

T. MATASOVIĆ: ŠTRAJK U VEČERNJEM LISTU
RAZGOVOR S AMOSOM OZOM
TEMAT: AKADEMSKI KAPITALIZAM

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO

Jelena Ostojić **2, 47**

DRUŠTVO

Zaboravljeni ideali i naknadna pamet
Trpimir Matasović **3**Razgovor s Amosom Ozom
Srećko Horvat **4-5**Skoko okom, redatelji skokom
Nataša Petrinjak **6**

KOLUMNA

Razumijevanje medija
Biserka Cvjetičanin **7**Sudar s monologom
Neven Jovanović **45**SOCIJALNA I KULTURNA
ANTROPOLOGIJAStrah za djecu i strah za odrasle
Evelina Rudan **8-9**

VIZUALNA KULTURA

Razgovor s Deanom Zahtilom
Suzana Marjanić **10-11**O dobroj klimi za kulturu i promjene
Petra Vidović **12**Crteži povijesnih sprovoda
Boris Greiner **13**

FILM

Festivalski Janus *Matina Tenžera* **14**

SATIRA

Duge gaće *Igor Stojaković* **15**

REAGIRANJA

H&Š manipulacije
Vojislav Mazzocco **16**Svaki rad treba biti plaćen
Maja Hrgović **16**TEMA BROJA:
Akademski kapitalizam

Priredio Srećko Pulig

Uvod *Maja Breznik* **17**Protiv 5P! Odbor za obranu
visokoškolskog i znanstvenog rada **18**Prezrena, suspendirana, pod zatvorskim
režimom *Dean Komel* **19**O laičnosti *Taja Kramberger* **20**Sloboda drugih: memorija, povijest i
"progon heretika" *Taja Kramberger* **21**Klasna borba u univerzitetskom polju
Primož Krašovec **22-23**Znanost na društveno prisilnom radu
Maja Breznik **24-25**Fahidiotizam kao državna "znanstvena"
politika *Igor R. Žagar* **26-27**Akademski kapitalizam: univerzitet i
znanje kao lopata
Rudi Rizman **28-29**Opasna za znanost, štetna za društvo
Rastko Močnik **30-31**Literatura za razumijevanje kritike
visokoškolskih i znanstvenih ustanova
te državnih politika na tim područjima
*Odbor za obranu visokoškolskog
i znanstvenog rada* **32**

KAZALIŠTE

(Ne)emancipirani glumac
Nataša Govedić **33**Razgovor s Kiki Omerzel
Suzana Marjanić **34-35**

GLAZBA

Povjerenje u tekst
Trpimir Matasović **36-37**Obiteljska crta *Petra Pavić* **37**Prava predstava u krivom trenutku
Trpimir Matasović **38**

KNJIGE

Ako znaš čitati svijet *Igor Hofman* **39**
Nemoguća misija *Višnja Pentić* **40**

STRIP

www.komikaze.hr **42-43**

PROZA

Pelagija *Rade Jarak* **44**

NATJEČAJI

Ronjenje na dah *Darko Šeparović* **46**
Sve što osjećam *Marko Gregur* **46**Struka nema
riječi hvale

Povodom vijesti da se predsjedništvo HDZ-a na sjednici održanoj 26. ožujka 2011. usuglasilo o prijedlogu Zakona o sveučilištu, prijedlogu Zakona o visokom obrazovanju i prijedlogu Zakona o znanosti za koje, prema riječima predsjednice stranke i premijerke Jadranka Kosor, "riječi hvale ima i struka", nastavnici, znanstvenici i studenti uključeni u inicijativu Akademsko solidarnost podsjećaju javnost da je struka rečene zakone ocijenila upravo suprotno. U priopćenju za javnost inicijative stoji da se zaključci i izjave članova tzv. prosudbenih povjerenstava za analizu pristiglih primjedbi na zakone nipošto ne mogu smatrati reprezentativnim za mišljenje struke. Još su u veljači inicijativa Akademsko solidarnost, potpisnici Otvorenog pisma nastavnika Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, ali i neki od članova tzv. prosudbenih povjerenstava u svojim priopćenjima za javnost isticali da su u ta povjerenstva bile uključene osobe koje nisu članovi akademske zajednice (predstavnic NSZVO, Nacionalnog vijeća za konkurentnost i sl.), dok je članove iz redova akademske zajednice imenovao "gospodin ministar svojom odlukom, tako da oni nisu ovlašteni predstavnici svojih ustanova". S druge strane, kako to stoji u Otvorenom pismu koje su u siječnju i veljači 2011. godine potpisale stotine nastavnika i suradnika Pravnog fakulteta u Zagrebu, pravna struka se već tijekom javne rasprave u listopadu 2010. godine o prijedlozima zakona jasno očitovala: "zakone su u cijelosti odbila vijeća i dekani svih pravnih fakulteta, uključujući i vijeće i dekana našeg fakulteta". Suprotno ocjeni premijerke Kosor, pravna struka, dakle, već mjesecima javno, argumentirano i ustrajno izražava svoje protivljenje bilo kakvoj doradi predloženih zakona i zgražanje nad procedurom njihove izrade i pokušaja revidiranja. Osim Pravnog fakulteta, čije stajalište svakako ima legitimitet kad je posrijedi ocjena procedure izrade zakona, o predloženim se zakonima u prekratkoj listopadskoj javnoj raspravi gotovo identično očitovala i šira struka, odnosno, hrvatska akademska zajednica. Akademsko je zajednica, podsjećaju u priopćenju za javnost na stranicama Akademsko solidarnosti, u listopadu 2010. godine gotovo konsenzualno odbacila prijedloge sva tri

zakona, ocijenivši ih protuustavnima, nepopravljivima i štetnima za akademsku zajednicu i društvo u cjelini. Nakon što je ministar unatoč tim ocjenama, a s ciljem revidiranja zakona oformio tzv. prosudbena povjerenstva, inicijativa Akademsko solidarnost pozvala je u siječnju 2011. na štrajk akademskih radnika u Hrvatskoj kao izraz neslaganja s prijedlozima novih zakona i procedurom njihove izrade i najavljenog revidiranja. Pozivu na štrajk do danas su se odazvali brojni akademski radnici pa čak i cijeli odsjeci, odjeli i instituti iz čitave Hrvatske s više od 25 institucija. Oni su spremni organizirati štrajk akademskih radnika kako bi obranili ono što su akademske institucije, ustanove, udruge i pojedinci iz cijele Hrvatske zahtijevali, predlagali, tražili ili implicirali tijekom javne rasprave u listopadu, a to je da se predloženi zakoni – odbace.

Studenti o
narodnim
prosvjedima...

Aktualnim prosvjedima koji se redovito događaju u Zagrebu, ali i diljem Hrvatske službeni podršku odlučili su dati i studenti, sudionici plenuma Filozofskog fakulteta. Svoju podršku koju su objavili 17. ožujka artikulirali su na sljedeći način: "U trenutku kada su građani preplavili ulice hrvatskih gradova, plenum Filozofskog fakulteta u Zagrebu i službeno staje uz taj bunt u zajedničkom djelovanju protiv protunarodnih političkih struktura i ekonomskih 'vizija' koje vode daljnjoj i potpunoj privatizaciji i komercijalizaciji javnog dobra – od zdravstva, školstva, znanosti do prirodnih resursa. I dalje držimo da narod – kao jedini politički subjekt, treba voditi ovu borbu do konačne artikulacije svojih zahtjeva i njihove provedbe. Nametanje kojekakvih lidera samo je pokušaj preslikavanja već postojeće hijerarhije koja već dvadeset godina stvara političke elite u otvorenoj i javnoj alijansi s korporativnim strukturama. Pokušaje pojedinačnih samopromocija i nametanja, kojima smo svjedočili početkom bunta, treba odbaciti narodnim odlukama koje će proizaći iz rasprave u kojoj će sudjelovati svi (i koja će težiti općem konsenzusu) i koja će u konačnici biti izraz većine. Takvu – direktnu – demokraciju

smatramo jedinom alternativnom političkom formom trenutnim modelima koji produciraju 'vode' koje su dovele do socioekonomskog stanja koje je i izvelo mase na ulice. Formiranje fronte nezadovoljstva, kojoj smo svjedoci zadnjih nekoliko tjedana, treba iskoristiti za suštinske društvene promjene koje će značiti i promjene koncepcije demokracije u četverogodišnjim ciklusima koji su se pokazali dovoljnim vremenskim periodom za osiromašenje naroda i stvaranje još većih socijalnih razlika bez obzira na to o kojim se parlamentarnim stran(k)ama radi. Javno iskazan glas građana Republike Hrvatske zapravo nas ne udaljuje od Europe, nego ujedinjuje u zajedničkoj borbi. Zajedno s nama i europski narodi – od Portugala, Španjolske i Grčke pa do Irske i Velike Britanije – bore se protiv istih tendencija koje su im nametnuli lokalni provoditelji mjera neoliberalnog kapitalizma koji je već odavno jedina agenda Europske unije. Našli smo se u situaciji da se pred konačan ulazak u tu ekonomsku zajednicu suprotstavimo stvorenom stranačkom, ali očito ne i narodnom, konsenzusu o integraciji ove države u uniju koja počiva na krhkim ekonomskim i političkim temeljima i koja perpetuira nejednakosti već uspostavljene u 'tranzicijskom' periodu. Po prvi put na vidljivoj i svima dostupnoj političkoj pozornici – ulici – imamo ujedinjene obespravljene radnike, zakinute seljake, društveno svjesne znanstvenike u javnoj borbi za javno dobro, protiv otvorenog dokidanja prava konstitutivnih svakoj demokraciji. Stoga mi, studenti sudionici plenuma Filozofskog fakulteta, pridruženi smo pokretu koji se upravo stvara kao nastavku dugotrajne borbe za ostvarenje demokracije koja proizlazi iz interesa javnosti, koja nije samo puka kulisa iza koje se smišljaju nova, a zapravo stara rješenja izlaska, tj. nastavka dugotrajne krize imanentne vladajućem sistemu".

Akademski
radnici o
narodnim
prosvjedima...

Akademski radnici okupljeni u inicijativi Akademsko solidarnost također su se izrazili po pitanju prosvjeda. U dijelu njihove podrške stoji: "Akademsko je zajednica itekako svjesna toga da su problemi komercijalizacije obrazovanja i znanosti neodvojivi od problema kao što su komercijalizacija zdravstva ili sve veće smanjivanje socijalnih i radničkih prava. Upravo stoga smo već u startu naglašavali da je ovdje riječ o pitanjima od općega društvenoga interesa, a ne o borbama za privilegije jedne

od društvenih skupina. Iz istih razloga dužni smo progovoriti i o velikim protuvladinim prosvjedima koji već neko vrijeme traju širom Hrvatske. Smatramo da je ovaj autentični građanski bunt i više nego opravdan te da se građani imaju potpuno pravo pobuniti protiv politike koju vode ova vlast i njezini prethodnici, a koja je zemlju dovela na rub propasti – gospodarstvo je upropašteno, industrija uništena, stotine tisuća ljudi su nezaposleni ili ne primaju plaću, mnogi jedva preživljavaju, a ne nazire se nikakvo svjetlo na kraju tunela. Istodobno, političke 'elite' za isti taj narod pokazuju samo prijezir, isti kakav pokazuju i prema akademskoj zajednici. Građani su u svojim prosvjedima istakli nezadovoljstvo ne samo trenutnom vlasti nego i političkim sustavom općenito. U potpunosti razumijemo sumnje da puka promjena vlasti na izborima ne bi bitno promijenila stvari jer tzv. oporba također najavljuje udar na socijalna i radnička prava, bez strukturnih promjena, što je samo nastavak neoliberalne i partitokratske politike koja je izvor trenutne katastrofalne situacije u zemlji. Stoga rješenje za cijelo društvo, kao i za akademsku zajednicu, vidimo u razvijanju i promoviranju onih modela koji omogućuju demokratski nadzor odozdo, tj. u tome da građani povećanom participacijom i institucijama direktne demokracije, kao što su referendum, izravno nadziru politiku i odlučuju o najvažnijim pitanjima u društvu. Ovom potporom želimo istaknuti da je akademska zajednica dio društva i da joj je stalo kako će to društvo izgledati. Akademsko zajednica nije tu da služi kapitalu i korumpiranim političkim elitama te da, izravno ili prešutno, daje potporu očuvanju *statusa quo*. Mi smo tu da služimo interesima najširih slojeva društva i općem dobru. Solidarnost, suradnja i borba za opći interes su osnovna načela inicijative Akademsko solidarnost i zato smo na strani prosvjednika i većine građana koji prosvjede podupiru".

Nepoznati
Cannes utorkom,
Tennessee
Williams
četvrtkom

Povodom nadolazećeg 64. izdanja filmskog festivala u Cannesu, Kino klub Zagreb nastavlja s ciklusom pod nazivom *Nepoznati Cannes*. U ovaj ciklus uvršteni su filmovi koji su

nastavak na stranici 47 –

ZABORAVLJENI IDEALI I NAKNADNA PAMET

U DRŽAVI U KOJOJ SE NE PROVODI ČAK NI ORGANSKE ZAKONE, KOJIMA SE REGULIRAJU TEMELJNA LJUDSKA PRAVA I SLOBODE – A TO SU I ZAKON O RADU I ZAKON O MEDIJIMA – POSVE JE BESPREDMETNO POZIVATI SE NA ZAKONITOST, A KAMOLI NA MORALNOST

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uče me gomilu stvari koje mi nikad neće trebati. A i to što nas uče, uče nekvalitetno. Vrš diktaturu, upotrebljavaju moć za svoje hirove, ponašaju se kako im se prdne, a nitko ih ne kontrolira. Sistem je u kaosu, neredu i funkcionira katastrofalno. Vrš trening za poslušne građane.

Tako je, više-manje, govorio ne Zaratustra, nego jedan tada mladi član Zagrebačke anarho-pacifiističke organizacije sada već davne 1993. Govorio je o školi i obrazovnom sustavu (izravne reference – *udžbenici, skripte, profesori, škola* – tendenciozno su uklonjene iz gornjeg citata), ali sve je, zapravo, i danas itekako primjenjivo na gotovo sve segmente hrvatskog društva, pa tako i na medije. Ove rečenice spremno bi danas potpisao velik dio javnosti – od prosvjednika koji diljem Hrvatske traže ostavku Vlade do novinara svih hrvatskih medija. Poglavito bi se s njima složili novinari *Večernjeg lista*, koji ovih dana štrajkaju upravo (i) zbog razloga navedenih u glasnim razmišljanjima mladog anarhista, izgovorenima u mikrofon novinara *Feral Tribunea* Borisa Rašete. Mladi anarhist danas je, međutim, s druge strane barikade – ime mu je Boris Trupčević, predsjednik je uprave *Večernjeg lista* (i direktor svih izdanja austrijske Styrije u Hrvatskoj) i kao takav predstavlja sve ono protiv čega se nekad tako zdušno borio.

ISTOČNI GRIJEH HRVATSKOG NOVINARSTVA Možemo se sada čuditi koliko god hoćemo, no u slučaju građanina B.T.-a nema ničeg čudnog – u proteklih se osamnaest godina hrvatske tranzicije promijenilo štošta (malo toga nabolje), pa, ako se mijenja društvo, logično je da se mijenjaju i pojedinci od kojih je ono sastavljeno. Uostalom, nisu ni barikade između štrajkajućih večernjakovaca i njihovog idejno

preobraženog direktora tako visoke kao što bi se isprva moglo učiniti. I oni i on dijelom su istog sustava – on ga, doduše (sada) podržava, a oni mu se protive, ali i oni su taj sustav, ako ne stvorili, onda barem *de facto* podržali. Možda to nisu učinili mišlju, još manje djelom, ali propustom jesu. Njihova je reakcija, zapravo, zakašnjela – danas se može tek upozoriti

na očito, ali *status quo* je već odavno zacementiran, a na pomahnitale metastaze društvenih tumora trebalo je reagirati kad su se pojavili prvi simptomi, a ne tek kad je bolest zahvatila čitav organizam.

Istočni grijeh hrvatskog novinarstva isti je kao i onaj čitavoga društva – nereagiranj i, sâmim time, prešutni pristanak na sve negativne pojave u vlastitom okruženju. Želeći se istrgnuti iz zagrljaja Države, novinari su se spremno bacili u zagrljaj Kapitala, a u želji za partikularnim egzistencijalnim boljitkom zaboravilo se na opće dobro (još je Brecht surovo konstatirao “Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral”) – novinari su tako postali činovnicima u službi korporacija, a temeljna načela novinarske profesije, javni interes i profesionalna solidarnost postala su mrtvim slovima na papiru na kojem je ispisan Kodeks časti hrvatskih novinara. U tom smislu, nema bitne razlike između novinara i, recimo, akademске zajednice, koja je svojevremeno prešutno odobrila sve moguće promjene sustava visokog obrazovanja (ne samo Bolonjsku reformu!), a u velikom je dijelu ignorirala i studentske prosvjede – koordinirana reakcija uslijedila je tek kad joj je, novim zakonskim prijedlozima, pri-prijetilo ukidanje *stečenih prava*.

UREDNIŠTVO KAO PRODUŽENA RUKA UPRAVE A upravo je (i) o *stečenim pravima* riječ u *Večernjem listu* i upravo je njihovo ukidanje konačno omogućilo štrajk. Nije da su dosad svi novinari šutjeli – Hrvatsko novinarsko društvo već godinama upozorava na pad profesionalnih i etičkih prava, a Sindikat novinara Hrvatske još i dulje bezuspješno vodi pregovore o granskom kolektivnom ugovoru. No, članovi strukovnih udruga po povratku su u svoje redakcije zatekli okruženje u kojem njihovi kolege (a nerijetko i oni sâmi) i dalje pristaju na *status quo*. Sindikat je tako svojevremeno pokušao inicirati i generalni štrajk novinara – pokazalo se, međutim, da ni u jednoj redakciji ne postoji kritična masa koja bi mogla osigurati uspjeh štrajka. Ono što se u međuvremenu događalo u *Večernjem listu* događalo se (i događa se i dalje) i u gotovo svim drugim medijima, bili oni “nezavisni”, korporativni ili “javni” – svatko je gledao svoja posla, u strahu za radno mjesto zaboravljao principe profesije, vlastite kolege, pa čak i osobno ljudsko dostojanstvo. Promatrali su novinari šutke kako se njihove kolege degradira, daje im se otkaze ili ih se, u “boljem” slučaju, prebacuje u zloglasni RPO sustav i/ili premješta u “sestrinske” tvrtke, u kojima, za razliku od matične, nema kolektivnih ugovora.

Čovjek zaboravljenih ideala Boris Trupčević stoga danas može s podsmijehom gledati naknadnu pamet svojih podređenih. Zahtjeve štrajkaša za produljenjem postojećeg kolektivnog ugovora (prvog u hrvatskim medijima!) može mirne duše cinično svesti na materijalna prava, okrećući tako javnost protiv novinara koji još uvijek imaju plaće iznad hrvatskog prosjeka, a prešućujući skandaloznu visinu vlastite plaće i činjenicu da je Styria (za razliku od *Glasa Istre* i *Radija 101*, koji su otvorili sezonu novinarskih štrajkova) sve samo ne tvrtka pred stečajem. Ne mora strahovati ni od opstanka novina koje izdaje – honorarci, RPO-ovci i malobrojni zaposlenici

sestrinskih tvrtki (kakve je u okviru svoje korporacije stvorio i Europapress holding) milom ili silom preuzet će poslove štrajkaša. Glavno uredništvo pritom će mu dati zdušnu podršku – u hrvatskim medijima, pa tako i u *Večernjem listu*, urednici ionako već odavno nisu *prvi među novinarima*, nego produžene ruke uprava.

TEORIJA I PRAKSA ZAKONA I MORALA Sasvim mirno može Trupčević čak i kršiti zakone – nametnuti pravilnik o radu bez konzultacija sa sindikatom, onemogućiti štrajkašima pristup njihovim radnim mjestima, ugroziti sigurnost čak i onih zaposlenika koji rade (zaključavanjem požarnih izlaza krše se odredbe o zaštiti na radu), nastaviti angažirati honorarce i RPO-ovce na poslovima zaposlenika, čak i prije zakonskog roka predviđenog za lockout. U državi u kojoj se ne provodi čak ni organske zakone, kojima se reguliraju temeljna ljudska prava i slobode – a to su i Zakon o radu i Zakon o medijima – posve je bespredmetno pozivati se na zakonitost, a kamoli na moralnost. Teoretski gledano, netočna informacija nespojiva je s medijima, pa i njihovim upravama, ali u praksi to Trupčevića ne priječi da, primjerice, lansira teze kako je podrška Europske i Međunarodne federacije novinara štrajkašima temeljena na netočnim informacijama (demantirali su ga austrijski sindikati Styrije) ili da televizijskim kamerama nije dopušten ulaz u redakcije jer bi tako navodno ometale one koji rade (iako su prije štrajka kamere svako malo dolazile u *Večernjak* uzimati izjave od novinara).

Ako i bude kakvih sankcija, uprava može mirno spavati – možda bude pokoje prekršajne prijave, ali kazne su takve da si ih Styria može priuštiti; možda će se morati otkazati suradnja pokojem honorarcu ili RPO-ovcu, ali na njihova se mjesta mogu dovesti novi; možda će Boris Trupčević biti pribijen na javni stup srama, ali već je pokazao da ga to baš i ne dira. Jer, on je i sâm činovnik kakvog svaka korporacija Styrijinog tipa može samo poželjeti – ako ga, u prilično nevjerovatnom slučaju, čak i smjeni, sigurno će za njega naći neko možda manje istureno, ali jednako unosno radno mjesto unutar sustava.

Država, naravno, reagira na protokolarnoj razini – predsjednik Josipović primit će štrajkaše i izgovoriti pokoju frazu u duhu svoje *nove pravednosti*, svjestan da su mu ustavne ovlasti takve da se više od fraza od njega ne može očekivati. Premijerka Kosor će, pak, pozvati obje strane da se vrati pregovorima – premda je ishod tih pregovora, zapravo, ni najmanje ne zanima, kao što je, uostalom, ni inače ne zanimaju prava novinara, koji su joj još devedesetih bili kolege.

Naravno, ništa od ovoga ne znači da je borba *Večernjakovih* štrajkaša unaprijed izgubljena bitka. Ta je borba legalna, legitimna i pravedna, ali najviše do čega eventualno može dovesti je Pirova pobjeda. I to ne zato što se njeni sudionici ne bore časno, nego zato što se bore kasno. **E**

— ŽELEĆI SE ISTRGNUTI IZ ZAGRLJAJA DRŽAVE, NOVINARI SU SE SPREMNO BACILI U ZAGRLJAJ KAPITALA, A U ŽELJI ZA PARTIKULARNIM EGZISTENCIJALNIM BOLJITKOM ZABORAVILO SE NA OPĆE DOBRO —

AMOS OZ

NI IZRAEL NI PALESTINA – NEGO MIR!

PRENOSIMO JEDAN DIO RAZGOVORA KOJI JE POZNATI IZRAELSKI PISAC I BORAC ZA MIR VODIO SREDINOM OŽUJKA NA TRIBINI RAZOTKRIVANJE U ZAGREBU, PRILIKOM PROMOCIJE SVOJE NOVE KNJIGE KOD NAKLADNIČKE KUĆE FRAKTURA

SREČKO HORVAT

U središtu jedne od Vaših najpoznatijih i najvećih knjiga, *Priča o ljubavi i tmini*, je odrastanje glavnoga junaka u četrdesetim godinama prošloga stoljeća u Jeruzalemu, od emigracije Vaših roditelja, Drugog svjetskog rata, preko Holokausta pa sve do stvaranja države Izrael. Vaša je obitelj, unatoč svim tim događajima, i pored svih tih događaja, pokušavala i dalje preživjeti i izgraditi život u Izraelu. Koliko su ti vanjski događaji, ako ih tako možemo nazvati, utjecali na Vašu obitelj pa time i na Vas?

– Reći ću vam ovo o mojoj obitelji: moji roditelji i njihovi roditelji bili su privrženi Europljani, što danas ne znači mnogo jer je svatko Europljanin, a čak i oni koji još nisu Europljani čekaju u redu da uđu u Europu. Ali prije sedamdeset, osamdeset godina, jedini Europljani u Europi bili su Židovi poput mojih roditelja i njihovih roditelja, svi ostali bili su bugarski patrioti, španjolski patrioti ili norveški patrioti. Moji roditelji bili su Europljani. I voljeli su Europu. Nikada se nisu smatrali Ukrajincima, Rusima, Poljacima ili Latvijcima, smatrali su se Europljanima. Voljeli su sve što ima veze s Europom. Voljeli su njezin krajolik, i njezinu kulturu, i njezinu glazbu, i njezinu baštinu i književnost; i bili su veliki poliglotti, znali su mnoge europske jezike, i voljeli su i grad i selo, i šume i rijeke, i mostove i stare trgovce... voljeli su Europu. Ali više od svega voljeli su glazbu, oh, kako su voljeli glazbu. Ali Europa nikada nije voljela njih. Zbog toga što su bili Europljani, moje roditelje i njihove roditelje nazivali su “kozmpolitima”, zvali su ih “intelektualcima bez korijena”, a na kraju i “parazitima”.

ŽIDОВИ I EUROPA

Neki od vas su dovoljno stari kako bi se sjetili da su ta tri pejorativa uobičajeni vokabular i nacista i komunista, i kada su govorili “paraziti”, “intelektualci bez korijena” i “kozmpoliti”, mislili su na moje roditelje. I to zato što su voljeli Europu. No moje su roditelje iz Europe izbacili 30-ih godina, brutalno ih je izbacio nasilni antisemitizam, na sreću za njih, jer da ih Europa nije izbacila 30-ih godina, ubila bi ih 40-ih godina. I tako su došli u Jeruzalem, noseći sa sobom neuzvraćenu ljubav prema Europi. Kada sam bio dječak, nisam to razumio. Ali danas razumijem da su njihovi osjećaji prema Europi bili osjećaji neuzvraćene ljubavi, razočaranja. U našem malom podrumskom stanu, podrumskom stanu nalik na podmornicu, među svim tim knjigama isticala su se dva mala ureza za dva krajolika, ne originala već reprodukcije, jedan je bila mala rijeka s mostovima i šumom, a drugi su bile planine prekrivene snijegom. Sada znam da je to bila izjava ljubavi spram Europe koju im Europa nije uzvratila. Kada sam bio mali dječak, roditelji su mi znali reći, “Jednoga dana Amos, ne dok smo mi živi, ali jednoga dana, naš Jeruzalem će se razviti i postati pravi grad”. Nisam znao što su mislili pod pravim gradom, za mene je Jeruzalem bio jedini pravi grad. No danas razumijem da su moji roditelji pod time mislili na grad s rijekom na sredini i mostovima preko nje. Važno je reći da izraelski Židovi koji su došli iz orijentalnih zemalja, iz bliskoistočnih zemalja, iz arapskih zemalja, imaju isti odnos ljubavi i mržnje kakav su moji roditelji imali

s Europom. Oni vole Irak, oni vole Egipat, oni vole Maroko, ali se i ljute na njih. Ja sebe više ne smatram Europljaninom, ja nisam Europljanin, rođen sam na Bliskom Istoku, rođen sam u Jeruzalemu, odrastao sam u Jeruzalemu. Ali od svoje obitelji, mojih roditelja i njihovih roditelja, naslijedio sam taj ambivalentni osjećaj spram Europe, tu fascinaciju spram Europe. A *Priča o ljubavi i tmini* u mnogočemu je priča o mojim roditeljima, njihovoj neuzvraćenoj ljubavi i Europi. To je jedna od glavnih tema te knjige.

I dan danas živite u pustinjskom gradu Aradu, imate stan u Tel Avivu, međutim čitav Vaš život obilježen je odrastanjem u Jeruzalemu. Možemo li se nakratko osvrnuti na taj, kako ga nazivaju, “najsvetiji grad na svijetu”, koliko se on promijenio od Vašeg odrastanja do danas i koja je to “tajna veza” između stanovnika Jeruzalema i stanovnika Tel Aviva, da oni u Jeruzalemu uvijek sa čežnjom gledaju u Tel Aviv, a oni iz Tel Aviva uvijek gledaju u Jeruzalem?

– Jeruzalem i Tel Aviv udaljeni su samo sedamdeset kilometara, ali oni predstavljaju dva različita planeta. I dok je Tel Aviv veoma mediteranski grad, hedonistički, bučan, strastven, materijalistički, optimistički, Jeruzalem je ekstremistički i fanatički. Teško je vjerovati da ta dva grada razdvaja samo sedamdeset kilometara. Jeruzalem je veoma lijep i veoma tužan – mislim da je prokletstvo Jeruzalema višak povijesti. Previše svetosti, previše mesijanskih očekivanja. Još kad sam bio mali dječak Jeruzalem je bio magnet za sve vrste fanatika svih religija, svih kultura i svih ideologija. Postoji dobro poznati mentalni poremećaj poznat kao “Sindrom Jeruzalema”, pronaći ćete ga u psihijatrijskim knjigama – a radi se o turistima koji dođu u Jeruzalem na dan ili dva i odjednom se popnu na brdo i počnu se ponašati poput proroka. Ili kako bi žrtvovali sebe ili kako bi žrtvovali druge, ili i jedno i drugo. No moram reći da i dalje volim Jeruzalem, ali ne i uvijek – to je velik grad, pišem o Jeruzalemu, često ga sanjam, ali nisam siguran bih li tamo mogao i živjeti. Postoji velik sukob oko svetih mjesta u Jeruzalemu, muslimani žele sveta mjesta islama, židovi žele sveta mjesta judaizma, kršćani žele sveta mjesta kršćanstva, i ne možete zamisliti koliko mržnje i krvi se prolijeva zbog toga. Moja stara mudra baka imala je rješenje za taj problem. Kada sam bio mali dječak, ona mi je jednostavnim riječima objasnila koja je razlika između židova i kršćana. Rekla je sljedeće: “Vidiš, moj unuču, kršćani vjeruju da je Mesija ovdje već jednom bio i da će jednoga dana opet doći. Mi židovi ne vjerujemo da je Mesija bio ovdje i vjerujemo da će jednoga dana prvi puta doći. Ne možeš zamisliti koliko mržnje i krvi se prolijeva zbog toga. A zašto ne mogu svi sačekati i vidjeti? Ako se Mesija vrati i kaže, ‘Lijepo vas je vidjeti opet!’, onda će se židovi morati ispričati kršćanima, a ako Mesija kaže, ‘Kako ste, lijepo vas je upoznati’, kršćani će se morati ispričati Židovima”.

PRIČA O LJUBAVI I TMINI I NADILAŽENJE BARIJERA

Između ostalog, poznati ste i po tvrdnji da se kod čitavog bliskoistočnog konflikta zapravo radi o pitanju čija je nekretnina. Međutim, *Priča o ljubavi i tmini* je u samom Izraelu dočekana veoma pozitivno pa čak i od strane Vaših nekadašnjih kritičara. Kako to tumačite?

— DA, VJERUJEM DA KNJIŽEVNOST OTVARA OČI, VJERUJEM DA KNJIŽEVNOST MOŽE GRADITI MOSTOVE, VJERUJEM DA ČITAJUĆI KNJIGU O DRUGIM LJUDIMA ZAMIŠLJAMO TE DRUGE LJUDE, POSTAJEMO ZNATIŽELJNI. I REĆI ĆU VAM DA SAM ODUVIJEK VJEROVAO DA JE ZNATIŽELJA MORALNA VRIJEDNOST, VJERUJEM DA JE ZNATIŽELJNA OSOBA BOLJA OSOBA OD ONE KOJA NIJE ZNATIŽELJNA —

– Moram vam reći da sam pišući *Priču o ljubavi i tmini* bio uvjeren da će je čitati samo stanovnici Jeruzalema koji nisu mojih godina, i nitko drugi. Bio sam gotovo uvjeren da tu knjigu neće čitati ni u Tel Avivu. Nikada nisam mogao ni pomisliti da će je čitati po cijelom svijetu i da će biti prevedena na 28 jezika. Možda sam to morao znati. Vjerujem da je dobra književnost, što je provincijalnija, univerzalnija. Vjerujem da je dobra književnost, što je lokalnija, univerzalnija. Postoji i nešto poznato kao “internacionalna književnost”, znate o čemu pričam. Oni poznati “internacionalni” romani čija se radnja odvija u internacionalnim hotelima i aerodromima, ljudi ih čitaju u internacionalnim hotelima i aerodromima i onda ih ostavljaju na klupama internacionalnih hotela i aerodroma. Ali ne govorim o “internacionalnoj književnosti”, već o univerzalnoj književnosti. A poanta te književnosti jest da smo suočeni s ljudima koji su različiti od nas pa svejedno slični nama, ljudima čiji je život ponekad potpuno drugačiji, čija je kultura drugačija, čija je tradicija drugačija, čije su navike drugačije pa ipak otkrivamo i nešto od sebe u njima. I veliko je zadovoljstvo to otkriti. Sjetite se Čehova, koji je bio provincijalan autor, sjetite se Faulknera, koji je bio provincijalan autor, sjetite se Marqueza, koji je provincijalan autor. Većina mojih omiljenih književnika su provincijalni autori. I *Priča o ljubavi i tmini* je provincijalan roman, o jednom udaljenom mjestu prije mnogo godina – čak ni Jeruzalem iz te priče više ne postoji. Ali pitali ste me jedno drugačije pitanje. Pitali ste me kako tu knjigu mogu čitati i moji politički protivnici u Izraelu. A odgovor je da očito ta duboka priča nadilazi političke ideologije. *Priča o ljubavi i tmini* je prevedena na arapski i objavljena u Libanonu, a razbjesnili Hezbolah je tvrdio da izdavač treba biti obješen. Pa ipak, mnogi ljudi u arapskom svijetu pročitali su tu knjigu. I moram vam reći da je meni arapski prijevod najvažniji prijevod, uza sve dužno poštovanje prema hrvatskom prijevodu, koji je također važan.

Ako se ne varam, za arapski prijevod zaslužna je libanonska obitelj Khoury, čiji je sin stradao u terorističkom napadu. A nedavno ste *Priču o ljubavi i tmini* poslali jednom palestinskom teroristu koji se nalazi u zatvoru zbog smrtno kaznjenog zločina. Kako bi on bolje razumio Vas, Izrael, kao što Vi pokušavate razumjeti njih, Palestinu. Smatrate li da putem književnosti političke barijere mogu biti prevladane?

– Ovdje imamo dvije priče. Jedna je o mladom čovjeku, izraelsko-palestinskom Arapinu, studentu prava, od samo 22 godine, koji je jedne večeri rekreativno trčao ulicom Jeruzalema, ali su ga upucali i ubili palestinski teroristi koji su ga zamijenili za Židova. Njegova obitelj, Khoury, odlučila je financirati arapski prijevod *Priče o ljubavi i tmini* kako bi prijevod posvetila uspomeni na tog mladića i kako bi poboljšala međusobno razumijevanje. Da, vjerujem da književnost otvara oči, vjerujem da književnost može graditi mostove, vjerujem da čitajući knjigu o drugim ljudima zamišljamo te druge ljude, postajemo znatiželjni. I reći ću vam da sam oduvijek vjerovao da je znatiželja moralna vrijednost, vjerujem da je znatiželjna osoba bolja osoba od one koja nije znatiželjna. To je recimo i razlog zašto duboko poštujem trač. Trač je udaljeni rođak književnosti. Oni se ne pozdravljaju na ulici. Jer književnost je mnogo uglednija od rođaka trača. Ali oni su povezani. Postoji određena veza, a to je da oboje izviru iz znatiželje. Kada tračamo, tračamo o očitom, kada čitamo književnost, čitamo o onome što nije očito, to je glavna razlika između tih rođaka. Ali da se vratim na vaše pitanje – da, vjerujem da čitanjem književnosti iz neke druge zemlje i drugog naroda, možemo više naučiti o tome narodu nego na bilo koji drugi način. Kada bih kupio kartu, i oputovao recimo u Kolumbiju i tamo ostao tri tjedna, vidio bih muzeje, vidio bih krajolik, povijesna mjesta, i ako bih imao sreće, razgovarao bih s nekim lokalnim ljudima u kafićima i otišao kući s nekim utiscima. Ali čitam Marqueza, pozvan sam u dnevne sobe Kolumbijaca, pozvan sam čak i u njihove spavaće sobe gdje nijedan turist najčešće ne stigne. Književnost je stoga način da putujemo u druge zemlje, i za odnos između izraelskih Židova i Arapa to je veoma bitno jer postoji toliko mnogo stereotipa s obje strane. A što se tiče druge priče: postoji palestinski vođa i terorist imenom Marwan Barghouti koji služi više doživotnih kazni u izraelskom zatvoru. Jednoga dana morat ćemo ga pustiti i pričati s njime. A i mnogi svjetski vođe su bivši teroristi. To je slučaj svugdje, neki izraelski vođe također su bili teroristi, ubijali su nevine ljude. Posvetio sam primjerak arapskog prijevoda *Priče o ljubavi i tmini* i poslao ga njemu u zatvor preko jednog zajedničkog poznanika. U posvetu sam napisao: *Gospodine Barghouti, ova priča govori o našoj*

priči. Nadam se da ćete, ako je pročitate, bolje razumjeti nas, kao što mi pokušavamo razumjeti vas. I nadam se da ćemo se jednoga dana naći u miru i na slobodi. To je bila posveta. A onda je izbio ogroman skandal na izraelskoj televiziji i tabloidima, “Amos Oz je ubojica, jer šalje poklone ubojicama”. Znači, ne volim kada nekoga nazivaju “izdajnikom”. Vjerujem da su svakoga u nekom trenu zvali “izdajnikom”: de Gaulle je nazivan izdajnikom od Francuza koji nisu htjeli da se Francuska makne iz Alžira, Churchilla su zvali izdajnikom jer je srušio Britanski imperij, Menahim Begin i Anvar el-Sadat su zvani izdajnicima od vlastitog naroda zbog mirovnog sporazuma između Izraela i Egipta. A što je izdajnik? Izdajnik je netko tko se usudi promijeniti u očima onih koji mrze promjenu i ne razumiju promjenu. Pa kada mene nazivaju izdajnikom, ja to nosim kao orden na svom kaputu.

BUĐENJE ARAPSKOG SVIJETA

Svjedočimo ponovnom buđenju arapskoga svijeta, od Tunisa, preko Egipta pa sve do Libije, gdje je situacija ipak drugačija. Koji je Vaš komentar na trenutna događanja i kakvi će po Vama biti odnosi s Izraelom s obzirom na geopolitičke promjene, i mislite li da će se kroz desetak godina taj arapski svijet, koji je godinama bio pod diktatorima, okrenuti demokraciji kojoj narod trenutno teži?

– Sada od mene tražite da budem prorok, a budući da dolazim iz zemlje proroka, to je veoma teško jer ima previše konkurencije u biznisu proročanstava. Postoji ogromno nezadovoljstvo i pobuna diljem arapskoga svijeta, jer ne samo arapski svijet, već i cijeli islamski svijet živi pod totalitarnim režimima dugo vremena. Osobno vjerujem da je izvor problema u muslimanskom društvu odnos spram žena. I to je razlog zašto islamski svijet kaska za zapadnim svijetom. Zato jer su žene potlačene, jer su nepismene, zato jer nisu obrazovane, i zato jer žene ne dobivaju šansu. Stvari se sada mijenjaju, ali mislim da bi bilo pogrešno zaključiti da će cijeli arapski svijet doživjeti preokret. Mislim da je ono što se događa u Egiptu jedna stvar, a ono što se događa u Libiji druga. I u svakoj arapskoj državi imate drugačiju priču. Egipat ima jaku srednju klasu i određeni stupanj civilnog društva. To su preduvjeti za demokraciju. Demokracija može postojati samo ondje gdje postoji srednja klasa i gdje postoji civilno društvo. Koliko znam, ne postoji ni civilno društvo ni srednja klasa u Libiji pa mi se čini da su šanse da ćemo vidjeti demokraciju u Libiji male. U Egiptu možda, postoji šansa. U drugim arapskim državama? Svaka arapska država

je drugačija. Jordan je jedna priča, a Saudijska Arabija je jedna potpuno drugačija priča. Sirija je jedna priča, a Jemen je jedna potpuno drugačija priča. Stoga pretpostavljam da ćemo vidjeti drugačije razvoje u različitim arapskim državama i mislim da je pogrešno generalizirati i reći da će arapski svijet otići u jednom određenom smjeru. Ali vjerujem da se neke arapske i muslimanske države okreću u dobrom smjeru. Vjerujem da je motiv tih pobuna idealistički motiv. Znam da postoje mnoge fundamentalističke struje u nekim od tih arapskih država, i bojim se tih fundamentalističkih struja. Ali moramo sačekati i vidjeti.

Često kažete da su ne samo Židovi, nego i Arapi na neki način bili odbačena djeca Europe, odnosno da ni njima Europa nije uzvratila ljubav, u smislu da Židovi u Arapima vide zrcalnu sliku onih koji su ih izbacili iz Europe, a da Arapi u Židovima vide zrcalnu sliku onih koji su kolonizirali arapski svijet, što se između ostalog vidjelo dugogodišnjom podrškom Europe arapskim diktatorima. Moje je pitanje, kako onda kao čovjek, kao Židov koji je desetljećima gledao u tu Europu kao u neku vrstu uzorne zajednice, koja, kao što ste rekli, fascinira, kako vidite današnju Europu?

– Očito je da je današnja Europa uzor svima nama ostalima, jer spušta zidove. To se ne događa na jednak način u svakom dijelu Europe – u vašem dijelu Europe to je očito sporiji proces nego što je recimo u Skandinaviji. Europljane, i to posebno nestrpljive Europljane, koji gledaju na Bliski Istok i Izraelcima i Arapima kažu “Ne sramite li se zbog toga što radite?” uvijek podsjećam da je Europi trebalo više od tisuću, ako ne i više od dvije tisuće godina krvoprolića, animoziteta, mržnje i ubijanja da dosegne trenutnu fazu europa. Mi na Bliskom Istoku, mi Izraelci i mi Arapi, nama neće trebati dvije tisuće godina, i mi nećemo proliti toliko nevine krvi koliko je prolila Europa, i vlastite i tuđe krvi. Europu promatram kao model, ali kao model koji je proizašao tek iz tisuća godina krvoprolića. Nemojmo zaboraviti da je taj mali kontinent, gotovo najmanji među kontinentima, prolio više nevine krvi nego svi drugi kontinenti zajedno. Ako pogledamo Džingis Kana, i Hanibala, i Gadafigu i ne znam koga još, i Sadama Huseina, i sve diktatore Trećega svijeta, svi oni zajedno nisu prolili ni približno toliko krvi kao Europa. Pa stoga, kada Europljani moraliziraju nad nama s Bliskog Istoka, kažem, umjesto moraliziranja, mogli biste nam pomoći i suosjećati s nama. Ne morate više birati hoćete li biti na strani Izraela ili na strani Palestine – morate biti za mir. **E**

OGLAS

Časopis Treća 2011 : FEMINIZAM I KULTURA OTPORA

POZIV NA SURADNJU

Časopis *Treća* poziva autorice i autore koje/i teorijski promišljaju temu kultura otpora iz feminističkog motrišta, a zainteresirane/i su da svojim doprinosima oblikuju tematski broj časopisa.

Ovim tematskim brojem nastojimo propitati ulogu kulture otpora u konstytuciji feminističkog subjekta kao i čvorišta kulture otpora unutar suvremene umjetničke, teorijske i političke prakse, te istražiti potencijalnost i graničnost feminističke pozicije spram društvenih izazova danas. Zanimaju nas osobna iskustva i rizici izloženosti u privatnim i javnim prostorima, moć i otpor, solidarnost i otpor, otpor kao “radikalna etika predanosti” i osvješćivanje, otpor i društveno djelovanje, otpor i spolne/rodne identifikacije, otpor u medijima, književnosti, vizualnoj kulturi.

Tekstove u formi eseja potrebno je poslati najkasnije do 15. svibnja 2011. godine na mail adresu Centra za ženske studije (treca@zenstud.hr), s naznakom ZA TEMATSKI BROJ TREĆE: Feminizam i kultura otpora.

Treća je znanstveno-stručni časopis čiji prilozi prolaze recenzentski postupak. Maksimalna duljina teksta je 16 kartica, s napomenom da ih valja opremiti prema naputcima za uređivanje objavljenima u samome časopisu.

Uredništvo Treće, Centar za ženske studije, Dolac 8, 10000 Zagreb, treca@zenstud.hr.

SKOKO OKOM, REDATELJI SKOKOM

KAKO JEDAN UGLEDNI STRUČNJAK ZA ODNOS S JAVNOŠĆU VIDI POŽELJNI RAZVOJ IMIDŽA HRVATSKE I ZAŠTO Taj IMIDŽ S HRVATSKOM NEMA NIKAKVE VEZE

NATAŠA PETRINJAK

Od kada je klepila prva klapa filma, dobili smo i novo sredstvo propagande. Uz tisak i knjige stasalo je još jedno sredstvo pasivne, jednosmjerne komunikacije, a prijemčivost kojeg se ostvaruje efikasnošću prenošenja poruke jer ne traži osobitu obrazovanost, inteligenciju pa čak ni poznavanje jezika na kojem je poruka eventualno izrečena. Sugestivnu moć slijeda pomno odabranih i pomno raspoređenih sličica, jer *vidjeli smo na svoje oči*, dodatno se multiplicira mogućnošću istovremenog preuzimanja poruke velikog broja ljudi, a svaki daljnji korak tehnološkog razvoja, prenošenje poruke činio je zavodljivijom, lakšom, dostupnijom. Navođenje ovih nekoliko *slova* abecede filmskog djela, a koju su već odavno i iscrpno ispisali brojni teoretičari filma, medija, umjetnosti... imaju tek uvodnu funkciju; tek prisjećanje da bez obzira je li riječ o propagandnom filmu, onome gdje se poruka s ciljem utjecanja na vrijednosne stavove i ponašanje ljudi šalje izravno ili o npr. igranom filmu gdje je ideološka poruka obavijena s nekoliko velova – filmsko djelo uvijek ima za cilj utjecati na stavove gledatelja. Kako porukom, tako i eventualnom zaradom.

— UPRAVO PRIMJERIMA KOJE ISTIČE, STRUČNJAK ZA KOMUNIKACIJE POTVRĐUJE “NEATRAKTIVNU PROMOCIJU, NAČIN ŽIVOTA I POVIJEST” HRVATSKE. POTVRĐUJE BIJEDU VEĆINE, NEETIČNE DIJELOVE POVIJESTI, NEŠARMANTNOST ŠOVINISTIČKOG MILJEA KOJI SE BOJI KOMUNIKACIJE, OGREZLOG U KORUPCIJI, PREVARI I KRAĐI —

SNIMANJE ZA SVIDANJE No sistem moći unutar kojeg neko filmsko djelo može, nastaje i nudi se na gledanje onaj je jezičac na vagi kada nas se to sredstvo komunikacije svih tiče. Izbor stvaranja djela, izbor načina na koji će se realizirati do izbora gledanja uvjetovani su obrazovanjem, ideologijom, etikom osoba koje raspolažu moći, gdje oslanjanje na samo osobni izbor može biti poguban. Najradikalniji primjer iz povijesti svakako je filmska industrija Trećeg Reicha u čiju je slavu za dvanaest godina snimljeno više od 1300 filmova, ali zato što govori koliko mnogo toga nije snimljeno, koliko kreativnih ideja nije postalo autorskim djelom, koliko toga gledatelji nisu mogli vidjeti. Jer milijuni osoba, potencijalnih autora, ubijeno je. “Tko će konačno snimiti neki

lijepi film o Hrvatskoj?” – zapitao se prije nekoliko dana Božo Skoko u kolumni što je objavljuje na webportalu www.javno.hr. Jer, ustvrdio je, “previše je sivila i turobnosti u našim filmovima, koji možda zamtanski mogu biti nekome zanimljivi, ali su potpuno neatraktivni u smislu promocije Hrvatske, njezina načina života ili povijesti”. Stoga zaključuje da “domaći redatelji konačno trebaju masovnije snimati gledljivije i atraktivnije filmove, u kojima će Hrvatska izgledati barem malo privlačnije, i kroz koje ćemo kvalitetnije progovoriti o svojoj povijesti, velikanima, ljepotama prirode, načinu života”. Ako znamo da se i svaka ovca u stadu, a koje se često koristi za oslikavanje tupe jednoobraznosti, ipak razlikuje, prilično je hrabra drskost kojom taj kolumnist autore filmova definira grupno kao domaće redatelje. Ali važnije je što je Božu Skoku nagnalo na razmišljanje o misiji koju bi redatelji udruženim radom trebali ostvariti – to su povećan odlazak Hrvata u Istanbul nakon prikazivanja sapunice *Šeherezada*, ljetovanje prijateljice u Grčkoj nakon što je vidjela film *Moja grčka avantura*, a on je osobno napokon posjetio Sjedinjene Američke Države jer je kao mali volio

“western”. U Hrvatsku zbog nekog filma nitko ne dolazi (uz izuzetak filma Rajka Grlića *Neka ostane među nama*), tvrdi Skoko. Domaći, dakle, redatelji ne grade imidž Hrvatske kao privlačne destinacije, premda stotine uspješnih američkih produkcija potvrđuju da su i nakon obrade najcrnijih tema – američki gradovi, sela, prerije... ostali itekako poželjni. Sve to mori Skoku jer je stručnjak za imidž, za komunikacije. Da, on je docent na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu i, kako piše na osobnoj web stranici, voditelj kolegija za odnose s javnošću. Nakon što je bio novinar *Glasa Koncila* i televizijski urednik za dijasporu, postao je direktor agencije za

upravljanje komuniciranjem Millenium promocija te savjetnikom premijerke Jadranke Kosor... Da, Božo Skoko je nositelj raznih moći i zato njegove sugestije kakvi se filmovi trebaju snimati u Hrvatskoj, tko bi ih trebao snimati i što bismo trebali gledati nisu neutralno snatrenje o razvoju filmske umjetnosti, nego opasno uprezanje u samo jedan oblik komunikacije – laži.

RAZOTKRIVANJE SVODNIŠTVA Nedvojbeno se unutar granica Hrvatske nalaze brojne prirodne ljepote, artefakti naših predaka, priče, legende, junaci (!) za koje bi, kaže Skoko, trebalo zainteresirati strane producente. Tragovi su to, međutim, onog i onih prije nas. Tragovi su to koji se pojavljuju u izravnim propagandnim filmovima Turističke zajednice

– kadrovi su to tragova prošlih vremena, jer ono što smo stvorili posljednjih dvadeset godina – nije za pokazivanje. Prirodne resurse smo ili uništili ili njima u sve većoj mjeri raspolažemo druge države pa bi bilo neumjesno kititi se tuđim perjem, arhitektonsko-urbanističke rugobe kojima oblikujemo gradove i sela svakako nisu predmeti i vizure prema kojima bi pohrlio netko izvan Hrvatske. Premda posve užasnuti, i domaći i gosti, scenarijem stampeda po dubrovačkim uličicama, Skoko kaže da je drugi način na kojim bi “Hrvatska konačno počela šarmirati svijet svojim ljepotama s velikih ekrana u svjetskim središtima moći” – “da barem dio novca koji u Ministarstvu turizma i Hrvatskoj turističkoj zajednici trošimo na emitiranje promotivnih spotova u inozemstvu ponudimo primjerice producentima novog Jamesa Bonda. Uvjeren sam da bi nekoliko scena njegove šetnje s komadima po dubrovačkim zidinama, Hvaru ili Brijunima, osiguralo nam puno više tisuća dobrostojećih turista nego nastupi na pojedinim sajmovima”. S obzirom na mogućnost razočaranja uvaženih gostiju da Gradom i zidinama ne špartaju samo komadi, trebamo li ženama u jeku turističke sezone zabraniti izlazak na ulice? Ili, uopće ih zabraniti, eliminirati, ostaviti na životu samo najrepresenzativnije primjerke? Pa da i ubrzamo trend do potpune pornografizacije i u izloge na Stradunu izložimo – komade?

Ističe kao primjer Skoko i film Denisa Tanovića *Cirkus Kolumbija* – na samom pragu drugog desetljeća 21. stoljeća, kadrovi što svjedoče o mucu, patnji, siromaštvu, prošlim i sadašnjim razaranjima i tranzicijskim krpanjima opisuju riječima: “... Hercegovina sa svojim kamenim kućama, općinskim trgovima, rijekama i pejzažima sjaji baš kako i dolikuje tom komadiću Mediterana”. Na stranu sada što je spomenuti film dosadan i razočaravajuće nedoraden igrani film, Skoko je u svesrdnom upiranju dokazivanja kakav imidž treba imati Hrvatska zaboravio da građani Bosne i Hercegovine sasvim sigurno priželjkuju drugačiji sadržaj od onog prikazanog na “tom komadiću Mediterana”. Upravo primjerima koje ističe, Skoko potvrđuje “neatraktivnu promociju, način života i povijest” Hrvatske. Potvrđuje bijedu većine, neetične dijelove povijesti, nešarmantnost šovinističkog miljea koji se boji komunikacije, ogrezlog u korupciji, prevari i krađi. Društva u kojem vladaju lažan osmijeh, kićenje, nekompetentnost, hijerarhijsko povlađivanje bez trunke zapitanosti o vlastitoj odgovornosti i brižnosti za druge. Baš kako je to, istog dana kada je objavljena kolumna, pokazao Dalibor Matanić u kratkom filmu *Mezanin*, trećem dijelu omnibusa snimanog u Rijeci. Gradske vizure sasvim sigurno su bile dodatni motiv da Riječani i Riječanke dodu vidjeti film, ali petnaestominutni koncentrat istine što Hrvatska jeste, bez mnogo riječi, ono je što je, i pored muke u želucu, izazvalo aplauz

– to je istina o nemilosrdnom patrijarhalnom korporativnom društvu koje mrvice za preživljavanje dobaci samo silovanima. Kratkoročno, dok je iskoristivo za još koje silovanje. Žena napose. I sjajno je za prikaz besprizornosti nositelja moći izabrao lokaciju “Zagrada”, interpolacije u samom središtu Rijeku koja je davala naznake mudrog povezivanja dvaju kvartova, ali je zbog izvedbe, skliske plohe centralnog prolaza ostalo zauvijek pusto i beživotno. I okretište autobusa gdje se po pljasku, u Rijeci čestom, nemate gdje skloniti. I bijedu materinskog svodništva sakrivena iza spušenih škura. Ili kako je to Matanić sam rekao prigodom prikazivanja svog drugog filma *Majka asfalta*: “Mi smo našminkana zemlja koja skriva svoje mračne stvari i probleme, a film je moćno sredstvo koje to može raskrinkati”.

ULICKANO USMRĆIVANJE Eto, zato režiser Dalibor Matanić snima filmove. Da bi postavio pitanja, da bi pokazao da su ponižavanje i poništavanje klasno i rodno pitanje, a ne primarno (ili samo) nacionalno. Da bi pokazao da pripadati svjetskim tokovima gdje se i umjetnosti nalaže da bude na usluzi propagandi dehumanizacije, postavlja pred sve nas temeljno pitanje štovanja života. Prije tog odgovora razgovor o estetici ne može ni početi. Pa ni dolasku gostiju, onih željnih susreta i komunikacije. Zahtjevi što ih domaći stručnjak za komunikacije postavlja potvrđuje da jako loše radi svoj posao. Imidž premijerke je katastrofalno loš; toliko da je ne žele ni članovi političke stranke kojoj pripada. Ulickano usmrćivanje, naime, ne može zamijeniti život pa niti biti imalo privlačnije. **E**

kulturna politika

RAZUMIJEVANJE MEDIJA

DVIJE NOVE KNJIGE POSVEĆENE PROBLEMATICI MEDIJA: JEDNA SE BAVI RAZUMIJEVANJEM DIGITALNE KULTURE IZ PERA VINCENTA MILLERA: *Understanding Digital Culture*, A DRUGU O MASOVNIM MEDIJIMA I NJIHOVOM POLOŽAJU I ULOZI U HRVATSKOJ UREDILA JE ZRINJKA PERUŠKO: *Uvod u medije*

BISERKA CVJETIČANIN

Mediji, tradicionalni i novi, kao što su novi umjetnički mediji i digitalna kultura, imaju važno mjesto u svakodnevnom životu pojedinca i društva. Sa sve bržim razvojem novih medija, mijenja se i sam pojam publika, jer se publike više ne percipiraju kao (pasivni) primatelji i korisnici, već kao (interaktivni) sudionici objedinjenih, konvergentnih medijskih procesa.

Ovih dana istodobno su se pojavile dvije knjige posvećene problematici medija. Jedna se bavi razumijevanjem digitalne kulture iz pera Vincenta Millera: *Understanding Digital Culture* (SAGE Publications, 2011.), a drugu o masovnim medijima i njihovom položaju i ulozi u Hrvatskoj, uredila je Zrinjka Peruško: *Uvod u medije* (Naklada Jesenski i Turk, 2011.). Obje su knjige prije svega namijenjene studentima, ali i istraživačima i svima zainteresiranima za medijska istraživanja i prakse kao i široj publici kojoj će pomoći u boljem upoznavanju medija koje svakodnevno konzumira.

DIGITALNI MEDIJI U STALNOJ TRANSFORMACIJI Vincent Miller definira osnovne elemente digitalnih medija u usporedbi sa “starim” medijima, ponajprije tehnološke aspekte digitalnosti, umreženosti, interaktivnosti, hipertekstualnosti itd., zasnivajući se osobito na Manovichu, te kulturne aspekte, odnosno kulturne forme u kojima se koncentriraju na koncept rizoma kako ga koriste Deleuze i Guattari (rast putem kontinuirane transformacije). Digitalni mediji su u stalnoj transformaciji, njih se ažurira, modificira, sažima ili širi, povezuje i umrežava, i u tom smislu imaju potencijal postojanja u beskonačno mnogo verzija. Konstantna promjena, naglašava Miller, ključno je obilježje digitalnih medija. Digitalni mediji su više “procesu u kontinuitetu”, nego “predmeti” spremni da ih publike konzumiraju kao konačan proizvod. Dakle, zaključuje Miller, kada koristimo tradicionalne medije kao što su, na primjer, film ili knjiga, oni imaju konačnu kvalitetu “predmeta”, dok su digitalni mediji u stalnoj proizvodnji, u konstantnom dijalogu i transformaciji s publikama i s drugim digitalnim proizvodima i tehnologijama.

Iz Millerove knjige izdvojili smo poglavlje koje definira digitalne medije kao procese u kontinuitetu (u knjizi su elaborirana mnoga druga značajna pitanja, od ekonomskih temelja informacijskog doba, struktura mreža, konvergencije i suvremenog medijskog iskustva do digitalnog identiteta), jer ga ova problematika

na zanimljiv način povezuje sa zbornikom radova *Uvod u medije*. Oba djela kombiniraju teorijski pristup medijima, odnosno digitalnom dobu s empirijskim *case studies* suvremenih medija. Zbornik o medijima polazi od nastanka i povijesti medija u Hrvatskoj, ali osobitu pozornost daje analizi novog konteksta i promjena koje se zbivaju u svakom od njih, bilo da je riječ o tradicionalnim ili novim medijima.

UVIJEK NOVI MEDIJI *Uvod u medije* obuhvaća priloge četrnaest domaćih autora koji su medijskoj problematici pristupili iz različitih aspekata, ali s istim ciljem upoznavanja naše sredine s nastankom, razvojem i budućnosti masovnih medija i razumijevanja njihove prirode i djelovanja. Na jednom mjestu urednica Zrinjka Peruško okupila je stručnjake za pojedine medije (knjiga, novine, film, radio, televizija, strip) koji su različitim pristupom, teorijskim i praktičnim, razradili fenomen medija. Istražena je, također, problematika novih medija i novinstva na internetu, novinskih agencija, oglašavanja, publika, autorskih prava u medijskim industrijama, te medija i odnosa s javnošću. Zajednička je autorima prezentacija i analiza ključnih izazova koji se danas postavljaju pred sve medije u Hrvatskoj, od (re)definiranja pojma do razvojnih perspektiva.

U uvodnom tekstu *Što su mediji* urednica Zrinjka Peruško definira pojmove masovnih medija, medijskih institucija i medijskih organizacija, te istražuje njihova obilježja i razvoj. Naglašava da mediji djeluju na tržištu kao kulturne industrije, a veliku pozornost posvećuje odnosu medija, javnosti i publika, odnosno doprinosu medija demokraciji. U završnom dijelu teksta s indikativnim naslovom *Uvijek novi mediji* razmatraju se pitanja brzih promjena medijskih sustava i medijskih institucija. Obilježja su sve novijih medija konvergencija, interaktivnost, transmedijalnost i distribucija sadržaja, ali kakve će nove društvene odnose potaknuti, zaključuje autorica, ostaje otvoreno pitanje.

KONVERGENCIJA RAZLIČITIH MEDIJA Autori tekstova o pojedinim medijima – knjiga, novine, film, radio, televizija, strip – upozoravaju na brze promjene koje donose informatizacija i digitizacija.

Povijest i sadašnje stanje knjige u Hrvatskoj ukazuju na probleme kao što je skučenost tržišta. Ističe se da je “zahvaljujući novim medijima knjiga dobila novu pozornost”, te da “razvoj novih tehnologija potiče i razvija oblike promocije i distribucije knjiga”. Nasuprot ovim općim konstatacijama, Američka udruga izdavača nedavno je objavila podatke za siječanj 2011. koji u usporedbi sa siječnjom 2010. pokazuju da je prodaja džepnih knjiga i knjiga u tvrdom uvezu u tom razdoblju pala i do 30%. Istodobno je u siječnju 2011. za 115% porasla prodaja e-knjiga. U tekstu o novinama konstatiraju se promjene, premda prilično spore, prije svega

na razini konvergencije, a kao glavni problemi za budućnost novina ističu se pitanja vrijednosti i selekcije vijesti. Klasični mediji (posebno radio i film) utjecali su na televiziju, ali su i sami u tom procesu doživljavali promjene. Konvergencija različitih medija nosi promjene, funkcionalno ih ujedinjujući u jedan medij.

Novi mediji i novinstvo na internetu problemski je koncipiran tekst, a osobita pozornost takodje je posvećena konvergenciji, njenom nastanku, povezivanju i objedinjavanju raznorodnih sektora (integracija 3C), te važnom pitanju budućnosti novina, tiskanih i online izdanja. Budućnost novinskih agencija vezana je uz nove modele nastale prodorom interneta i mobilnih komunikacija. Istraživanje publika suočava se s pomicanjem fokusa i procesima konvergencije različitih medija, odnosno s promjenama sveukupnog društvenog konteksta.

Autori ističu brze promjene koje obilježavaju medije osobito u posljednja dva desetljeća. Nove tehnologije, međusobni utjecaji medija, procesi konvergencije i novi interaktivni mediji označili su i unišli velike promjene u način i organizaciju svakodnevnog života i rada, što su autori kritički elaborirali.

JOŠ JEDNA PORUKA Naglašavajući važnost interdisciplinarnog pristupa medijima, ova vrijedna knjiga sadrži još jednu poruku. Premda joj to nije bio cilj, ona pokazuje da su medijska politika i kulturna politika usko povezane, da se tradicionalni pristupi ovim politikama moraju promijeniti: objema je potrebna, da citiram Tylera Cowena, “nova konfiguracija”, uključivanje digitalne kulture u medijsku i kulturnu politiku kao i u druga područja javnih politika, dajući na taj način poticaj razvojnim politikama u cjelini. ■

— DIGITALNI MEDIJI SU VIŠE “PROCESI U KONTINUITETU”, NEGO “PREDMETI” SPREMNI DA IH PUBLIKE KONZUMIRAJU KAO KONAČAN PROIZVOD —

STRAH ZA DJECU I STRAH ZA ODRASLE

AUTORICA SE BAVI POVIJEŠĆU ODGOJNOG DISCIPLINIRANJA PLAŠENJEM ODREĐENIM LIKOVIMA, BILO STVARNIM BILO FIKCIONALNIM

EVELINA RUDAN

“Prestani plakati, ako nećeš, u taj ću te čas dati vuku”, prijeti baka svom plačljivom unuku u jednoj Ezopovoj basni. Basna govori o vukovoj lakovjernosti, ali ovdje me neće zanimati ni basna ni vukova lakovjernost, nego upravo ova bakina rečenica kao dokaz duge povijesti odgojnog discipliniranja plašenjem određenim likovima, bilo stvarnim bilo fikcionalnim. Da bi objasnio izreku “Lupus in fabula”, Elije Donat (4. st.) u komentarima Terencija, između ostaloga, navodi: “Drugi smatraju da je izreka nastala iz priča dadilja koje se s dječacima šale, strašći ih kako vuk malo pomalo dolazi iz Kapue sve do praga sobe”. (Citat je preuzet iz članka N. Jovanovića: *Doći vuk!* objavljenom u tematu o autoritetu u *Kolu* iz 2006. godine.)

VUK KAO PLAŠITELJSKI DISCIPLINIRAJUĆI LIK U 20. stoljeću, i na hrvatskom području vuk ne dolazi iz Kapue, ali i dalje se pokazuje funkcionalnim plašiteljskim likom pa tako Ante Jurić Arambašić u monografiji o Kijevu u *Zborniku za narodni život i običaje*, objavljenom 2000. godine, otpor i omrazu prema vukovima u poglavlju o vučarima objašnjava na sljedeći način: “Osim što pravi pastirima štetu, mržnja je prema vuku usađena još u djetinjstvu, jer se malu djecu umirivalo ovako: “Nemoj plakati, eto vuka, more čut’ pa će te pojist’!”, ‘Ako budeš plaka’, može čut’ vuk pa te odni’ u vrići!’”.

Posve je sigurno da bi se teško našao netko kome je ta metoda posve nepoznata, neovisno o tome je li bila iskušavana na nama, ili smo je mi iskušavali na drugima ili smo samo čuli za nju. Iako plašiteljski disciplinirajući lik nije nužno morao biti vuk, on je samo jedan od raširenijih i poznatijih.

BAU-BAU, BAUK, BAVEC, BABAY, BAUKAČ Nemirnu, nespavajuću i slaboapetitnu djecu u različitim krajevima svijeta i na različitim jezicima odnosi *boogeyman* i njegove nazivne inačice (Engleska, SAD, Australija) kojeg je proslavila Kingova novela iz 1973., a kasnije i nekoliko filmova, serija pa i jedan strip, a filolozima bi mogao biti zanimljiv rad Richarda Gordana Lathama koji ga etimološki povezuje sa slavenskom riječju Bog, kao i rad Briana Coopera koji tu tezu opovrgava, ali možda i pomalo eklektična objašnjenja Marine Warner (*No go the Bogeyman*, 1998.) o razlozima takvog imenovanja u čiji bi se niz savršeno uklopile i nazivne inačice: *bau-bau*, *baux*, *bavec*, *babay* (imena za plašitelje kojima se plašilo male Talijane, Slovence, Hrvate, Rumunje i Ruse) kao i vjerojatno najmlađa među njima – *baukač*, da su stigle do njezina popisa. Francuze je plašio *Crouquemitaine* kako navodi i Warner, ali i forumska rasprava na wordreference.com. Na njemačkim govornim područjima osim *Butzema*, djecu još može uzeti i Crni čovjek (*Der schwarze Mann*), a u Italiji njegova inačica *L'uomo nero*; na španjolskim i portugalskim govornim područjima djeci su prijeteili *El Coco* i njegove inačice, kako to pokazuje i uspavanka čiji se prvi stih nježno obraća djetetu, a već drugi upozorava na mogućeg dolaznika koji krade djecu oskudna sna:

Duérmete, niño mío,
duérmete, que viene el coco
y se lleva a los niños
que duermen poco.
Duérmete, niño, duérmete,
que viene el coco.”

(stihovi su preuzeti iz zbirke uspavanki *Canciones de cuna* 2 koju je priredila argentinska književnica Graciela Repún), zatim i *Viejo del bolsa* pa *Tio camonas*, *La mano peluda*; malim Kataloncima strah je zadavao *L'home del sac* (španjolska inačica *El hombre del saco*), Brazilcima

još *Bicho Papão*. Likove ženskih plašiteljica najupornije zastupa *baba roga* ili *baba ruga* koja djecu plaši u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji. Naravno, ovo su samo najpoznatiji među plašiteljskim likovima, oni koje većina govornika određenog jezika može prepoznati kao plašiteljski lik.

“JESI LI ČUO GLOĐANA?” Ni stariji ni noviji izvori naše folklorističke građe ne donose usmjerene podatke o plašiteljskim likovima, a kad se i pojavljuju, pojavljuju se gotovo usputno. To je razumljivo iz najmanje dva razloga: sami istraživači vjerojatno i nisu postavljali pitanja o takvim likovima zbog njihove neintrigantnosti i zbog relativne običnosti tog običaja, a s druge strane, oni se i nisu pojavljivali u zaokruženijim narativima koji su tada bili od zapisivačkog interesa. Pojavljivanje im se, pretpostavljam, u većini slučajeva svodilo na jednu ili nekoliko upozoravajućih rečenica onako kako to čini i starica (baka) iz Ezopove basne ili umirivatelji djece iz Jurić-Arambašićeva opisa. Milčetić u svom tekstu o mraku (1896.) navodi: “U Dubašnici na otoku Krku majke straše djecu, ako ne budu dobra da će ih bučan odnijeti. Više nijesam saznao o tom tajanstvenom biću”. (On nije, ali Ivan Lozica, u studiji o orku i maciću u *Poganskoj baštini*, jest pa navodi da su bučani – krčki pokladni likovi srodni zvončarima.)

Sudeći prema drugim iskustvima, plašiteljski likovi i jesu najmoćniji onda kad se o njima malo zna, odnosno onda kad je njihov fizički identitet neproziran u toj mjeri da ostavlja dovoljno praznog prostora za dječju maštovitu popunu ili inspirativno-narativnu onoga tko plaši u trenutku aktualizacije, kako to pokazuje citat bakina upozorenja iz blog zapisa Dražena Pavlića: “Jesi li čuo Glodana? Znaš, to je onaj što djecu stavlja u vreću i odnosi u šumu. Zato ti, ako ga čuješ kako glode po tavanu, šuti, šćucuri se pod ponjavom i spavaj, a ja ću brzo doći. Idem ga istjerati”. Na jednom drugom blogu taj će se isti glodan spominjati kao posve neproziran lik koji je ostao tek kao ime koje plaši bez ikakve identifikacije: “Da, kad smo već kod toga, dok sem bila mala mama me plašila z zujanom i glodanom. Zujan je bil usisavač, a glodan je bil... khm... glodan? Madafaka, ma koji pišljivi kufer je glodan – to mi još navek ne jasno, a bormeš nit majki haha” (amelienixon, 2008.).

U kraćem istraživanju što sam ga provela među studentima i studenticama 2010. godine, plašiteljski su likovi u pamćenju ostajali najčešće upravo tako prema imenu i nešto konkretiziranijoj funkciji. Tako će studentica iz Žitomislića (Bosna i Hercegovina) navesti kako su je plašili: “Babom Kučibabom, da ne pridem rijeci, Mrakonjom da ne idem sama u mrak i Ciganima da ne idem sama u selo”; studentica iz Karlovca navodi: “Kad sam bila mala, roditelji me nisu puno strašili, ali ponekad su znali reći da će me uhvatiti Krampus, ukoliko ne budem poslušna. Znam još primjera iz okoline poput zmaja koji odnosi djecu, vuk koji jede djecu, strašenje s Perom sa psima koji jedu djecu”. U ovom zadnjem primjeru riječ je o lokalno poznatoj osobi (i liku) čija uloga plašitelja funkcionira samo na mikrorazini (na području jednog mjesta ili kvarta) kao što i u sljedećem primjeru osim općepoznatih babaroge i Krampusa, plašitelj postaje i Imbro: “Kad sam bila dijete, plašili su me babarogom i Ciganom koji se zove Imbro. Govorili su, ako ne

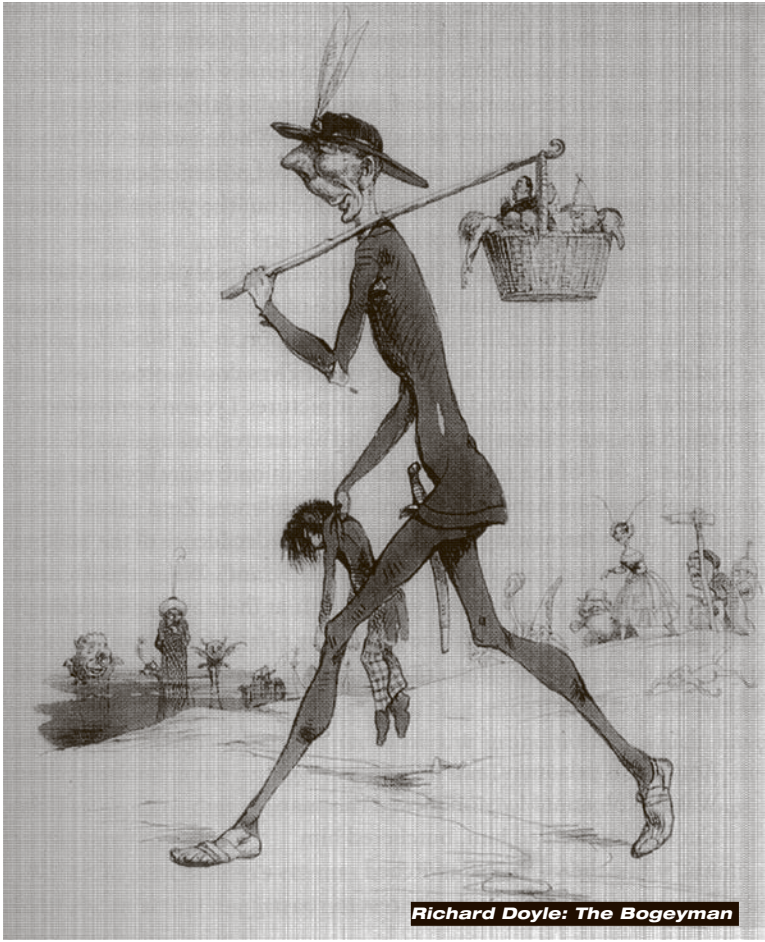
Francisco Goya: *Que viene el Coco*

— KAKO JE MOGUĆE DA SE, S JEDNE STRANE, POMNO PAZI I UPOZORAVA DJECU DA NE SLUŠAJU ODREĐENE PRIČE KOJE PROIZVODE STRAH TE DA SE SMIŠLJAJU EUFEMIZMI KOJIMA ĆE SE PRED DJECOM PRIKRITI DA SE RAZGOVARA O VJEŠTICI (krstača, rogulja, kamenica), A S DRUGE SE STRANE NAJNORMALNIJE KORISTE PLAŠITELJSKI LIKOV I U SVRHU DISCIPLINIRANJA? —

budem dobra, on će doći, strpati me u vreću i prodati me. Osim toga bio je tu i Krampus”. Ili još uži primjer u kojem plašiteljski lik funkcionira samo u obiteljskoj zajednici: “Kao malu, plašili su me s babom iz podruma koja će izaći i odvesti me u mračni podrum”.

SMRT BELA KOST Kazivačicu iz Zagreba (72 g.) i njezina brata (70 g.) kad su bili nemirni ili nisu htjeli zaspiti, plašili su *laboratorcima* koji će ih pokupiti i od njih napraviti sapun ili *duhima z vrhnjem namazanima*, pri čemu su ovi zadnji, prema riječima kazivačice, njima bili puno strašniji, a starija su djeca plašila mlađu da će po njih doći *Smrt bela kost* (moguća inačica onoj Šenoinoj *crnoj smrti posestrima bijela* iz *Kugine kuće* kojoj *Bijela halja* – *gole kosti krijuć* ima još i čelik-zube).

Uz rub demonoloških predaja koje sam istraživala u Istri u razdoblju od 2000. do 2003., iskočili su i sljedeći plašiteljski likovi: orko i mrak (koji istodobno funkcioniraju i kao regularni likovi demonološko-predajnog repertoara) i *pozihavci* i *pozrimavci*, koje kazivačica opisuje ovako: “Najprvo su nan govorili: – Hojte spati, ašto su došli pozihavci. Ako gredu pozrimavci te vas vezati i te vas popeljati. Ma smo imali mi straha. (...) Pozihavci – kat ti se počne spati i kat zišeš, to su bili pozihavci. A pozrimavci (*smijeh*) – ča ja znan! (...) Mi nismo znali i smo imali pensati kakovi su ti pozihavci, a kamoli pozrimavci? Te te vezati i drugo ne

Richard Doyle: The Bogeyman

— NEMIRNU, NESPAVAJUĆU I SLABOAPETITNU DJECU U RAZLIČITIM KRAJEVIMA SVIJETA I NA RAZLIČITIM JEZICIMA ODNOSI boogeyman I NJEGOVE NAZIVNE INAČICE (ENGLESKA, SAD, AUSTRALIJA) KOJEG JE PROSLAVILA KINGOVA NOVELA IZ 1973. GODINE —

budeš moga nič i ku dojdeš te te ponesti ća”. (Rovinjsko Selo, 2000., Olga Pokrajac, r. 1934.).

KLASIFIKACIJA PLAŠITELJSKIH LIKOVA Analizom istraživanja i zapisa plašiteljski se likovi na hrvatskom govornom području mogu podijeliti na:

– stvarne, zbiljske likove koji se, doduše, barem jednim dijelom onestvaruju u svojoj plašiteljskoj disciplinirajućoj ulozi, koji se onda dijele na:

životinjske: najpoznatiji je već spomenuti vuk, ali u našim krajevima (imam potvrde za Zagreb, Drniš i srednju Istru) plašilo se i sovom, ćukom ili kukuvijom

profesionalne: policajci, doktori, dimnjačari ili konkretna osoba određenog statusa u zajednici

etnička skupina; ona kojom su plašili djecu na ovim područjima obično su Cigani, vjerojatno zbog nomadskog načina života, stalnog doticaja, ali i uloge stranca u zajednici, nepoznatog i Drugog

– drugi tip plašiteljskih likova su nestvarni likovi, odnosno likovi za koje su oni koji djecu njima plaše sigurni da ne postoje ili da ne djeluju na takav način kojim prijetе djeci, tipa: babaroga (baba Roga, Babaroga), baba Zeljavica, baba Ujda, Krampus, Glodan, Zujan, Stari, baba Korizma, bau, bau, bavec kojeg Milan Lang spominje u malom svojevrsnom rječniku na kraju svoje monografije o Samoboru: “Djecu plaše, kad su nemirna: ‘Bu te bavec! Bavec ide!’”

– treći tip plašiteljskih likova su tipovi demonološko-predajnog repertoara poput orka ili mraka koji onda mogu funkcionirati i kao plašiteljski likovi.

Iako mnogi folkloristi i etnolozi spominju pripovijedanje u krugu dobno raznolikih recipijenata (npr. Dégh, Holbek, Summerfield), i iako i naši folkloristi poput Maje Bošković-Stulli u više svojih terenskih zapisa imaju djecu-kazivače pa i demonoloških predaja, što sve spominje i Marijana Hameršak u svom radu o *Usmenosti za djecu u hrvatskoj entnologiji i folkloristici*, kad je riječ o demonološkim predajama, dakle pričama koje mogu proizvesti strah, neka dobna ograničenja ipak su postojala. No stariji

zapisi češće spominju situacije koje svjedoče o tome da su i djeca čula, slušala i pamtila demonološke predaje nego da nisu, ali već spomenuto istraživanje demonoloških predaja u Istri puno je bliže rjedem iskazu iz Ivaniševićevih Poljica: “(...) dica, ajte ća na ta govorenja”.

Tako kazivač iz Marčane jasno diferencira repertoar koji nije namijenjen djeci:

“To su ti stariji ljudi više tega znali i kat bi se bili vero to počele spominjati, nas bi bili potirali dicu u kraj. Barba Miho, moj tac, barba Grgo kat su oni o temu, o tima štrigami govorili: – Dica, stan’te malo dalje, to ni za vas”. (Marčana, 2001., I. Radolović). Zanimljivo je da je u istoj kazivačkoj situaciji u kojoj su pripovijedali o takvom odnosu, ali nešto kasnije dok su se kazivale priče o *rompevanju* mrtvih i jedan od recipijenata savjetovao je svom desetogodišnjem sinu da ne sluša, odnosno da se odmakne: “Hoj ti gori, to ni za tvoje uši”. (isto, S. Radolović). U kazivačkoj situaciji u Zecima kazivačica je u metanarativnom dijelu teksta o procesijama mrtvih, napomenula: “(...) ma ja bin bila raji da to ne čuju te otročice”. (misleći pritom na unuke) (Zeci, 2001., M. Zec). Naravno da su djeca te priče onda kriomice slušala s još većim zanimanjem: “A ja san bila dica, ko su me pognali spat, bin bila na vrh škala na potrbušnicu ležala i san slušala. I su parali da ja spin, a ja san sve slušala za znat. San bila interenšana kako si i ti sada za sve znat i tako i ja”. (Sanković, 2002, M. K.); ili da se tih ograničenja nisu svi pridržavali, ali svijest o ograničenju, o tome da to nije za nježne dječje uši očito jest postojala. Doduše, nisu u svim zajednicama na isti način tretirali djecu kao recipijente, ali ni sve demonološke predaje nisu imale isti status. Tako su priče o *mraku* ili *orku* često bile namijenjene baš djeci. Kazivačica Olga Pokrajac navodi: “Ma ke kako tovar. Anke van ne moren povidati kako zgleda ti vorko. Mi smo imali niki libar kadi su bile životinje, pak je bila kako jena šimija. Nan je bija takov orko. Oniput si sve verova. Ma znaš da je bilo lipče nego sada, sad niš ni. Oniput bi te uzeli lipo na krilo poli ‘gnjište. Su ti povidali štorije. Jenov večer su te činili plakati, jeno večer smijati, jeno večer jopet bi ti dali straha. I tako. Je bilo lipo”. (Rovinjsko Selo, 2000., Pokrajac).

Među pričama koje *bi ti dale straha* očito su bile i neke od demonoloških predaja primjerenih djeci, kao ova o *orku* koji ni odrasle nije ostavljao ravnodušnima. Ipak djeci su se češće pričale one priče u kojima je “strašnost” likova bila namijenjena isključivo djeci i to u odgojne svrhe, a djeca su tek odrastajući shvaćala tvorbu naziva (motiviranu i jezičnom igrom poput *pozihavaca* i *podrimavaca*) tih likova.

Ovdje se neću zadržavati na promjeni pedagoških smjernica kad je riječ o ulozi straha u odgoju o kojoj su pisali npr. P. N. Stearns i T. Haggerty ili o primjerima pedagoških savjeta upućenih protiv discipliniranja takvim tipom straha koje je iznosio R. Prestini u časopisu *Napredak* jer pitanje je jesu li oni uopće i u kojoj mjeri stizali do zajednica iz kojih su moji kazivači, ali svi navedeni citati iz istraživanja govore o tome kako je postojala jasna svijest o tome da neke priče nisu za djecu, da bi ih mogle uplašiti i da bi to na njih štetno djelovalo.

Pitanje koje se nužno nameće iz ovako postavljenog odnosa jest: kako je moguće da, s jedne strane, postoji svijest o štetnom djelovanju straha, da se pomno pazi i upozorava djecu da ne slušaju određene priče koje proizvode strah te da se, kako navodi T. R. Đorđević, smišljaju eufemizmi kojima će se pred djecom prikriti da se razgovara o vještici (*krstača*, *rogulja*, *kamenica*), a s druge se strane najnormalnije koriste plašiteljski likovi u svrhu discipliniranja, bilo tako da se tek spominju oni šire poznati u upozoravajućim rečenicama: *Budi pravi, aš će doć Stari po te*, bilo da se smišljaju vrlo lokalni i obiteljski u maštovitim jezičnim igrama, poput *pozihavaca* i *pozrimavaca*. U modernijoj varijanti na drugom kraju Europe u primjeru koji spominje Marc Soriano majka plaši kćer da se ne naginje kroz prozor jer će je odnijeti gospoda Gravitacija. (Primjer na koji me uputila kolegica Marijana Hameršak pa joj zahvaljujem.)

Ako odrasli sudionici usmenokomunikacijskih procesa jedan strah smatraju štetnim, kako to da im se drugi čini posve neškodljivim, dapače uputnim u disciplinirajuće

svrhe? Zato što drugi nije stvaran ili jest stvaran u onoj mjeri u kojoj je stvarna gravitacija kod gospode Gravitacije ili zijevajući *pozihavci* i drijemajući *pozrimavci* pa će djeca to ionako otkriti odrastajući, kao što će otkriti i da darivatelji (poput sv. Nikole, sv. Luce ili npr. Befane) imaju pomagače u vidu roditelja ili da ne postoje (ovisno o svjetonazoru).

NEGDJE NA GRANICI SNA I JAVE Učinci tih zastrašivanja, barem prema dostupnim primjerima, sigurno u određenoj mjeri ovise i o drugim faktorima odgojiteljskih stilova, tako Olga Pokrajac o zastrašivanju tog tipa u svom djetinjstvu govori s toplinom i radošću kao o iznimno pozitivnom iskustvu koje je pobuđivalo jezu, ali i maštu i veselje, mlada kazivačica (20 g.) kao o podrazumijevajućoj laži između djece i starijih koja više služi kao znak za spavanje nego istinsko zastrašivanje, a blogger Dražen Pavlič to opisuje kao traumatično iskustvo: “I tako bi dijete, ostavljeno samo u *kunji*, negdje na granici sna i jave, obuzeto strahom i maštom, odjedrilo u zemlju Kapetana Kuke i izgubljenih dječaka. Proživljeni strah okovao je plahu narav dječaka, zbog čega i mnogo kasnije nije smio spavati kraj otvorenog prozora. Naučio je da iz mraka vrebaju tri zločesta: Glodan, Krampus i Baukač. A dobri sveti Nikola donosi darove samo jednom na godinu”.

Ovaj treći tip iskustva ponukao je i književnicu Ljubicu Kolarić-Dumić na put suprotan zastrašivanju slikovnicom: *Ja se mraka ne bojim* (2008., ilustrator je Vojo Radojičić), a iskustva koja su djeca opisivala nakon književnog susreta (gospodi Kolarić-Dumić zahvaljujem na uvidu) pokazuju vrlo živi i raznoliki imaginarij koji se ostvaruje čak i kad plašiteljskog discipliniranja likovima nema, a baukača su razobličili – zapravo uobličili najprije da se s njim uopće mogu susresti u Maloj sceni predstavom *Baukač ili o strahu* (režija Ivica Šimić, dramaturg Ivor Martinić).

HIJERARHIZACIJA FOLKLORNIH OBLIKA Međutim, i dalje ostaje pitanje zašto su odrasli mislili da je priča o *štrigi* koja je naštetila nekome drugom strašnija od upozorenja da će upravo tebe uzeti *Stari* (u vreći ili bez nje)?

Takav stav govori o statusu demonoloških predaja, ali govori i o implicitnoj hijerarhizaciji narativnog materijala i likova unutar usmenokomunikacijskih procesa, o hijerarhizaciji koja pokazuje da je jedan repertoar ozbiljan, a drugi neozbiljan, jedan je onaj kojega sami sudionici kazivačkih situacija smatraju visokim, a drugi niskim. Ta hijerarhizacija onda omogućuje i prelaženje regularnih demonološko-predajnih likova u disciplinirajuće poput mraka ili orka u najvećoj mjeri u onom trenutku ili na onim područjima na kojima se oni više ne doživljavaju dovoljno ozbiljno za predaje koje imaju status visokog žanra i namijenjene su odraslima za razliku od priča upozorenja ili samo kratkih upozoravajućih iskaza koje imaju status niskog i namijenjene su djeci.

S druge strane, znanost se uglavnom bavila oprekama visoko-nisko u odnosu usmene i pučke tradicije na jednoj strani (ta je strana obično zauzimala kvalifikative mala, niska) i “visoke/pisane/velike” tradicije na drugoj (Bahtin, Burke, Le Goff, kod nas M. Bošković-Stulli), ali ovdje je riječ upravo o unutarnjoj hijerarhizaciji žanrova iz pozicije onih koji ih pripovijedaju, koriste i aktualiziraju.

Implicitnost te hijerarhizacije prelijevala se i među predstavnike pisane kulture koji su tradicijske folklorne oblike istraživali, oni o plašiteljskim likovima nisu ni pitali pa nam danas nedostaju zapisi ne samo upozoravajućih rečenica nego i razvedenijih priča kojih je vjerojatno ipak bilo, vjerojatno u žanru svakodnevnih priča, odnosno priča iz života, inače bi se na njih teško naišlo na početku 21. stoljeća; nadalje implicitnost te hijerarhizacije prelazi okvire usmenorecipijentskih obzora i folklorističkih istraživanja i pretače se u pisanu kulturu jednako tvrdokorno jer čak i kad su npr. dnevne novine redovito objavljivale kritike i prikaze zbirki pjesama, zbirki priča i romana, puno su rjeđe ulijetale s prikazima i kritikama djela za djecu. Unatoč tome što su se mnogi pasionirani čitatelji i čitateljice unovačili upravo na tzv. djelima za djecu. ■

(U bibliografski potpunijoj verziji te nešto izmijenjenom obliku članak će biti objavljen i u *Zborniku Petog hrvatskog slavističkog kongresa*.)

DEAN ZAHTILA PODZEMNI GRAD XXI – UTOPIJA ILI REALNOST!?

RAZGOVARAMO S KLJUČNOM FIGUROM MULTIMEDIJALNE GRUPE LABIN ART EXPRESS, POVODOM NEDAVNO ODRŽANOGA MEĐUNARODNOGA SIMPOZIJA Podzemni grad XXI – utopija ili realnost!? (LABIN, 1. OŽUJAK 2011.) UZ 90. OBLJETNICU LABINSKE REPUBLIKE

SUZANA MARJANIĆ

Projekt *Podzemni grad XXI*, koji se odnosi, kao što je poznato, na revitalizaciju labinskoga rudnika u umjetnički centar-grad, opisujete još uvijek kao “utopiju koja može vrlo brzo postati realnost”. Kada bi se navedeni projekt mogao realizirati, s obzirom da je iniciran sada već pomalo davne 1993. godine?

– Da, iniciran je 1993., ali u to vrijeme isključivo kao umjetnička utopija L.A.E.-a, odnosno njegove umjetničke frakcije Metal Guru (Dean Zahtila, Krešimir Farkaš, Massimo), dok se o fizičkoj realizaciji projekta počelo razmišljati tek nakon što je Rudarsko-geološko-naftni fakultet iz Zagreba po narudžbi Istarske županije tijekom 2000. godine završio studiju izvedivosti projekta, koja je potvrdila da umjetnička utopija može postati i realnost. Od tada, dakle posljednjih deset godina, bavimo se njegovom fizičkom realizacijom, tj. materijalizacijom utopije, što i nije mnogo s obzirom na veličinu i proračun projekta, koji samo za prvu fazu (sanacija i rekonstrukcija VIII. horizonta bivšeg rudnika, uključujući ugradnju sve potrebne infrastrukture u nj) premašuje 7 500 000 eura, što će ga vjerojatno učiniti i jednim od najskupljih suvremenih umjetničkih projekata. Realizacija projekta je *de facto* već započela rekonstrukcijom i sanacijom nadzemnih prostora na Piazzalu (središnji rudnički kompleks u samom centru Podlabina i budući glavni ulaz u Podzemni grad). Tako je L.A.E. krajem 2009. godine uz pomoć fondacije Co-operating Netherlands Foundations for Central and Eastern Europe (CNF-CEE) konačno u potpunosti dovršio (pre)uređenje kulturnog centra “Lamparna”, započeto još 1998. godine, koji će otvaranjem Podzemnog grada za javnost postati velika čekaonica za lift, a pri kraju je i uređenje nove gradske knjižnice u prizemlju bivše upravne zgrade Istarskih ugljenokopa “Raša” u koju Grad Labin ulaže nekih 17 000 000 kn, dok je ovih dana započelo i uređenje okoliša oko spomenika kulture “šohtha” na Piazzalu (investitor je također Grad Labin), nakon čega iduće godine slijedi sama sanacija šohtha i ugradnja lifta u nj, koji bi 2015. trebao odvesti prve posjetitelje u utrobu zemlje, kao i početak rekonstrukcije tzv. “velikog kupatila”, površine 3000 m², za potrebe gradskog multifunkcionalnog centra koji će preuzeti današnju funkciju KuC-a “Lamparna”. Sam je gradonačelnik Labina povodom 90. obljetnice Labinske republike najavio da će 95. godišnjica biti obilježena svečanom sjednicom Gradskog vijeća 150 m ispod površine zemlje.

U ovoj fazi koja je u tijeku i trebala bi biti dovršena tijekom 2012. godine stavit će se uglavnom u kulturnu funkciju ukupno oko 5 000 m² prostora, a troškovi se procjenjuju na oko 4 000 000 eura.

U drugoj fazi (2012.–2015.) dovršilo bi se uređenje Pijacala i “šohtha” u kojega bi se ugradio lift za budući centar Podzemnog grada, 150 m ispod površine zemlje, trenutne površine oko 10 000 m², s mogućnošću proširenja do nekih 13 000 m², u koji bi se smjestili i prvi kulturni (privremeni postav rudarskog muzeja) i komercijalni sadržaji (trgovina suvenirima, rudarska kantina, info-punkt s informacijama o Labinu, projektu itd.), a započela bi i sanacija tunela prema Rapcu (predviđen za komercijalne, turističke sadržaje) i Raši (predviđen za “in situ” Muzej rudarstva i industrije Istre), tj. proširenje njihovih postojećih gabarita, betoniranje poda, uključujući i ugradnju sve potrebne infrastrukture radi privođenja budućoj namjeni (struja, odvodnja vode, ventilacija, oprema za video nadzor, protupožarna i druga sigurnosna oprema). U ovoj bi se fazi privelo namjeni ukupno oko 15 000 m² novog prostora, s planiranom troškom od oko 3 500 000–4 000 000 eura.

U trećoj fazi (2016.–2020.) dovršila bi se rekonstrukcija tunela prema Raši i Rapcu, koji bi se potom ispunili svim predviđenim sadržajima te stavili u punu funkciju. U ovoj se fazi planira i početak sanacije tunela prema Plominu (ukupno oko 25 000 m² prostora za proizvodnju hrane, vožnju futurističkim podzemnim vlakom te nizom drugih komercijalnih i kulturnih sadržaja), kao i početak radova na zaštiti urbane cje-line Raše.

Posljedna, četvrta faza uključivala bi otvaranje Raše kao “živog grada muzeja”, ugradnju svih planiranih sadržaja u tunel Podlabin-Plomin te izgradnju žičare od “šohtha” do Starog grada i dalje do Rapca.

Valja naglasiti da će svi novi prostori biti dobiveni isključivo bušenjem kamenih stijenci podzemnih tunela i hala, tj. bez zidanja i betoniranja.

CIVILNO-JAVNO-PRIVATNI MODEL

U nacrtu projekta navodite kako se planira sustav barova, galerija, bazena, igrališta za djecu, trgovina, restorana, kockarnica, Muzej rudarstva i industrije Istre te brojnih ćelija za umjetnike, arhitekta i podzemne istraživače, kao i svih drugih sadržaja koje grad po definiciji ima. Tko bi sve u toj realizaciji sudjelovao?

– L.A.E. predlaže civilno-javno-privatni model, tj. što znači da bi se projekt u I. fazi (sanacija i zaštita nadzemnih i podzemnih prostora) realizirao u suradnji lokalne i regionalne samouprave (Grad Labin, Istarska županija) i civilnog sektora (Labin Art Express XXI), kroz osnivanje javne ustanove “Podzemni grad XXI”, uz financijsku potporu Ministarstva kulture, Istarske županije te posebno EU i drugih inozemnih fondova, dok bi se II. fazi (privođenje svih prostora budućoj namjeni te ugradnja prvih kulturno-turističkih te drugih sadržaja) najvećim dijelom financirala sredstvima iz EU fondova te manjim dijelom i sredstvima privatnih tvrtki i poduzetnika. Nadzor nad realizacijom i funkcioniranjem spomeničko-muzejskog dijela projekta zadržao bi Grad Labin, dok bi civilni sektor imao ulogu svojevrsnog balansa i monitora između, s jedne strane, poslovnih i političkih interesa te, s druge strane, interesa i dobrobiti lokalne zajednice koja je pravi sljednik rudnika i rudarenja, ali i zaštite umjetničkog koncepta projekta udruge te dvadesetogodišnje umjetničke prakse L.A.E.-a inspirirane isključivo rudnikom i rudarenjem. Treća i četvrta faza financirala bi se gotovo isključivo sredstvima privatnih investitora na temelju dugoročne koncesije za pojedine dijelove ili čitave segmente (kvartove) Podzemnog grada.

Važno je istaći da bi se na rekonstrukciji, zaštiti i revitalizaciji labinskog rudnika angažirali gotovo svi lokalni gospodarski potencijali te bi se novi podzemni prostori (do “rohbau” stanja), prvenstveno ponudili lokalnim trgovcima, ugostiteljima i drugim malim i srednjim poduzetnicima za obavljanje raznih uslužnih i proizvodnih djelatnosti, dok bi se za veće dijelove/segmente Podzemnog grada nudila dugoročna koncesija krupnijim domaćim i međunarodnim investitorima.

FUTURISTIČKI PODZEMNI GRAD

U opisu projekta *Podzemni grad XXI* isto tako ističete da ste 2009. zajedno s još tri inozemna partnera dobili potporu iz kulturnog programa EU za projekt *UNDERGROUND CITY XXI - Europska interdisciplinarna platforma*. Što ste sve uspjeli od tada realizirati?

– IZGRADNJA PODZEMNOG GRADA NIJE SAMO SPEKTAKULARAN KULTURNO-TURISTIČKI PROJEKT VEĆ I NAŠ UMJETNIČKI PROJEKT TE JE TAKO NPR. SAMOUPRAVA PODZEMNOG GRADA UJEDNO NAŠ UVJET DA SUDJELUJEMO U NJEGOVOJ REALIZACIJI DO KRAJA –

– Radi se o kratkoročnom, dvogodišnjem projektu međunarodne kulturne suradnje (Hrvatska, Francuska, Austrija, Republika Češka), za koji smo dobili potporu Kulturnog programa Europske unije (Kultura 2007.-2013.). Osnovna je ideja projekta osnivanje specifične kulturno-umjetničke zajednice, kao “on line”, suradničke, interdisciplinarnе mreže, u cilju konstrukcije virtualnog, multikorisničkog 3D-okoliša, virtualnog *Podzemnog grada XXI*, koji se temelji na stvarnim dimenzijama, položaju i situaciji bivšeg rudnika, kao “živog” umjetničkog djela u neprekidnom stvaranju, raspoloživog putem interneta. Projekt je realiziran putem niza specifičnih radionica/laboratorija, seminara i simpozija te festivala u Labinu, Beču i Pragu, povezujući pritom umjetnike i kulturne djelatnike s filozofima, ekonomistima, arhitektima, arheolozima, sociolozima, informatičkim i drugim stručnjacima te potičući umjetničko i arhitektonsko eksperimentiranje na području virtualnih zajednica, kao i istraživanje te simuliranje arhitektonskih, urbanih, društveno-ekonomskih i drugih pretpostavki života i rada pod zemljom. Navedene aktivnosti trebale bi na kraju rezultirati optimalnim modelom ne samo za izgradnju i izgled futurističkog podzemnog grada u VIII. horizontu bivšeg rudnika, nego i za njegovu organizaciju i funkcioniranje.

U biti je osnovna svrha platforme bila maksimalno povećati vidljivost projekta *Podzemni grad XXI* kao “milenijskog projekta” Istarske županije, posebno donositeljima odluka na raznim razinama kako bi se ubrzala njegova fizička realizacija. Sve što smo realizirali možete vidjeti na www.undergroundcityxxi.org, dok u nedovršeni 3D model možete ući putem web-portala www.undergroundcityxxi.com koji je još uvijek u izradi te će biti dovršen do 30. travnja kada projekt i službeno završava.

L.A.E. KAO HOMO POLITICUS

U opisu projekta navodite kako bi po uzoru na Labinsku republiku iz 1921. taj prostor imao status nezavisnog i slobodnog grada s vlastitom samoupravom – gradonačelnikom, policijom, Statutom, zakonima. Je li navedeno zaista moguće ostvariti kada npr. neki znanstvenici smatraju da je određenje “mračna naša” (dakle, metonimija za “lijepu našu”) politikantsko određenje koje spada samo u žuti tisak?

– Ponavljam da izgradnja Podzemnog grada nije samo spektakularan kulturno-turistički projekt već i naš umjetnički projekt te je sve gore navedeno, konkretno samouprava Podzemnog grada, ujedno naš uvjet da sudjelujemo u njegovoj realizaciji do kraja, kada će L.A.E. prestati postojati barem u ovom vašem nadzemnom svijetu te nastaviti živjeti i raditi isključivo u podzemlju Istre, koje ima veze s “lijepom” ili “mračnom našom” koliko i s Italijom, Austrijom, Njemačkom.

Ukoliko nam za ostvarenje tog cilja bude potrebno, osvojiti ćemo vlast i u nadzemnom Labinu gdje trenutno imamo jednog, ali vrijednog vijećnika u Gradskom vijeću

(vijećnica Tamara Nestorović). Naime, pošto izgradnja Podzemnog grada podrazumijeva uspostavu adekvatne društvene svijesti o kompletnoj situaciji u gradu Labinu u kontekstu županije, Istre, cijele Republike Hrvatske, a ništa manje i o globalnom, svjetskom kontekstu u kojemu labinski *Underground City XXI* ima itekakav razlog postojanja i pravo građanstva – cilj postizanja nužnih i dovoljnih uvjeta za početak stvarnog rada na logistici, gradnji, tehničkom opremanju i uređenju, cijeloj infrastrukturi “podzemnog grada” postavljen je kao prioritetni cilj i “šifra” sveobuhvatnog programa Građanske inicijative za “Novi Labin” (projekt L.A.E.-a iniciran 2008. godine) – s kojim je pristupila lokalnim izborima u svibnju 2009. godine.

No, ne samo od 2009. nego i mnogo ranije, L.A.E. se u svrhu realizacije svojih kulturno-umjetničkih te drugih ciljeva odlučio politički aktivirati, ali opet isključivo kroz umjetničko “social sculpturing” djelovanje. Pritom L.A.E. kao *homo politicus* funkcionira isključivo na osnovnim umjetničkim principima poimanja društva, kao što su moralnost, etičnost, iskrenost, poštenje...

LABINSKA REPUBLIKA

Nedavno je održan međunarodni simpozij *Podzemni grad XXI - utopija ili realnost!?* uz 90. obljetnicu Labinske republike. Koja su vam izlaganja bila posebno inspirativna s obzirom na vaš projekt?

– Posebno je za mene bilo inspirativno izlaganje Wolfganga Eberta, člana Upravnog obora europske asocijacije ERIH (European Route of Industrial Heritage) koji je doslovce rekao: “Ne pokušavajte se s *Podzemnim gradom* natjecati tzv. srednjestrujaškim pristupom, tako da samo umetnete kulturu u rudnik. Regeneracija industrijskih objekata za kulturne funkcije je već stara stvar, s opadajućim trendom. Od Opere u Sidneyu do mnogih objekata u donjem Manhattanu (New York), industrijska baština krcata je muzejima i galerijama. Iako je takav pristup i dalje iznimno popularan, uvjeren sam da će interes za takve lokalitete splasnuti i onda imamo problem prezasićene scene. Za mene je najkvalitetnije rješenje konverzije lokaliteta industrijske baštine – njihova autentičnost. Objekti trebaju biti prožeti poviješću, trebaju biti opipljivi, trebaju imati svoj miris i zvuk – trebaju biti realni kao nekadašnja industrija iz koje su nikli. Za mene je to jedini održivi koncept. Čitav dan sam razmišljao ‘koji je moj problem s projektom Podzemni grad’ te sam došao do zaključka da je moj problem ujedno i najveći potencijal ovog lokaliteta – nevidljiv je, pod zemljom je. To je prednost, ali i veliki izazov”. Upravo zato on će uskoro postati i naš suradnik na projektu.

Također je vrlo interesantno bilo izlaganje Oliviera Caroa, projektnog menadžera agencije SAMOA, koja se bavi rekvalifikacijom industrijskog otoka na rijeci Loire u samom centru Nantesa (Ile de Nantes). On je pak istaknuo važnost umjetničke komponente u projektima poput *Podzemnog grada* te naglasio kako su upravo umjetnici ti koji takvim projektima daju najveću novododanu vrijednost.

Jedan od komentara povodom realizacije projekta *Podzemni grad XXI* na web-stranici www.labin.com glasi: “Izvođači neka budu obavezno oni ki so delali cestu za Štrmac pa ćemo to idejo videt relizirano 2990. leta”. Možete li ga komentirati i zbog čega su neki skeptični u vezi njegove konačne realizacije?

– Ma, ne bih rekao da je autor vašeg citata skeptičan, nego su ovdašnji blogeri uglavnom prilično anti-IDS nastrojeni te u svakoj suradnji s njima vide samo mito i korupciju pa

i samog crnog vraga. No, činjenica je da bez podrške grada i županije, bez obzira bio na vlasti IDS ili neka druga politička opcija, ne možemo realizirati ovaj i u svjetskim okvirima mega-projekt, i na kraju krajeva “boli nas ona stvar” tko obnaša vlast ako nas podrži u realizaciji projekta koji će donijeti boljitak ne samo Labinštini nego i cijeloj Istri.

PROTESTI BEZ GLAVE I REPA

Kako komentirate Prosvjedni antivladin pokret? Događa li se nešto u tom pravcu i u Labinu?

– Mislim da dosadašnji protesti nemaju ni glave ni repa te da im se daje puno veća važnost i medijska pažnja nego što realno zaslužuju i siguran sam da neće dovesti do pada Vlade. Utjecaj tih 8000 ili 10 000 prosvjednika u zemlji s oko 5 milijuna stanovnika mogu npr. usporediti s položajem

hrvatske novomedijske kulture, pravim nahočtom hrvatske kulture koje bez obzira na razne inicijative te brojne proteste umjetnika i kulturnih djelatnika dobiva samo malo vode i kruha iz državnog proračuna za kulturu i tako će još dugo, dugo i ostati. Jedino dobro što nalazim u tim protestima je što su ljudi konačno shvatili da je dobro pješačiti, i to čim više. Siguran sam da će se i u Labinu također dogoditi “dešavanje naroda”, ali samo iz razloga “ma kad mogu oni, možemo i mi”, no kako Labinjani ne vole puno hodati, posebno ne zimi, ne očekujem da će ih biti više od stotinjak.

ZADATAK UMJETNOSTI JEST DJELOVANJE

Obično ističete kako L.A.E. ne stvara umjetnička djela za muzeje i galerije, već da djelujete putem akcija, medijskih istupa, performansa i drugih direktnih oblika komuniciranja s publikom, koristeći se provokacijom i radikalnim javnim istupima, sve u cilju poticanja i motiviranja ljudi da se aktiviraju i postanu aktivni čimbenici svog života. Mislite li da danas živa umjetnost može doista djelovati na život u ovom sveopćem mrtvilu?

– Ne da mislimo, nego smo se u to i uvjerili 2009. godine kad smo nekoliko mjeseci prije lokalnih izbora pokrenuli Građansku inicijativu za Novi Labin iz koje je neposredno uoči izbora iznikla Nezavisna lista koje je dobila jednog gradskog vijećnika (a za dlaku im je izbjeglo još jedno vijećničko mjesto). Gotovo se cijela njihova predizborna kampanja temeljila isključivo na umjetničkim i medijskim akcijama koje je osmislio i oživotvorio L.A.E.

Naime, misija je Labin Art Expressa da umjetnost postane svakodnevna životna kategorija, kao jutarnje ispijanje kave ili uživanje u dobrom jelu, dakle umjetnost dovesti svugdje, bilo kad i bilo gdje, i da je naravno morate i platiti, ili barem nešto dati zauzvrat. Bespredmetno je reći da bi umjetnost trebala biti društveno angažirana jer u 21. stoljeću više nema mjesta za “neangažiranu” umjetnost! Umjetnika čini umjetnikom upravo veća sposobnost percepcije svijeta i života nego što je imaju drugi ljudi, kao i svojevrsni umjetnički instinkt i vizionarstvo te je stoga njegova dužnost da prvi reagira, ukazuje i kritizira, da kao avangarda društva traži i predlaže promjene, da bude glasnik novog. Uostalom “koji je zadatak suvremene umjetnosti u ova tako opasna vremena? UMJETNOST ne treba više PRI-KAZIVATI, njezin zadatak jest DJELOVANJE jer UMJETNIK JEST UMJETNOST, A UMJETNIČKO DJELOVANJE JEST UMJETNIČKO DJELO!” (citirao iz BUM manifeste).

Do pojave građanske inicijative za Novi Labin politički aktivizam mladih na Labinštini bio je manji od nule, prvenstveno zbog njihovog ekstremno negativnog stava prema političarima i politici generalno. Tako je anketa koju smo proveli 2008. godine među oko 1200 mladih ljudi na Labinštini, pokazala da 85% mladih ne izlazi na izbore, i to uglavnom zato jer “nemaju za kog glasati” ili “glasali oni ili ne ništa se neće promijeniti”. Upravo je ta porazna činjenica bila osnovni motiv da L.A.E. zajedno s pedesetak mladih korisnika prostora u Lamparni sredinom 2008. godine inicira Građansku inicijativu mladih za Novi Labin. Zahvaljujući potpori Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva, Nizozemske ambasade u Zagrebu, The World Bank – Croatia te Zaklade za poticanje partnerstva i razvoja civilnog društva, nakon godinu dana intenzivne i provokativne medijske kampanje te kampanje zagovaranja među mladom populacijom, pritom koristeći u velikoj mjeri neposredan-direktan kontakt i komunikaciju, niz

održanih tribina, radionica i aktivističkih sastanaka, kao i kulturno-zabavnih programa te brojnih akcija po gradu (više na www.novilabin.org), inicijativa je uspjela okupiti više od 700 pretežno mladih (16-35 godina) članova čiju *hard-core* jezgru čini dvadesetak tvrdokornih i beskompromisnih aktivista, koji su kroz djelovanje u inicijativi postali svjesni političke moći koju kao organizirana interesna grupa mogu imati te mogućnosti da stvarno, a ne samo formalno kao u slučaju Gradskog vijeća mladih, utječu na proces donošenja odluka u Gradu u svoju korist! Projekt je rezultirao ne samo znatno većim brojem mladih koji su izašli na prošle lokalne izbore te većim brojem mladih na listama gotovo svih stranaka (osim HSU-a, naravno), već i formiranjem Nezavisne gradske liste te ulaskom njezine nositeljice Tamare Nestorović u Gradsko vijeće, a vrlo je malo falilo da dobiju još jednog vijećnika!

Radi se o prvoj nezavisnoj listi u povijesti grada Labina koja je ušla u Gradsko vijeće i prvoj listi na čijem je čelu žena, koja je sa svojih 22 godine postala najmlađa članica Gradskog vijeća ne samo u Labinu, već pretpostavljamo i jedna od najmladih u Hrvatskoj. Građanska inicijativa Novi Labin trenutno radi na uklanjanju ilegalno, dakle bespravno i tajno bez znanja građana, postavljene antene tvrtke VIPNET d.o.o. iz Zagreba prije više od dvije godine, na krovu poslovne zgrade u samom centru Labina. U ime građana, koji se osjećaju ne toliko ugroženi blizinom antene, koliko frustrirani činjenicom da netko moćan i blizak vlastima može raditi što hoće pa tako i postaviti objekt na krovu zgrade bez ikakve građevinske i lokacijske dozvole, a potom se i oglušiti na sudsku odluku i rješenje državnog inspektorata da se isti mora ukloniti, odlučili smo preuzeti stvar u svoje ruke i pomoći građanima da onemoguće rad navedene antene. Naime, dok grad tvrdi da je nenadležan po tom pitanju, državni inspektorat u Pazinu usprkos vlastitom rješenju i drugostepenoj sudskoj odluci kojom se vlasniku nalaže skidanje objekta, ne želi postupiti po istom dok VIPNET ima dodatnih zakonskih mogućnosti (žalba pa zaključno do Ustavnog suda, što može trajati cijelu vječnost). Inicijativa će se uskoro posebno angažirati na provođenju referenduma među građanima Labinštine u svezi gradnje TE Plomin III, tj. pokušat će spriječiti početak gradnje prije nego što se građani o njoj izjasne na referendumu, a ako stav građana bude protiv njezine gradnje, tada će se krenuti i u konkretne akcije informiranja i obučavanja građana kako mogu ometati i spriječiti njezinu gradnju.

PRIPREMA ZA ŽIVOT U PODZEMLJU

I završno, molim vas, podsjetite nas na neke svoje performanse nakon 19. Eurokaza na kojemu ste izveli performans *U-biti*?

– Nakon Eurokaza snimili smo kratki art-film *Začće* (autori: Dean Zahtila i Xena L. Županić) koji je 2008. prikazan i na filmskom festivalu u Cannesu u sklopu programa *Short film corner*, a s video radom *HERO XXI – Underground City* sudjelovali smo na retrospektivnoj izložbi hrvatskog videa *INSERT* u MSU u Zagrebu 2007.; iste smo godine surađivali s Draganom Živadinovom, i to u KuC-u Lamparna gdje je izveden performans *S:U:A::8* te nakon toga 2008. i *Informance PROBLEM VOŽNJE SVEMIROM*, u ARL Dubrovnik. Krajem 2008. započeli smo projekt *CO/AL – Homokinetic Co-dimensional Cell*, projekt mobilne, interaktivne, story-telling mašine, nešto kao interaktivni pokretni muzej *Podzemnog grada XXI*, koji je još uvijek u tijeku te bi trebao biti dovršen do kraja ove godine. U sklopu predizborne kampanje Nezavisne liste Tamare Nestorović 2009. godine izveli smo dva performansa na otvorenom pod nazivom *Akcija Antena* i *Akcija Semafor* u kome je pored L.A.E. sudjelovao i velik broj članova GI Novi Labin, dok smo na dan predizborne šutnje organizirali u KuC-u “Lamparna” koncert lokalnih HC bandova tijekom kojeg smo izveli performans *Pošalji sve u p.m. i izadi na izbore!*. Nadalje, krajem prošle godine izveli smo dva gastro-performansa: *Ketama* za TRANSART festival 2010. godine u Lamparni te *CO/AL XXI* u Nestroyhofu teatru u Beču. Dvršen je i treći album Metal Gurua pod nazivom *Cold Black* koji ćemo uskoro objaviti na internetu, a producirali smo i dva nova glazbena video uratka za pjesme s navedenog albuma (autor: Viktor Zahtila). Sve preostalo vrijeme bavimo se isključivo projektom *Podzemni grad XXI* i pripremamo se za život u podzemlju. **E**

O DOBROJ KLIMI ZA KULTURU I PROMJENE

U OKVIRU SIMPOZIJA PREDSTAVLJENA JE PUBLIKACIJA *Kunst / Kultur und Klimawandel*, POSVEĆENA FORUMU I, KOJI JE ODRŽAN PROŠLE GODINE U DUBROVNIKU, A POSLJEDNJEG DANA SIMPOZIJA OTVORENA JE I JEDNODNEVNA IZLOŽBA NA ZRINJEVCU

PETRA VIDOVIĆ

Forum za kreativne umove: Grad i klimatske promjene naziv je simpozija što ga je u svojim prostorijama u Zagrebu organizirao Goethe-Institut Kroatien, od 3. do 5. ožujka 2011.

Goethe-Institut Kroatien već tri godine u fokusu svog djelovanja ima kulturu i klimatske promjene, polazeći od pretpostavke da klimatske promjene nisu samo stvar znanstvenika i političara već svih pa tako i onih koji kreiraju i sudjeluju u kulturnom životu. Tema još uvijek nema pažnju koja joj se posvećuje u zemljama zapadne Europe, a još je manje prisutna u industriji, zakonodavstvu, kulturi, edukaciji i medijima. Mali i odvažni koraci aktivista, udruga, pojedinih općina i gradova se u toj općoj kritici ne bi trebali zanemariti. Svakome je vjerojatno jasno da u zemlji koja ima esencijalne društvene i ekonomske probleme briga za okoliš i umanjenje utjecaja na klimatske promjene nisu prioritet i da na žalost, društvo nije došlo da se bavi tim pitanjima. Posebno kad se radi o spoju klime i kulture, koji mnoge dovodi u nedoumicu u koju rubriku ga smjestiti – pa se često jednostavno preskoči. Što onda motivira i čemu napor njemačkog instituta u Zagrebu da se bavi tom temom već tri godine? Goethe-Institut Kroatien je organizirano nekoliko događanja koja su pokušala stvoriti mrežu kontakata i inicirati suradnje među organizacijama i pojedinim autorima. Tabo je 2009. organizirana jednodnevna “Ekspedicija” na Medvednicu koja je okupila urbaniste, ekološke, znanstvenike, aktiviste i predstavnike organizacija koji su na putu do vrha zastajali i držali kratka izlaganja. Sljedeće je godine održan trodnevni skup u Dubrovniku, u suradnji s Art radionicom Lazareti pod nazivom *Forum za kreativne umove: na pragu sljedeće društvene revolucije*. Izbor Dubrovnika kao mjesta događanja međunarodnog skupa bio je višestruko motiviran: s jedne strane okupljanjem sudionika iz jugoistočne Europe, dobrim duhom Art radionice Lazareti te Dubrovnikom kao gradom s neizvjesnom budućnošću – zbog problema podizanja razine mora i opstanka priobalnih gradova, koje je bilo potkrijepljeno izvještajem UNDP-a Hrvatske iz 2008. Kao rezultat Forumu nastala je video dokumentacija i publikacija *Kunst / Kultur und Klimawandel* čiji grafički dizajn sa *statementom* potpisuje Studio Bilić Müller iz Zagreba. Nedavno održan simpozij u Zagrebu, svojevrsan nastavak onog iz Dubrovnika, *Forum za kreativne umove II: Grad i klimatske promjene*, naglasak je stavio na grad te je zamišljen kao platforma za okupljanje stručnjaka s različitih područja, od umjetnosti do politike, koji se u svom radu bave klimatskim promjenama. Cilj simpozija je bio ojačati suradnju među potencijalnim partnerima i kontaktima skupljanim kroz tri godine trajanja projekta, pobuditi interes za kulturu i klimu te poticati nove projekte.

SOCIJALNA SKULPTURA Budući da je simpozij imao međunarodni karakter, službeni jezik bio engleski. Sudjelovalo je pedesetak umjetnika, aktivista, arhitekata i kustosa iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Grčke, Poljske i Njemačke. Moderatorica simpozija bila je Tina Gadow iz Njemačke koja je uvela formate koji su stvorili atmosferu drugačiju od one uobičajene: naime, ni u jednom trenutku nije postojao tipičan odnos predavač-slušatelj, već su svi sudionici bili intenzivno uključeni u rasprave i kreacije novih projekata. Dvadesetominutne *inpute* priredile su dvije referentice iz Njemačke: dr. Hildegard Kurt, umjetnica koja se bavi socijalnom skulpturom i osnivačica “und. Institut za umjetnost, kulturu i održivi razvoj” te Cornelia Redeker, arhitektica i asistentica na Katedri za urbani dizajn i regionalno planiranje TU u Münchenu, koja priprema doktorsku disertaciju na temu *Multifunkcionalne strukture obrana od poplava na Rajni*. Dr. Hildegard Kurt se bavi socijalnom skulpturom, autorica je knjiga o održivom razvoju te radi kao predavačica na Oxfordu. Osim kratkog izlaganja, održala je i radionicu socijalne skulpture koju prakticira s umjetnicom Shelley Sacks, studenticom Josepha Beuysa. Socijalna skulptura smatra se jednom od umjetničkih disciplina koja potiče razmišljanja o umjetnosti i umjetniku u proširenom smislu, a sama je radionica bila vrlo introspektivna i poticajno iskustvo. Iako možda neočekivana na simpoziju vezanom uz klimatske promjene, radionica je pridonijela prisnosti grupe i bila preduvjet za zajedničko promišljanje projekata.

Izlaganje arhitektice Cornelijske Redeker obuhvatilo je istraživanja sustava obrana od poplava na toku rijeke Rajne te uključilo primjer rijeke Isar u Münchenu, kojoj je prije nekoliko godina re-naturaliziran tok, omogućujući gotovo utopijsku (iz perspektive zagrebačkog promatrača) idilu kupanja u bistroj rijeci u središtu milijunskog grada. Zasiurno su neke slike s predavanja bile upečatljive i ostale prisutne tijekom *fishbowl* diskusije te okruglih stolova koje je je maestralno moderirala Tina Gadow. Ipak, ostao je dojam da je potencijal predavanja Cornelijske Redeker, zbog samostalnog kreiranja tijekom simpozija prema interesima sudionika Forumu na kojem je bilo mnogo umjetnika i kustosa, a manje arhitekata i urbanista, ostao neiskorišten. Pitanje Save i grada, dihotomija koja je često evocirana kroz urbanističke i kulturne projekte, na ovom je simpoziju ostala samo naznačena, a prilozi Cornelijske Redeker bili bi odličan uvod u neka paralelna čitanja gradova i njihovih rijeka.

EKO-UMJETNOST Osim već spomenute *fishbowl* diskusije i okruglih stolova uz kavu, sudionici su imali priliku predstaviti svoje radove u *Pecha Kucha* prezentaciji te samostalno moderirati i okupiti grupu zainteresiranu za suradnju na zajedničkim ili budućim projektima. Raspravljalo se o idealnom gradu 2061. – i hoće li grada uopće biti. Tražili su se partneri za sudjelovanje u međunarodnom projektu *Make a forest* čiji je hrvatski nositelj Studentski centar u Zagrebu; dogovorene su radionice u Sarajevu, razmijenjeni su kontakti, poželjelo se izgraditi urbane vrtove u Zagrebu i mijenjati svijet. Je li posredništvo Goethe-Instituta Kroatien urodilo plodom i hoće li se projekti provesti, pokazat će se kroz nekoliko mjeseci. Prvi sljedeći projekt je konferencija *The Future of the Sava River as a Navigable Waterway and Natura 2000 Site* u organizaciji EuroNatur Fondation koja će se 14. travnja održati u Goethe-Institutu Kroatien.

Forum za kreativne umove imao je dva dijela: jedan je bio simpozij, a drugi je bila izložba na Zrinjercu čiji je umjetnički voditelj bio Nenad Roban. Ideja cijele priče bila je spojiti diskusije zatvorenog tipa i akciju u javnom prostoru; imati umjetničku proizvodnju kroz promišljanje realnog stanja, uključiti umjetnike kojima je ekologija način života i potaknuti one koji se u svojim radovima još nisu bavili tom temom. Kako je izložba bila organizirana u žiži prosvjeda, neki su je prolaznici doživjeli kao svojevrsnu provokaciju. Cilj izložbe bilo je potaknuti svijest građana o našim utjecajima na klimatske promjene te o važnosti brige za grad pa je ona, postavljena na Zrinjercu, usputnoj ruti *šetajućih* zagrebačkih prosvjeda imala itekako važnu ulogu *agitiranja za promjene*, koje bi se na žalost, nekom prosvjedniku koji bi zastao te subote na Zrinjercu mogle učiniti apstraktne. Nenad Roban odabrao je desetak umjetnika koji su sudjelovali u Forumu te unaprijed pripremili radove. Osim njih, pozvani su bili svi sudionici Forumu da naprave neku akciju, performans ili instalaciju. Na izložbi su sudjelovali Tonka Maleković, Ana Zubak & Krzysztof Zimmermann, Mirjana Vodopija, Zlatan Pinetek, Robert Maloić, Maja Marković, Siniša Labrović, Sandro Drinovac i I-Gle. Tema izložbe je bila vrlo široko određena pojmom klimatskih promjena iz koje su se iskristalizirala četiri rada koja su u središtu svoje misli imala vodu. Problem “angažirane” umjetnosti je u njezinim granicama, i propusnosti istih. Jesu li pritom radovi od recikliranih i nadenih materijala

— PROBLEM “ANGAŽIRANE” UMJETNOSTI JE U NJEZINIM GRANICAMA, I PROPUSNOSTI ISTIH —

doista *eko-umjetnost*(?) i kako je suvremena umjetnost, na način na koji je bila promišljena u 20. stoljeću, danas zapravo neodrživa, preširoke su teme da bi ih se analiziralo na ovom mjestu.

MOTIV RIJEKE KOJA NOSI SVE PRED SOBOM Gotovo poput dosjetke, Siniša Labrović postavio je *Noine čizme* duž pješačke zone Zrinjevca. Bile su to gumene čizme pune vode i aluzija, plijenile pažnju gospoda u bundama koje su se vraćale sa subotnje kave. Motiv vode je koristila i Maja Marković u radu *To see through* postavivši četiri kartonska dalekozora na postamentima kroz koje se moglo gledati. Dalekozori su zapravo skrivali jedno prošlo vrijeme, ljetna kupališta uz obala rijeke, nostalgично i gorko *gledanje* za jedno promrzlo jutro. Razbijanje ledenjaka, topljenje i kapanje vode u impresivnoj zvučnoj instalaciji *Dripping Symphony* Ane Zubak i Krzysztofa Zimmermana, postavljenoj u glazbenom paviljonu uveli su moćnu masu koja (tamo negdje) postoji i nepovratno se mijenja. *Kapajuća simfonija* postavljena je reducirano, nema popratnih priča i dodatnih slika; adaptirana u glazbenom paviljonu Zrinjevca dobila je *lijepu* pozadinu, doradenu sirovim zvučnicima koji nas vode daleko od tog mjesta.

Tonka Maleković postavila je svoj video rad *Leaking palms* u haustor Arheološkog muzeja, dobivši time intimniji prostor. Video je snimljen u Parizu iznad Seine. Male kocke leda tope se u rukama ljudi i kapaju u rijeku. Iako koriste slične motive, radovi su različiti u polazištima. Rad Ane Zubak i Krzysztofa Zimmermana gotovo je nenatvran, nabraja motive, dok je video Tonke Maleković simboličan i dvojak: spojila je motiv riječnog toka koji nosi sve pred sobom s dlanovima u kojima se svakom zasebno topi jedna mala kocka leda, gotovo neprimjetna i nevažna, naspram velike rijeke. U tom trajanju topljenja sadržana je sva simbolika nestajanja, prolaznosti i jedinstvenosti. U ovom se slučaju kapanje ne čuje, naravno, jer ga je zagušio zvuk pariškog prometa. **E**

CRTEŽI POVIJESNIH SPROVODA

AUTOPORTRET SA ŠILTERICOM, "OTISAK" AUTORA DOK SJEDI KRAJ MRTVOG STALJINA DEMISTIFICIRA PRIZOR, ODGOVARAJUĆI KONCEPTU IZLOŽBE, ALI ISTODOBNO DEMISTIFICIRA I SAM KONTEKST CRTANJA, ODNOSA AUTORA PREMA SVOM ČINU

BORIS GREINER

Joj! Daj sad meni malo mikrofona!, izložba Svena Klobučara, Galerija SC, Zagreb, od 1. do 12. ožujka 2011.

I'll watch while you're lowered down to your deathbed / I'll stand over your grave untill I'm sure that you're dead, zadnji su stihovi slavne pjesme *Masters of War* mladog Boba Dylana.

Fotomontaža velikog formata (*ink jet* ispis na ceradi) koja dominira izložbenim prostorom Galerije Studentskog centra vjerno ilustrira te stihove. Mladi autor izložbe stoji iznad odra Mao Zedonga, ogrnut je crnim plaštem i pomalo podsjeća na osvetnika Zorroa. Opušak u kutu usana minira taj *image*, kao što i njegova prilika minira dostojanstvo scene. Izraz lica mu je indiferentan, što se u ovom kontekstu čita kao izraz nepoštovanja. Iza njega kilometri Kinca u pogrebnoj povorci, a on, poput nekog duha iz lampe koji je, zahvaljujući tehničkim mogućnostima Photoshopa potpuno nedodirljiv, zapravo svemoćan, simbolizira svojevrstu, iako na infantilnom planu osvojenu, ipak, pobjedu. Istodobno, u pozadinskom tumačenju ovog postupka karikiran je i medij fotomontaže. Ali ne njezina uporaba u umjetničke svrhe, kao kod primjerice Rodčenka, nego ona znatno "ozbiljnija" – činjenica čestog krivotvorenja povijesnih fotografija na kojima su se, logikom trenutnog odnosa snaga, micali ili dodavali protagonisti. Ako krenemo od fotografije kao zaustavljenog trenutka stvarnosti, istine kojoj se vjeruje – dakle – dokaza, pogotovo u doba kada narod uglavnom nije znao za postojanje Photoshopa, proizlazi da nije nikakav problem falsificirati povijest ako je moguće falsificirati dokaz te da je istina koja do nas dolazi itekako upitna.

MITSKA NARAV POLITIKA Klobučareva novost, u tom već odavno utvrđenom stanju stvari, jest razlog i oblik ikonografskog poigravanja arhivom i suvremenim trenutkom. Autor u lik sebe kojeg predstavlja uključuje i osoban status mladoga, relativno nepoznatog umjetnika, zatim sustav vrijednosti kojem odgovara *image* takvog lika, okolnosti u kojima se nalazi i koje ga oblikuju, dakle cijeli niz elemenata koje nije jednostavno precizno izolirati, ali koje u konačnici plastično reprezentiraju nekakvu post-sadašnjost u kojoj on prebiva. Ili, u konkretnijem terminološkom smislu, svrstavanje u nekakav post-...izam (budući da imenovanje tog -izma nije još definirano). Interes za povijesne činjenice naravno postoji – to i jest scena u koju se smjestio – no njegov izraz lica definitivno sugerira neinteres za

taj mitološki trenutak pa čak i neinteres prema bilo kakvom postojanju bilo kakvih mitoloških trenutaka. "Jest, tu smo gdje jesmo", kao da kaže, "uokvireni time i time, naslijedili to i to, i gotovo. Naravno da me se tiče, ali me se i ne tiče." Takav apsurdan *statement* (podsjetio bih na svojevremenu Cohenovu izjavu: "Kad bi se našla dovoljno apsurdna peticija, odmah bih je potpisao.") osnovna je motivacijska poluga koja u svojoj suštini izražava precizan generacijski stav. Dočim u svojoj pojavnosti uspijeva izmamiti smiješak: inače ne baš korpulentne prilike, no neizmerno važnije – mlad, nevažan, nedužan – u fotomontažnoj se obradi, poput nezainteresiranog orla u prolazu, nadvija sada Klobučar nad Maov odar.

Precizan je odabir vrste ceremonije – to nije ustoličenje, trijumf ili proslava rodendana, nego pogreb, trenutak kad se odaje konačna počast liku i djelu. Kada se sabire, podcrtava i daje ocjena, a svojom se prisutnošću iskazuje pozitivan stav prema važnosti ili veličini preminulog. A kad se svi svjetski protagonisti dolaze pokloniti ne samo jednom od najvećih krvnika nego i njihovu ljutom neprijatelju (u triptihu *Karaoke za Staljina*), to onda svjedoči napakosti cjelokupnog političkog sustava. Koji, naravno, ima svoje zakonitosti. No zbog čega bi ih bilo tko, a pogotovo neki drski mladić trebao poštovati?

FIGURA VIŠESTRUKÉ NEOZBILJNOSTI Ne bi se, međutim, moglo reći da instalacijom svog lika u vrhunsku pogrebnu ceremoniju lidera takvog ranga autor izravno ismijava povijesni kontekst, nego da se taj povijesni kontekst, njegova čistoća, lakiranost, navodna nedodirljivost, sam od sebe prokazuje kao krhak, lomi se dignitet brižno izgrađene zrcalne slike ako se u njoj odjednom zatekne neki uljez.

Takav doživljaj proizlazi i iz ostalih radova predstavljenih na izložbi. To su tuševi na platnu raznih dimenzija (pitam se smije li se upotrijebiti termin "crtežne montaže"?) koji za motiv uzimaju slične epizode. Primjerice, u spomenutom triptihu autor se, kao i na fotografiji, problemski izražava na dva plana. Motivom i formom konceptualno odgovara osnovnoj ideji – crtež je realan, na lijevom i desnom dijelu triptiha portretirani su svjetski državnici na pogrebnoj straži, detalji odgovarajući, atmosfera tiha i odiše poštovanjem, nježne nijanse boje u podlozi naglašavaju dostojanstvo trenutka. U središnjem dijelu triptiha, kraj Staljinova odra, ucrtava sebe. Ali gotovo nenamjerno, kao da mu je ruka s tušem nehotice pobjegla pa je i

Karaoke sa Staljinom, središnji dio triptiha, tuš na platnu, 2011.

on ostao u slici. On je također nepomičan, ozbiljan, no kao da je dospio unutra dok razmišlja kako sliku što bolje nacrtati. Taj "otisak" njega dok sjedi kraj mrtvog Staljina u konačnici, naravno, demistificira prizor, odgovarajući konceptu izložbe, ali istodobno demistificira i sam kontekst crtanja, odnosa autora prema svom činu. Svojom figurom uvodi, dakle, višestruku neozbiljnost: kao prvo, stavljajući realnog sebe koji ni po čemu ne bi smio biti prisutan tom činu, koji, dapače, ni približno ne odgovara uobičajenoj predodžbi o tome kako izgleda slikar koji je, konačno, i sam pomalo zbunjen svojom nazočnošću. Ljubitelji dobra ukusa opravdano negoduju: pa on na glavi ima nekakvu šiltericu, pa to nije samo negacija dostojanstva, to je uzurpacija izražajne forme!

Ubacivanje osobe autora u liniju radnje postojeći je, rekao bih, odavno ustanovljen i legitiman postupak u svim medijima, no ovaj autor formom ubacivanja sebe u ovakvu sliku ipak uspijeva otvoriti pukotinu koja zapravo odgovara osnovnom *statementu* – slika?, autor?, pa što?

Ili, krug otvoren idejom postavljanja sebe u prvi plan povijesnih sprovoda (jer bez te ideje nema ničega), sada se zatvara pitanjem kojeg on kao da sam sebi postavlja: što ja uopće ovdje radim?

NEO MACHO STIL Pretpostavljam da za izbor mrtvaca (ključnih komunističkih lidera) postoji čvrsto opravdanje. Međutim, time se, možda čak i igrom slučaja, ubiru usputne dividende. Karikaturu ili preciznije, poništenje važnosti, rješava implementacija njegova habitusa. Tu nema glume, izraz lica lika na slikama identičan je doživljaju autora u stvarnosti, on i inače njeguje nekakav *post prozapadni* image. Taj se diskretan *west look* uglavnom temelji na brkovima (bolje reći brčinama) koje su nekakav *neo macho* stil, ili *neo kaubojski* ili *neo motoristički*, a koje je (koliko je meni poznato) prvi *neo* ustanovio Nick Cave. Taj popratan detalj dograđuje slojevitost iskaza – Staljin, Lenjin, Trocki, sve su to redom slavni *macho* brkajlije. Također, onaj koji crta (ili fotomontažira) određuje odnos veličina. Autor je na uracima nekad veći, a nekad manji od legendarnih mrtvaca, parodirajući time njihovu manipulaciju vlastitom veličinom – naime, te povijesne figure što inzistirahu na stamenom pojavnom uprizorenju svoje dominantne ličnosti u stvarnosti bijahu figurice – niti jedan viši od 160 centimetara.

Nadalje, i sam naslov izložbe, bez obzira na autorovo priznanje kako je do njega došao slučajno, ipak pridaje dodatan

koncentričan krug razumijevanju koncepta. Pa čak ako je i njegova izjava točna, ako je do naslova i stigao vodeći se razlozima nevezanim za radove, to znači da je organika umjesto njega prepoznala nazivnik, ali i da on, kao glasnogovornik te organike, može slobodno preuzeti *copyright* na visoku razinu stopljenosti naslova i radova.

Jer, "hej, imali ste svoje, sad sam ja na redu", kaže on. Taj "ja" je potpuno nevažan, nema nikakvih ovlasti, uopće nije bitno ima li što za reći ili nema, ali svejedno traži mikrofona. I po nekakvoj, naravno apsurdnoj, logici stvari, zapravo logici koju je bez obzira na njezin apsurd, ili upravo zahvaljujući njemu, uspio definirati, njemu taj mikrofona uistinu i pripada. ■

Emitirano u *Triptihu* III. programa Hrvatskoga radija

FESTIVALSKI JANUS

O NEDAVNO ZAVRŠENIM I TEK DOLAZEĆIM FESTIVALIMA, O POZNATIM FACAMA I UZVANICIMA, POTOCIMA ALKOHOLA I NAMJEŠTANJU KADROVA, O FESTIVALIMA IZ JEDNOG DRUGOG KUTA

MATINA TENŽERA

Subota navečer. Osam ili pola osam. Rijeka ljudi ispred dotičnog kina, sve same poznate Face. I one koje to pokušavaju biti. Među ljudima su strateški raspoređene kamere, hvatajući svako lice jer im je tako naloženo. Buka, žamor, alkohol koji se slijeva u potocima i još poznatih lica. Prisutni uživaju sami u sebi, uz čašicu alkohola kupljenog u maloprodaji socijaliziraju se s poznatim kolegama. Po mogućnosti sa što više ljudi u što manje vremena. A uz to poziraju kamerama. Nakon što se isprazne sve boce, može započeti ono zbog čega se pretpostavlja da su svi Uzvanici ovdje. Kada kino dvorana napokon proguta sve koji u njoj trebaju biti, a potom ih nakon 120 minuta izbaci van, Janus okreće svoje drugo lice.

I tako je otvoren još jedan filmski festival. Regrutirana vojska zaposlenih, popularno nazivanih *staff*, i volontera koji zapravo uopće nisu regrutirani budući da se godinama radi o istim ljudima koji, bilo kao radnici bilo kao posjetitelji, cirkuliraju više-manje (manje-više) svim filmskim festivalima, kreće u organizaciju. Cijela organizacija filmskih festivala detaljno je razrađena u četiri glavna Sektora, koji se mogu podijeliti po tipovima osobnosti.

GORNJI KAT FESTIVALA Počnimo od gornjeg kata. U jednom kutu aparat za sve postojeće tople napitke, u drugom kutu slastice. Ugodna, intimna atmosfera i laptopi na svim stolovima. Na ovom su katu, dakako, smješteni najluksuzniji sektori. Primjerice, najcjenjeniji bi bio nada-sve flegmatičan sektor *Pressa* gdje su svi vječno skriveni iza monitora svojih laptopa rješavajući krucijalne festivalske probleme. Počneš kao vatra, iščekujući silne novinare i filmske kritičare da podignu svoje akreditacije, a završiš kao led shvativši da se nakon trećeg dana festivala hrpa od 150 akreditacija neće stanjiti.

Srećom, susjedi su im sangvinici iz *Hospitalityja* koji su uvijek veseli i 'na nogama'. Jede se, pije se i.... jede se i pije. Da ne propadne ono 'po kutevima'. Sva festivalska zabava rezervirana je za ovaj sektor. Degustiranje poklona sponzora, od keksića do rakijica, druženje s gostima, plastificiranje akreditacija za novinare i filmske kritičare. Budući da je ovo sektor s najdužim nogama, nerijetko imate priliku prošetati s gostima festivala, prateći ih do njihovih hotela ili jednostavno gubeći vrijeme s njima na razne gradske zanimacije. Naravno, ako ste dovoljno sretni da vas zapadne otvoren i simpatičan gost. U svakom slučaju, zabave (i rakije) nikad dosta.

DONJI KAT FESTIVALA Dok je gornji kat idealan za komformiste, donji je kat festivala namijenjen za društvenjake jer je zahtjevnost posla u *donjekatnim* sektorima tolika da ostavlja dovoljno vremena za upoznavanje svih kolega s festivala, uključujući zaposlenike čitavog kina. Tamo nailazimo na psihološki kompleksniji sektor *Shopa* gdje obitavaju melankolici koji vrijeme provode socijalizirajući se sa sporednim sektorima smještenim na donjem katu, predodređenim za 'nebitne sektore' ili jednostavno kupujući artikle iz vlastitog *Shopa*.

Za melankolike bi možda mali šok priredila gužva prilikom otvaranja i zatvaranja zbog prevelikog doticaja s ljudima, ali u svakom slučaju se radi o samo dvije večeri tako da se mogu odmarati tijekom ostatka festivala, najčešće zabavljajući se neprestanim preslagivanjem vlastitog štanda. Prednost ovog sektora bila bi njegova podvojenost. Budući da dobar dio posjetitelja *Shop* smatra Info pultom, zaposlenicima nesvjesno učine festivalsko vrijeme korisnim.

Kad smo već spomenuli 'Info pult', opisat ćemo i njegovu namjenu. Info pult, uz Interventni vod, tvori sporedan sektor filmskih festivala koji može, a i ne mora postojati. Budući da je smješten na donjem katu, vodimo ga kao nebitan element festivala. Zapravo, oba sektora bi se moglo opisati jednom rečenicom. Info pult – sektor koji informira, Interventni vod – sektor koji intervenira.

...I JOŠ JEDNOM, KRAJ

Za kolerike i ovisnike o adrenalinu idealan je sektor Kina budući da on nosi cijeli festival i da je, skupa sa njihovim živcima, neprestano na nogama. Čak i kad ne rade, oni rade, jureći neprestano po kinu, obuhvaćajući sve katove i sektore, imajući pod kontrolom cijeli festival. Taj je sektor za radoholičare.

I tako smo se napokon primaknuli kraju napornog festivala isprepletenog posjećivanjem svih sektora i zabavljanjem na festivalskim provodima. Tajnim i onima manje tajnim. Kruna je festivala zabava zatvaranja kada je zanimljivo po drugi put promatrati iste Face videne na otvaranju, doduše ovaj put u nešto manjem broju. Da ne bi ispalo da nisu pratili komple-

— POČNEŠ KAO VATRA, IŠČEKUJUĆI SILNE NOVINARE I FILMSKE KRITIČARE DA PODIGNU SVOJE AKREDITACIJE, A ZAVRŠIŠ KAO LED SHVATIVŠI DA SE NAKON TREĆEG DANA FESTIVALA HRPA OD 150 AKREDITACIJA NEĆE STANJITI —

tan festivalski program ako se pojave samo na otvaranju. Zaposlenima je u cilju okrenuti Janusu drugo lice i zatvoriti festival, a potom s Dionizom popiti što više vina na sve popularnijim zabavama koje su rezervirane samo za zaposlene na festivalu. Nakon što riješe i tu iznimno napornu obavezu, ostaje samo čekanje na ponovno Janusovo buđenje. **B**

OGLAS

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

Na temelju članka 4. Pravilnika o radu Odbora "Nagrade Vladimir Nazor" (NN 46/92), Odbor "Nagrade Vladimir Nazor", raspisuje
Natječaj
za dodjelu "Nagrade Vladimir Nazor"
za 2010. godinu

- "Nagrada Vladimir Nazor" dodjeljuje se za najbolja umjetnička ostvarenja u Republici Hrvatskoj na području književnosti, glazbe, filma, likovnih i primijenjenih umjetnosti, kazališne umjetnosti te arhitekture i urbanizma.
- Nagrada se dodjeljuje stvaraocima koji su državljani Republike Hrvatske.
- Nagrada se dodjeljuje kao:
 - Godišnja nagrada za najbolja umjetnička ostvarenja koja su bila objavljena, izložena, prikazana ili izvedena tijekom 2010. godine. Godišnja nagrada može se dodijeliti pojedincu ili grupi umjetnika za zajednička umjetnička ostvarenja.
 - Nagrada za životno djelo istaknutim umjetnicima koji su svojim stvaralaštvom obilježili vrijeme u kojemu su djelovali i čiji je stvaralački put zaokružen, a djela i ostvarenja ostaju trajno dobro Republike Hrvatske.

Prijedloge za dodjelu "Nagrade Vladimir Nazor" mogu davati ustanove, tvrtke i druge zainteresirane organizacije i institucije, strukovne udruge te građani i njihove udruge, kao i pojedini kulturni stvaraoci i djelatnici.

Prijedlog za svakog kandidata treba sadržavati: tjeck rada i opis umjetničkog ostvarenja koje se predlaže za Nagradu područje za koje se predlaže Nagrada temeljito obrazloženje Nagrade za životno djelo osam primjeraka knjiga za područje književnosti.

Prijedlozi se upućuju do 18. travnja 2011. godine na adresu: Ministarstvo kulture, Odbor "Nagrade Vladimir Nazor", Runjaninova 2, 10 000 Zagreb.

ODBOR "NAGRADE VLADIMIR NAZOR"

Klasa: 061-06/11-01/0001, Urbroj: 532-01/6-11-01, Zagreb, 18. ožujka 2011.

DUGE GAĆE

DUGE GAĆE IMAJU SOLIDAN SIMBOLIČKI POLOŽAJ I U NOVIJE DOBA. TKO JE OD NAS DJEČAKA BIO TAKO HRABAR DA U ŠKOLU DOĐE NOSEĆI DUGE GAĆE NA DAN KAD SMO IMALI TJELESNI?

IGOR STOJAKOVIĆ

Duga je povijest dugih gaća, duga i slojevita. Povjesničari se još uvijek spore oko početaka. Jedna od struja drži kako je neandertalski čovjek od životinjske kože napravio samo kratko pokrivalo za spol, a da je tek *homo sapiens*, povećanjem lovne produktivnosti svršetkom posljednjeg ledenog doba, uspio skupiti dovoljno materijala da ih produži sve do gležnjeva. Drugi pak takvo tumačenje drže apsurdnim: baš bi ljudi po izlasku iz razdoblja hladne klime prešli na duge gaće!

Bilo kako bilo, namjena dugih gaća nije, kako se često misli, isključivo toplinsko-izolacijske naravi. U 16. su stoljeću žrtve fantastičnih inkvizicijskih procesa u pravilu su nosile duge gaće koje su često su i premašivale dužinu nesretnikovih nogu. Razlog je očigledan: prilikom mučenja na spravi za rastezanje optuženi se, ako ništa drugo, na taj način barem mogao zaštititi od nazeba. Cortes je

prilikom osvajanja Meksika nosio duge gaće; aztečki vladar Montezuma bio je takvom navikom "bradatog boga" u toj mjeri zaprepasten da se odao pasivnim sanjarijama, sve dok nije posve onemoćao i prepustio svoje carstvo nepouzdanim došljacima. U Otomanskom Imperiju, pak, prije Razdoblja karanfila, a tijekom Treće velike nestašice animalnih tkanina, duge gaće mnogi bi put zamijenile svileni konac u nekom od bezbrojnih dinastičkih obračuna.

Duge gaće u modernom ratovanju posebna su priča. Naravno, toplinsko-izolacijska funkcija u ledeno-blatnim šrapnel-skim noćima nikako ne smije biti zanemarena. Zabilježeno je kako su duge gaće vojniku Zapadnom frontu predstavljale "sve na svijetu" (E.M. Remarque), a tko bi ih, zbog prljavštine, ušljivosti ili vlage, odbacio na ničiju zemlju, bio bi izvrnut ruglu od strane ratnih drugova. Duge su gaće, pored ostalog, prosječnom vojniku

služile za obavljanje kopulacijskih, metronomskih, kestenastobijelih, pa i gastroentričkih funkcija: u Memorijalnom centru *Velikog rata* na južnim obroncima Ardena, pronašao sam priču o britanskom časniku koji je svoje duge gaće kroz razvezani pupak pokušao ugurati u utrobu – kako bi ga "grijale iznutra"!

Duge gaće imaju solidan simbolički položaj i u novije doba. Tko je od nas dječaka bio tako hrabar da u školu dođe noseći duge gaće na dan kad smo imali tjelesni? U vrijeme mogega odrastanja nošenje dugih gaća smatralo se primjerom krajnjeg mekušstva. Kome bi ugledali duge gaće na nogama izrugivali bi se s njim još najmanje pola godine, ako ga prije toga ne bi pretukli poput pseta na sajmištu. Roditelji su naravno, inzistirali na tome da nosimo gaće, duge, tople, bijele; nisam ih jedanput potajno svlačio u školskom zahodu, trpao u ionako prepunjenu torbu pa ostatak dana provodio bez gaća – radije bez gaća nego u vječnoj sramoti!

Ili bih prije spavanja sve svoje duge gaće vezivao u čvrste čvorove, tako da ih majka ujutro nije mogla razvezati te me teška srca po najgoroj zimi u školu slala kratkih gaća i hladnih udova.

U sedmom razredu pojavio se novi učenik. Neki Branko. Doselio iz Toplijevaca, stari mu dobio posao na stani. Taj Branko se činio ok sve dok u svlačionici uoči sata tjelesnog nismo vidjeli njegovu sramotu: nosio je duge gaće, bijele, potpuno bijele! Prasnuli smo u seriju redundantnih smijehova, stali se grupirati, smišljati podrugljivostine, a neki su se spremali i za konačni obračun. Ali Branko je mirno rekao: – Briga me što mislite dečki. Ako mi je hladno, ja ću nositi duge gaće. Ne vidim u čemu je problem?

Njegove su nas se riječi jako dojmile. Njegova hrabrost još više. Pošutjeli smo skoro minutu, potreseni. Mali Silvan je zaplakao, a i ja sam, priznajem, bio na rubu suza. Brankove riječi kao da su skinule teret s naše kolektivne duše – one pojedinačne, *doduše*, ostale su i dalje opterećene svim i svačim, barem u mom slučaju.

Nismo znali što bismo mu rekli; bilo je glupo iskazivati mu kao neko divljenje. Ali Branko nam je olakšao stvar. Navukao je dres i mrtav-hladan rekao: – Ajmo dečki, možda nam Kustić da da igramo nogomet cijeli sat!

I krenuli smo, rasterećeni, igrati taj nogomet koji se ipak nije ostvario, nego smo se cijeli sati gnjavili na dvovisinskim ručama.

Opisani događaj – jer, bio je to događaj, u to nema nikakve sumnje – šokirao nas je na duge staze. Na kraju, nije ispalo

dobro. Svi smo se propili, popadali razrede i počeli naginjati kriminalu. Jer tko smo mi da stremimo nečem boljem kad postoje ljudi kao što je Branko? Ukratko, bolje bi bilo da se Branko tog kobnog dana nije producirao u dugim gaćama. Trebao je prihvatiti naše, istina, maloumne običaje i svi sretni!

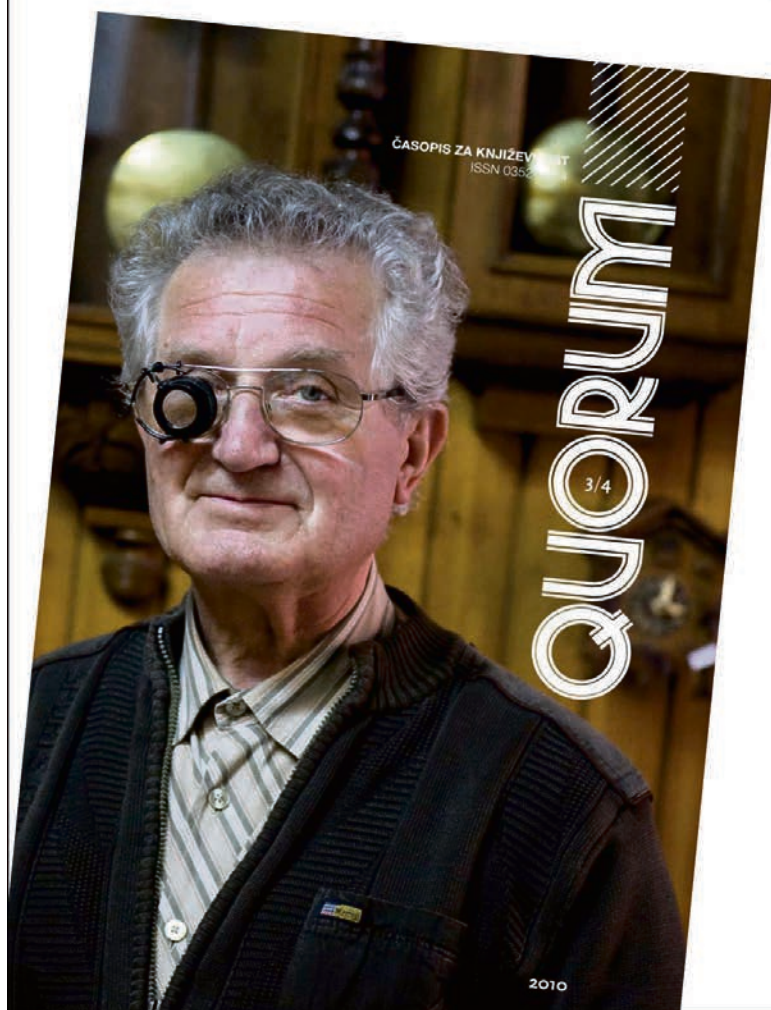
Ali, kažem, sve skupa nije ispalo dobro. Ne samo da smo se – mi, provincijalna deriščad ranih osamdesetih – u odrasloj dobi osuli, propili i propali; propalo je i sve ostalo. Dogodio se rat, slijedio ga atipično-apatični mir izdušenih duša, pa pad u potrošačko ludilo i kriza, te kriza krize kojoj upravo svjedočimo. I, naravno, jeziva slutnja da nas u budućnosti čeka još i krizine krize kriza.

A sve zbog dugih gaća. ■

IMAJTE SVOJ QUORUM

Narudžbe i pretplata: Centar za knjigu, Nike Grškovića 39, HR-10000 Zagreb, czk@czk.hr
Ili na: web knjižara: www.meandar.hr
Prodaja Meandarmedia, Nike Grškovića 39, HR-10000 Zagreb, prodaja@meandar.hr
Tel. +385 1 4813022, fax +385 1 4813323

JOŠ UVIJEK
U PRODAJI

H&Š MANIPULACIJE

ODGOVOR NOVINARA VEČERNJEG LISTA NA TEKST SREČKA HORVATA I IGORA ŠTIKSA Tomahavk u glavu Režima, OBJAVLJEN U PROŠLOM BROJU Zareza

VOJISLAV MAZZOCCO

Gledam, malo lijevo-malo desno, i ne mogu vjerovati svojim očima. Na stolu ispred mene dva su teksta. Prvi su potpisali ugledni student i njegov kolega književnik, drugi sam svojim nejakim ručicama nakucao ja sam. Čitam malo jedan, malo drugi i pitam se tko je tu lud.

U onom prvom Srećko Horvat i Igor Štiks su me nazvali režimskim novinarom, na dušu mi stavili infantilizaciju prosvjeda protiv HDZ-ove vlade i manje-više zaključili da sam Kastor koji je za mrvice s gazdinog stola spreman ugristi sirotinju koja se na ulici bori za svoja prava. Ne utvaram si da sam bio prva meta H&Š analize pod nazivom *Tomahavk u glavu Režima*, ali sam im dobro došao da ispune kvotu koju već godinama nameće jedan od ponajboljih urednika tabloida u Hrvatskoj – “Daj mi tri primjera i imamo fenomen!”. Drugi je u dahu napisan osobni pogled na zagrebačke prosvjede kojima se zahtijeva smjena vlade.

Nažalost, da bi ispunili kvotu, H&Š morali su, u goreu slučaju, posegnuti za manipulacijom činjenicama. U boljem slučaju ovaj dvojac samo ima problema s kronologijom, koncentracijom, čitalačkim navikama, obrazovanjem i elementarnom pristojnošću koja zabranjuje ideje pljuvačkih komentatora s internetskih foruma (ako

se upravo oni ne kriju iza pretencioznog nadimka *bakunjin*) predstavljati kao vlastite umotvorine.

U čemu je, dakle, problem? H&Š, da bi opravdali svoju tezu o postojanju Režima, morali su dokazati postojanje njegovih sastavnica. One su, tvrde, političke elite koje kontroliraju represivni aparat, poslovne elite koje koriste državni aparat za svoje interese te na koncu mediji koji aplaudiraju političarima i tajkunima, a difamiraju sve ostale. Za dokazivanje medijske urote trebao sam im, uz kolege Antu Tomića i Tomislava Čadeža, i ja.

Pa pišu: “Neki su se režimski novinari pritom čak upustili u izvještavanje ‘s lica mjesta’ pa su se brže-bolje spustili među pučane i natjecali u tome tko će prije donijeti u redakciju ‘analizu’ s terena. Najprije je Vojislav Mazzocco odlučio odgovoriti svojoj kćeri na pitanje ‘Tata, što su prosvjedi?’ da bi ustvrdio da Jadranka Kosor možda stvarno ima pravo što primjenjuje modernu pedagošku metodu ignoriranja djece dok urlaju i bacaju se po podu”.

U ovom pasusu njihovog teksta postoji više netočnosti i manipulacija. Prva je i najmanje bitna da sam se ja prvi “spustio među pučane”. Jednostavni uvidom u novinske arhive H&Š vidjeli bi da je kolega Čadež objavio prvi tekst. Međutim, manipulacija

je puno zlonamjernija. Zaustavili su se na prvom pasusu mog teksta (mogu ih razumjeti, nije mi to jedno od boljih djela) koji završavam tezom: “Možda Jadranka stvarno ima pravo što primjenjuje modernu pedagošku metodu ignoriranja djece dok urlaju i bacaju se na pod. S derištima treba razgovarati tek kada se smire”.

Da su imali malo strpljenja nastaviti s čitanjem, pročitali bi sljedeće rečenice: “Atada sam ugledao jednu gospodu – čini mi se premijerkinu vršnjakinju – ne višu od metar i šezdeset, koja se držala malo po strani, lica ukrašena blaženim smiješkom. Sama. U rukama je imala transparent primjeren svojem krhkom tijelu, na kojem je pisalo: ‘Nas se neće sramiti ni pretci ni potomci’. I postalo mi je jasno. Nije premijerka mama narodu, nego su ovi prosvjednici Vladi i mama, i tata, i poslodavac. I ima ih slušati bez obzira na to što neki od njih ne znaju što bi rekli pa njaču i trube, glume Apaše i lupaju u lonce i bubnjeve”.

Toliko o huljskoj obrani Režima i režimskom novinaru, dežurnom analitičaru i infantilizatoru revolucije. Od njihovog površnog čitanja ili bezobraznog prešućivanja gluplja je samo konstatacija da sam se spustio među pučane ne bih li, zamislite pokvarenosti, donio analizu s terena. Pa što je, jelenskih mi rogova, posao novinara nego

da izade na ulicu i vidi što se događa. Razvijajući njihovu tezu do apsurdna morali bismo zaključiti i da kritičari ni slučajno ne bi smjeli pogledati kazališne predstave o kojima pišu kao ni da filozofi ne bi smjeli pročitati nečije teze prije nego što ih napadnu. Kad bolje razmislim, H&Š, kako smo vidjeli, tu metodu već primjenjuju. Toliko su joj dosljedni da se, oprostite mi ako griješim, nisu ni pojavili na prosvjedima, ali o njima sve znaju. Za osam prosvjednih šetnji Zagrebom nisam primijetio njihove veličanstvene pojave pa mogu samo pretpostaviti da pripadaju onoj skupini od 70 posto građana Hrvatske koji demonstracije podržavaju, ali na ulicu ne izlaze. Razumijem ih, večeri su hladne, hodnje dugačke, a sudjelovanje u demonstracijama moglo bi im zamagliti kristalan uvid u razloge i metode prosvjednika. **E**

SVAKI RAD TREBA BITI PLAĆEN

SPISELJICA I NOVINARKA Novog lista ODGOVARA KRUNI LOKOTARU NA OPTUŽBU DA RADI NA RUŠENJU UGLEDA NAGRADA PROZAK I NA VRH JEZIKA

MAJA HRGOVIĆ

U prošlom me je broju *Zareza* urednik Algoritma Kruno Lokotar prozvao za tobožnje podrivanje ugleda nagrade Prozak, a da ničim osim agresivnim insinuacijama nije dao naslutiti čime sam to ustvari radila. Spominje samo moje tekstove u *Novom listu* i na *Zamirzineu*. Kako držim da čitatelji ne zaslužuju biti zbunjivani nemuštim i neargumentiranim, a afektiranim ispadima, objasniti ću što je Lokotarima zasmetalo u mom novinarskom radu.

U intervjuu s autoricom prozne zbirke *Moramo razgovarati* Tanjom Mravak, u *Novom listu*, postavila sam toj prošlogodišnjoj pobjednici natječaja Prozak pitanje: “Je li vam, kao autorici koja je uvrštavana u antologije, bilo ispod časti objaviti knjigu bez honorara, u natječaju skrojenom za početnike?”, na što mi je ona odgovorila da je posvemašniji izostanak honorara jednim dijelom nadomjestio ljudski odnos prema njoj. “Svaki rad treba biti plaćen”, rekla je Mravak. Pitanje se nametnulo samo i trebalo ga je postaviti:

u kontekstu sve glasnije inicijative kojom pisci traže veće dostojanstvo, kako u društvu općenito, tako i u izdavačkom procesu, zanimljivo je čuti kako prolaze pisci pobjednici “nagradnog natječaja” u kojemu nagrade – nema.

U vrijeme kad se za slobodu medija borimo na ulicama, upravo se monstruoznom čini Lokotarova uvrijeđenost činjenicom da sam svoj posao radila profesionalno, kao novinarka, a ne kao osoba iz PR-a, plaćena da određenim autorima, temama i projektima podilazi dodvoravajući se naklonjenim pitanjima. Ne razumijem kako Kruno Lokotar, tako dugo prisutan na kulturnoj sceni, ne poznaje i ne uvažava razliku između PR plaćenika i novinara. Da mu olakšam: ja pripadam ovoj potonjoj kategoriji.

Lokotar spominje i intervju na *Zamirzineu*. Sa mnom ga je vodila Ksenija Zubković, povodom nagrade Kiklop koju sam prošle godine dobila za knjigu *Pobjeđuje onaj kojem je manje stalo*. Govorila sam, dakle, iz pozicije spisateljice, i rekla

ovo: “U situaciji kad se rad autora podriva na puno perfidnih načina (...), ispada da je piscima dovoljno živjeti od zraka i biti potapšan po ramenu jednom godišnje na nekakvoj dodjeli nagrada. Ispada da je piscima čast pisati. Kao što je, valjda, radnicima Kamenskog bila čast grbiti se nad mašinama i ne dobivati plaću. (...) Neki čak rade na tome da se u modu vrati ona navada iz devedesetih kad si za objavljivanje svoje knjige morao platiti izdavaču; tako je jedan od medijski ‘najisfuranijih’ književnih natječaja, Algoritmov Prozak, koncipiran tako da autor najboljeg proznog rukopisa bude nagrađen – objavljivanjem. Objavljivanje, zaboga, nije nagrada. Nagrada je novac.”

Da Kruno Lokotar nije licemjer, da je dosljedan i pošten, urednički bi posao radio zabadava, onako kako ovim natječajem zahtijeva od pisaca. Tek bi tada, možda, zaslužio moralno pravo da “pobjednicima” natječaja Prozak marketinški manipulira u cirkusantskim manifestacijama poput one na nedavnoj

riječkoj dodjeli “nagrade” Tei Tulić, na kojoj je “stara pobjednica” predala krunu novoj. Ovako, to ispada degutantno.

Zaključit ću riječima Tanje Mravak: svaki rad treba biti plaćen. **E**

AKADEMSKI KAPITALIZAM

Borba Odbora za obranu visokoškolskog i znanstvenog rada Slovenije

UVOD

Univerziteti i istraživački instituti prošle su godine postali glavne mete evropske reforme javnog sektora i nove inovacijske politike: u Sloveniji pomoću novih strategija visokog školstva i znanosti, reorganizacije "negospodarskog sektora" itd., o kojima govore prilozi
—MAJA BREZNIK

Tematski blok predstavlja priloge članova i članica slovenskog Odbora za obranu visokoškolskog i znanstvenog rada, koji su nastajali od njegovog osnivanja nadalje. Sindikat ljubljanskog univerziteta je u februaru 2010. organizirao javnu tribinu *Brodolom visokog školstva i znanosti u Sloveniji*, koja je, na iznenađenje organizatora, bila vrlo posjećena. Nakon burne rasprave s vodstvom univerziteta i državnim administratorima, sudionici su ustanovili Odbor za obranu visokoškolskog i znanstvenog rada. Pa ako je osnivanje Odbora počelo "akademsom" raspravom o društvenim uvjetima znanosti i univerziteta te njihovim epistemološkim učincima, koje je Odbor opisao u prvom programskom tekstu *Protiv 5P—Prekarizacija, privatizacija, periferizacija, pauperizacija, piflanje*, ubrzo je bio gurnut u središte društvenih bitaka. Univerziteti i istraživački instituti prošle su godine postali glavne mete evropske reforme javnog sektora i nove inovacijske politike: u Sloveniji pomoću novih strategija visokog školstva i znanosti, reorganizacije "negospodarskog sektora" itd., o kojima govore prilozi.

Ovaj temat, u kojem predstavljamo presjek tekstualne proizvodnje slovenskog Odbora za obranu visokoškolskog i znanstvenog rada, dobit će svoj nastavak u uzvratnom tematu kojim će se predstaviti aktivnosti Akademske solidarnosti iz Hrvatske u slovenskom časopisu *Borec*. A sve zato da pokažemo kako transparent koji nosimo — "Jedan svijet — jedna borba" — shvaćamo ozbiljno.

DA BI RUKOVODEĆI SLOJ I ZADRŽAO PRIVILEGIJE, MORA OPTIRATI ZA SVAKU VLADAJUĆU POLITIČKU STRUKTURU: ON SNIŽAVA RADNE NORMATIVE, POPUŠTA PO PITANJU AUTONOMIJE ZNANOSTI, KAO UVJETU ZNANSTVENOG RADA TE PODUPIRE SVE REFORME REDOM KOJE ZAMISLI POLITIČKA KLASA

Evropska inovacijska politika nova je faza u permanentnoj revoluciji, kojoj su ideološki okvir postavili Gibbons, Nowotny i drugi u bibliji evropske znanstvene politike, *The New Production of Knowledge* (1994.). Do sada aplikativno usmjerena znanstvena politika (u Sloveniji su recimo istraživačke teme za društvene znanosti i humanistiku određivali predstavnici razvojnih odjeljenja iz privrede), pomoću inovacijske politike potpomagat će još samo istraživanja koja će inovacijama, tehnološkim poboljšanjima ili izradom prototipova podupirati privredu. Kao što je na sjednici Savjeta za znanost i tehnologiju rekao predsjednik vlade, znanost se mora žrtvovati za oživljavanje privrede. Odbor je upozoravao da je trenutačna privredna kriza ujedno i kriza društva: da još više državnih subvencija kapitalističkoj klasi samo

jača apetite za profitima, ukidanje bazičnog istraživanja uništava znanost, vodi u periferizaciju društva, a "proganjanje" društveno-kritičnih istraživanja onemogućava da istražimo prave uzroke trenutne krize.

Odbor se našao i u sukobu s gerontokratskom hijerarhijskom strukturom na univerzitetu i institutima, koja se ukopala iza svojih privilegija. Jedna od njezinih privilegija je i slobodno iskorištavanje prekarijata: na slovenskim univerzitetima ovaj predstavlja već 60 posto svih nastavnika, dok je udio prekarnih istraživača još veći. Da bi rukovodeći sloj i zadržao privilegije, mora optirati za svaku vladajuću političku strukturu: on snižava radne normative, popušta po pitanju autonomije znanosti, kao uvjetu znanstvenog rada te podupire sve reforme redom koje zamisli politička klasa (bolonjsku reformu, ustanovljenje privatnih univerziteta i fakulteta, sve veći nadzor "laika" nad znanstvenim radom, preporučenog mentor iz privrede kod doktorskih kandidata itd.). Odbor je zato dobio za protivnika i akademsku elitu u sprezi s vladajućom politikom, koja se identificirala s interesima kapitala. Reforma javnog sektora još će ojačati moć znanstvenih menadžera korporativnim vođenjem: menadžeri će moći sami dijeliti novac za istraživanja, zapošljavati i otpuštati, određivati zaposlenima opseg rada i visinu plaće.

Moramo priznati da su evropske strategije komercijalizacije visokog školstva i istraživanja, s varijacijama lokalnih posebnosti, uistinu inovativne. Političkoj eliti čini se pak vrijedno iznimnog truda i nedemokratskih postupaka, da ih ostvari. Zato će refleksije slovenskog tipa reformi možda biti korisne hrvatskim kolegama i kolegicama, kao što je članovima i članicama Odbora uzor hrabra borba koju su protiv komercijalizacije obrazovanja vodili hrvatski studenti i studentice. ■

Preveo Srećko Pulig.

zarež

BOREC*

AS

Odbor za obranu visokoškolskog i znanstvenog rada

TEMAT UREDIO: Srećko Pulig za AS (hvala Andreji Milat)

Fotografije za temat preuzete su iz filma "Mi smo Univerza", MSUproduction

PROTIV 5P!

[PREKARIZACIJA—PRIVATIZACIJA—PERIFERIZACIJA— —PAUPERIZACIJA—PIFLANJE (štrebanje)]

Prezentacija Odbora za obranu visokoškolskog i znanstvenog rada

PREKARIZACIJA RADNE SNAGE U VISOKOM ŠKOLSTVU I ZNANOSTI

Svjedočimo sve intenzivnijoj prekarizaciji rada u slovenskom visokom školstvu i znanosti, tj. sve češćem sklapanju ugovora na određeno vrijeme ili u okviru pojedinog projekta. 1988. godine na puno radno vrijeme zaposleno je bilo 83,9% učitelja i suradnika; 1998. se njihov udio snizio na 57,9%, a 2008. je već pao na 48,1%. Zbog projektnih financiranja slična situacija vlada i u istraživačkim djelatnostima. Na tim područjima su određene skupine redovno zaposlenih zbog strožih habilitacijskih mjerila i neprestanog straha od gubitka statusa, dohotka ili projekta natjerane na preuzimanje sve više radnih obveza što nerijetko vodi u potpunu iscrpljenost i fizički slom pojedinaca. Na slovenskim visokoškolskim institucijama usprkos većim upisima nema normalne reprodukcije učiteljskog kadra. U Sloveniji je 2005. godine u visoko školstvo upisano čak 83,2% mladih između 18 i 24, tj. čak tri puta više nego 1989. I strana istraživanja pokazuju da je u Sloveniji omjer sveučilišnih profesora i studenata kritično nizak. Prema nekim ocjenama već sad nedostaje barem 1300 profesora i profesorica, ali broj novih zvanja nije ni otprilike razmjern potrebnama. Istodobno kvalitetni kadrovi ostaju izvan visokog školstva i znanstvenih ustanova. Ako su u znanstvenom i pedagoškom radu još uvijek spremni ustajati i ako ne nađu unosniji i sigurniji izvor dohotka, oni su u najboljim godinama prikraćeni za kontinuirani rad jer su vezani na vremenski i sadržajno uvjetovane ugovore ili projekte, a uske grupe redovno zaposlenih koji odlučuju na visokoškolskim i znanstvenim ustanovama ih ponižavaju i iskorištavaju. Zato osobito u zadnje vrijeme prekarizacija jako ugrožava kvalitetu rada u znanosti i visokom školstvu.

PRIVATIZACIJA VISOKOG ŠKOLSTVA I ZNANOSTI Znanost je javni proces, a privatizacija joj nameće komercijalnu logiku koja joj je strana. Privatizacija javnih obrazovnih i znanstvenih ustanova stvara pritisak na sva sveučilišta, fakultete i znanstvene ustanove da se organiziraju po uzoru na poduzeća. Također omogućuje da pojedinke i pojedinci zloupotrebjavaju javne ustanove za privatne svrhe. Kod nas je to već niz godina poželjno jer npr. već u Nacionalnom znanstvenom programu iz 1995. godine piše da država treba poticati "znanstvene organizacije da se u potpunosti ili dijelom preoblikuju u poduzeća, d.o.o. ili d.d., jer je to pouzdan način marketinga znanja, ili u mješovite ili privatne institucije u slučaju neprofitnih

ustanova." Zbog politike koja želi upravljanje sveučilišta i znanstvenih ustanova prilagoditi načinima upravljanja poduzećima, dolazi do strukturalne reorganizacije koja vodi u preraspodjelu moći u visokom školstvu i znanosti. Oblikuje se menadžerska elita, sastavljena dijelom od akademika, dijelom od kadrova koji dolaze iz drugih dijelova javnog sektora ili čak iz privatnih poduzeća. Tako je odlučivanje prepušteno ljudima koje ne vode interesi znanosti i akademske vrijednosti, nego profit.

Skrivenoj privatizaciji su izložena i javna sveučilišta jer zbog sve više oklaštrenog sistema javnog financiranja i strukturalne prisile neoliberalne države moraju ugovarati tzv. javno-privatna partnerstva s korporacijama i privatnim poduzećima. Ta partnerstva se ukazuju u osnivanju centara izvrsnosti ili dijeljenju donacija i znanstvenih ugovora, u nastanku savjetodavnih centara za potrebe komercijalnih partnera ili u oblikovanju podizvođačkih društava kojima je glavna uloga usmjeriti istraživanje i znanje kojima raspolažu sveučilišta i znanstvene ustanove isključivo u komercijalne i privatne poslovne namjene. Sveučilišta obavljaju sve više usko usmjerenih istraživanja kojima je namjena povećanje profita privatnih poduzeća. Donacije ili znanstveni ugovori u javno-privatnim partnerstvima uglavnom uključuju odredbu koja poduzećima daje isključivo pravo na raspolaganje patentima i rezultatima istraživanja, dakle na neograničenu upotrebu znanja koja nisu sama razvila. Rezultati istraživanja tako ne prelaze u javnu upotrebu iako sveučilišta i znanstvene ustanove koje obavljaju ta istraživanja još uvijek u velikoj mjeri financira država. Tako poduzeća troškove svojih istraživačkih projekata prenose na ramena poreznih obveznika koji naravno ne sudjeluju u diobi na taj način stečenih dobara. Takva partnerstva istodobno odlučuju što će se na sveučilištima istraživati, smjer razvoja znanja i kad da se objave ili ne objave rezultati istraživanja koji nisu u skladu s interesima kapitala. Ulazak privatnih poduzeća i korporacija u sistem financiranja javnih sveučilišta znači da su istraživanja od sad usmjerena u uske i izrazito komercijalne ciljeve čime se oduzima vrijednost, stavlja sa strane ili se u potpunosti blokira razvijanje znanja koje je bitno za čovjeka, njegovo zdravlje i preživljavanje i očuvanje okoliša.

PERIFERIZACIJA VISOKOG ŠKOLSTVA I ZNANOSTI Državna i sveučilišna politika zajedno s institucionalnom prisilom podređuju teorijske i znanstvene prakse "etabliranim" dominantnim ustanovama u "euro-atlantskom" području. Nameću jednu (empirički i ideološki opterećenu) paradigmatičnu uništavaju pluralizam bez kojeg nema ni teorije, ni znanosti, ni sveučilišta. Pogotovo uništavaju ovdašnje teorijske i znanstvene tradicije koje su se nekad svrstavale u sam vrh svjetske proizvodnje. Takoreći svi

načini "ocjenjivanja" tjeraju podređivanju ustanovama globalnog ideološkog gospodarstva koje se sad uzda samo još u moć, ne u intelektualna dostignuća. Državna i sveučilišna politika time nasilno podređuju ovdašnju produkciju izrazito ideološki određenim paradigmatičnim. Tjeraju k proizvodnji banalne empirijske "znanosti" s unaprijed očekivanim rezultatima, koji jačaju trenutne društvene odnose i politike podređene kapitalu, koje su najodgovornije za trenutnu krizu te nasilno provincijaliziraju ovdašnju produkciju i tjeraju je u neokolonijsku ovisnost.

Jedan od prioriteta slovenske znanstvene politike je uključivanje u europsko znanstveno područje iako predstavnici direkcije za znanost u Europskoj komisiji javno i bez srama izjavljuju da znanstvenici novih europskih država nisu vješti u vođenju znanstvenih projekata i to moraju prepustiti iskusnijim (zapadnoeuropskim) znanstvenicima. Slovenski znanstvenici i znanstvenice moraju dobiti sve više sredstava iz europskih natječaja koji proizlaze iz otkriveno rasističke i imperijalističke europske politike. Slovenska politika pred time zatvara oči.

PAUPERIZACIJA USTANOVA, RADNIKA I RADNICA, STUDENATA I STUDENTICA Sveučilišta i javni znanstveni instituti stvaraju znanje, omogućavaju nastanak novih ideja i obrazuju buduće stručnjake i zato je štednja države na tim poljima samouništenje. Osobito u trenutku kad neke europske i druge države na inicijativu Udruženja europskih sveučilišta već namjenjuju dodatna financijska sredstva, tzv. "stimulativne pakete", za sveučilišta i znanstvene ustanove jer opravdano u njima vide motore ekonomskog ozdravljenja, jedinog puta za izlazak iz krize. Negativni odnos države spram intelektualnog rada tjera u siromaštvo visokoškolske i znanstvene ustanove što snažno ugrožava neke nekomercijalne, ali nacionalno važne grane znanosti koje se ne mogu financirati iz vlastitih sredstava i uzrokuje sve veću zapostavljenost nekih skupina zaposlenih i svih prekarnih radnika i radnica. Radna opterećenja u visokom školstvu su sve veća, habilitacijska mjerila, pogotovo u humanistici i društvenim znanostima, sve češće formalistička i usmjerena na kvantitetu, a ne na kvalitetu proizvodnje, plaće ostaju jednake, što naravno znači da se realno smanjuju; zbog toga se kod konkurentnih tražitelja zaposlenja već može primijetiti pad interesa za visokoškolski pedagoški rad. Državni sustav financiranja znanosti ugrožava znanstvenike i znanstvenice koji nisu uključeni u programsko financiranje ili centre izvrsnosti. Veći dio financijskih sredstava je namijenjen za tehnološko-industrijska istraživanja koja su izravno korisna u gospodarstvu, dok su temeljna i društveno kritična istraživanja na sporednom mjestu. Zadnjih godina se natječaji znanstvenih programa preoblikuju u javne ugovore gdje ne odlučuje

kriterij kvalitete znanstveno-istraživačkog rada, nego i financijska prednost ponude, kraći rok izvedbe i ideološka usmjerenost. Znanstvenice i znanstvenici su primorani raditi više za manje novca i u kraćem roku, određi se socijalnih prava i popustiti u kvaliteti izvedbe rada. Državna politika koja vodi u sve veće raslojavanje stanovništva vidi se u sve većem siromaštvu studenata i studentica od kojih trećina ne bi mogla studirati da dodatno ne radi. To je zasigurno razlog da je u Sloveniji period od upisa do završetka fakulteta među najduljima u Europi i da smo po broju visokoobrazovanih na samom dnu članica OECD-a, jer od studija odustane čak trećina studenata.

PIFLANJE (ŠTREBANJE) Prvostupanjsko i drugostupanjsko obrazovanje u Sloveniji je izrazito orijentirano na efikasnost i faktografiju. Učenike se ne navodi da samostalno razmišljanju, nego se u njima zatire inovativnost. Na srednjoškolskoj razini tome pridonosi do apsurdna dotjerana groznica mature, zbog koje je matura sama sebi postala cilj. Te štetne prakse se uvođenjem bolonjskog studija u sve većoj mjeri prenose na viši stupanj obrazovanja. Jer je u visoko obrazovanje upisano sve više i više studenata i studentica i zbog nedostatka profesora, susrećemo sve veću preopterećenost profesor-skog kadra. Izravni kontakti profesora sa studentima su sve rjeđi, a individualan rad gotovo nemoguć. Profesor zato nema prilike u dijalogu sa studentima dublje prezentirati materiju, pobrinuti se za učvršćivanje i dobru provjeru znanja studenata i istodobno razvijati njihovu sposobnost kritičkog mišljenja te ih pripremiti za samostalni znanstveni rad. Sve te djelatnosti zatijevaju vrijeme koje bolonjski sustav ne nudi u velikoj mjeri jer vrijedi princip "jedan semestar - jedan predmet", pored toga je sad potrebno isti opseg materije proraditi u tri godine, a ne u četiri. Umjesto prijenosa znanja i iskustva, svjedoci smo samo faktografskom prenošenju informacija. Usmene provjere znanja gotovo da i nema, a pismeno se većinom svodi na zaokruživanje odgovora i na testove koji se rješavaju popunjavanjem. Bolonjska reforma je studij pretvorila u "štrebanje", lovljenje ispitnih rokova i obavljanje nužnih studijskih obveza. Studenti materiju brzo nauče i istom brzinom zaborave jer nisu imali ni vremena ni prilike da je učvrste, internaliziraju i nadgrade. To nije studij koji bi osposobio za znanstveni i teorijski rad jer po svojoj prirodi više ne odgovara onome što podrazumijevamo pod sveučilišnim studijem. ■

Prevela Ivana Brklje.

AFERA OTPUŠTANJA

PREZRENA, SUSPENDIRANA,
POD ZATVORSKIM REŽIMOM

Ignoriranje humanistike ne nastupa samo na teoretskoj, nego i na praktičnoj razini, kada je u pitanju zapošljavanje humanističkih kadrova. Razvojne strategije to glatko zanemaruju, kao da je dizanje kvalitete obrazovanja na svim razinama i upravljanje kulturnim dobrima nešto što građanima Slovenije nije potrebno
—DEAN KOMEL

Prije ljetnih praznika na Fakultetu za humanističke studije Koparskog sveučilišta (Univerza na Primorskem), dogodio se revolt nakon što su prekinuti radni ugovori više zaposlenika fakulteta. Obzirom na stanje humanistike u Sloveniji i europskom sveučilišnom prostoru, situacija je pokazala da je prosvjed vrijedan potpore. Ne bih se petljao u problem upravljanja fakultetima, ali osobno smatram da je dugogodišnji trud za uspostavljanje humanističkih studija na Koparskom sveučilištu iskren, što pokazuje i činjenica da je u izvedbi pedagoških i istraživačkih programa privučen veliki broj suradnika. Ako uzmemo u obzir da i druge humanističke, obrazovne, istraživačke i kulturne institucije nemaju puno bolje uvjete rada, krajnje je vrijeme da se položaj humanistike u Sloveniji pomakne na bolje. I na Filozofskom fakultetu se već uvodi "racionalizacija studija". Ako ne dode do otpora, svoje posljedice će pokazati i novi okvir sufinanciranja doktorskih studija. Po novim programskim smjernicama za razvoj visokog školstva 2011.-2020., nazvanim "Odvažna Slovenija", favoriziraju se "razvojno" orijentirani studiji, dok humanistički u toj perspektivi otpadaju.

KADAR NAMJESTO ČOVJEKA

Humanistički istraživački instituti morat će se—prema razvojnim smjernicama, koje su predane u prijedlogu novog Nacionalnog istraživačkog i inovacijskog programa—na budućim natječajima za projekte zadovoljiti s drugo- ili trećeligaškim statusom. Nakon osnivanja Agencije za knjigu, uvedeni su drugačiji kriteriji za subvencioniranje knjižnih i časopisnih publikacija koji nikako ne potiču izdavače na izdavanje humanističkih djela, a onesposobljavaju one kojima je to primarna djelatnost. S niskim nakladama teško potpisuju ugovore, koji zahtijevaju da se 80 posto subvencije namijeni honoraru autora. Možemo računati i s novim povećanjem poreza na autorske honorare. Ionako je izdavanje humanističkih djela nekako suvišno, pošto u humanističkim knjižnicama naprosto nema mjesta za sjesti, a ako i ima, onda u strogo ograničenom vremenu. Humanistika pod nekakvim zatvorskim režimom...

Sve nas to lako može začuditi, jer je, ako vjerujemo konstrukciji slovenske povijesti, taj narod "sastavio" neki humanist. Ako ćemo slijediti razvojnu perspektivu po kojoj gledanje u prošlost koči pogled u budućnost, *tko je taj* će uskoro postati jako teško pitanje na nekom TV-kvizu. U kritičkoj perspektivi možemo se upitati: što ako

indiferentnost spram humanističkih znanosti zrcali stanje nekog društva, koje je pristalo da će se razvijati jedino raspolažući ljudskim kadrovima, gdje humanost nema drugog smisla osim da sami sebe nudimo kao kadar? U tom pogledu s humanističkom znanošću zaista nemamo što raditi. Njezinu ulogu mogu preuzeti etike znanstvenih područja: poslovna, ekološka, medicinska, pravna, pedagoška, socijalna pa bioetika i još kakva druga etika. Ali mogu li te etike nadomjestiti humanistiku, koja kao svoj ključni element uključuje kritiku vrijednosti te na njoj utemeljene normalnosti i normativnosti? Nju vodi: *individuum est ineffabile*. Naravno da nam tu netko može prigovoriti

ŠTO ZAPRAVO ZNAČI ZNANJE KAO JAVNO DOBRO I GDJE SMO SE KONKRETNO NAŠLI U VEZI S RASPOLAGANJEM JAVNIM DOBRIMA? KAKO SE ČINI, HUMANISTIKA ĆE MORATI NE SAMO U VISOKOM ŠKOLSTVU, VEĆ U SVEUKUPNOM OBRAZOVANJU I ISTRAŽIVAČKIM I KULTURNIM DJELATNOSTIMA, SAMA IZBORITI SVOJU CIJENU

da moraliziramo. Ali zar se nije pokazalo neprimjerno većim moralizmom to da se "Čovjeka" postavlja za ključni izvor i cilj razvoja tamo gdje "ljudski resursi" služe samo još kao sredstvo?

SLUŽNIŠTVO—JEDINA PRIHVATLJIVA MJERA

Upravo taj moralizam utječe na to da se humanističke znanosti kad im se određuje mjesto u istraživačkoj i obrazovnoj sferi ne priznaju same po sebi, nego na osnovi onoga čemu služe. Kao prvo, tu se nudi "briga za nacionalni identitet i jezik", predstava koja potječe iz narodobudničkih vremena. Kao nadopuna tomu, humanistika bi trebala s čim većim brojem objavljenih znanstvenih članaka (tu se ne ubrajaju monografije), u međunarodno priznatim časopisima s A&HCI popisa, pridonositi uzdizanju razine slovenske znanosti. Ni jednom ni drugom funkcionalnom opredjeljenju se ne može poricati određena relevantnost, ali postoji problem ako unaprijed odlučuju o relativnom kritičkom dometu humanistike te joj u toj relaciji određuju uvjete uspostavljanja znanstvenih kriterija.

Ako pogledamo ispod površine tog načelnog određivanja uloge humanistike, možemo ustanoviti da ju se u praktičnom pogledu suspendira. Najprije s ignoriranjem osnovnih okolnosti, da humanistika već

kroz formaciju svojih znanosti povezuje područja istraživanja, obrazovanja i kulture. Upravo u toj znanstvenoj aplikaciji i jest vrijednost humanistike kao "brige" za (spo)razumijevanje u jeziku i razumijevanje identiteta, gdje predznak "nacionalno" slobodno možemo ostaviti sa strane. To ignoriranje ne nastupa samo na teoretskoj, nego i na praktičnoj razini, kada je u pitanju zapošljavanje humanističkih kadrova. Što razvojne strategije naravno glatko zanemaruju, kao da je dizanje kvalitete obrazovanja na svim razinama i upravljanje kulturnim dobrima nešto što nam u Sloveniji ne treba. U neposrednoj vezi s time treba spomenuti da se znanstveno funkcioniranje i učinci

humanistike mjere samo unutar sklopa humanističkih znanosti, određenog klasifikacijom znanstvenih područja. Pri tome ne samo da društvene znanosti, pravo, pedagogija, sociologija, politologija, ekonomija, već i druga znanstvena područja impliciraju humanističku znanost, već i s druge strane utječu na nju i svojim spoznajama. Povezanost s područjima umjetničkog stvaralaštva je pogotovo specifična i u svojoj specifičnosti zanemarena. Jer tu, kao i u prije navedenim primjerima, nije prepoznata osnovna, nego samo pridana vrijednost hu-

manističke znanosti. Tako humanistika i u pogledu orijentiranih prirodnaistraživačkih i pedagoških programa uživa samo rubnu pozornost.

INERTNOST HUMANISTIKE Dovoljno je navesti rezultate prošlogodišnjeg natječaja za centre izvrsnosti. Tako propustamo pravu međuinstitucionalnu suradnju, kada je u pitanju nastup humanistike na natječajima međunarodnih projekata. Pored toga je međunarodna suradnja kao oblik, i institucionalni i individualni, jednostavno zanemarena, jer joj nije moguće izravno dati kapitalsku vrijednost. O vrijednosnom kapitalu ionako nema smisla razgovarati. Možda se treba upitati zašto dosadašnja ulaganja u znanje i tehnološki napredak nisu pokazala željene kvantitativne rezultate, zašto je Slovenija po ulaganjima u znanost i istraživanje i dalje negdje u europskom prosjeku, a po mjerilima kapitalске isplativosti na samom kraju? Zar ne bi trebalo provjeriti kamo je nestao "novac za istraživanja", tj. kakav je uopće "odaziv gospodarstva"? Naravno da se toj ideji odmah prigovorilo da odbacuje brži napredak Slovenije i da ima negativan stav prema znanstveno-tehničkom istraživanju. No taj prigovor ne drži vodu, i sam u to vjerujem, ali nije jasno zašto se pri tome

ne čini vrijedno i potrebito zauzimati i za humanističku perspektivu, već ju se odbacuje, pri čemu treba naglasiti: ne od strane drugih znanosti, jer se i one na svom terenu suočavaju s istim uvjetovanjima "znanstvene produkcije", i to ne isključivo tamo gdje se na državno-političkoj razini upravlja sistemima obrazovanja, znanosti i kulture. Najgora je inertnost unutar same humanističke sfere. Nadležna državna tijela slobodno tvrde i statistički dokazuju da je za humanistiku sistemski dobro zbrinuto, da ima zagarantiranu odgovarajuću količinu istraživačkih programa i projekata, da su i humanistički studiji primjereno podržani i da se humanistici dodjeljuje odgovarajuće mjesto u kulturi. Na površini možda i djeluje tako, ali s time plutamo na površini dok ne potonemo. I stvaramo neku fiktivnu društvenu ugodu koja uistinu koči razvoj. Financiranje humanističkih studija po broju studenata donosi samo kvantitativni gubitak za državu i kvalitativni za humanistiku.

POSLIJESEZONSKA RASPRODAJA TEMELJNIH ZNANJA

U ovom trenutku bi za humanističke institucije bilo najgore da se prilagođavaju situaciji bez rasprave o tome u kakvu su situaciju postavljene. Predložio bih da na početku studijske godine humanistički fakulteti umjesto svečanog otvorenja pripreme diskusije o tome kakve će biti posljedice provođenja bolonjske reforme po njihov daljnji rad. Kako će na to dodatno utjecati najnovije vladine mjere? Koja je razvojna perspektiva sukladna s njihovim obrazovnim i znanstvenim poslanstvom? Kako će se pobrijeti za studente i studentice koji su se isključivo zbog svog akademskog interesa, a ne zbog neizvršenja svojih studentskih obaveza, našli pod nemogućim socijalnim pritiskom? Kako će osigurati kadrove za provedbu pedagoškog procesa nakon što ih je duh reforme zaveo k širenju studijske ponude? Kako će se u "novoj shemi" održati studiji koji osiguravaju temeljna znanja (ako se ta oznaka može još uvijek upotrebljavati) bez kojih preostaje još jedino poslijesezonska rasprodaja? Skroz do toga što zapravo znači znanje kao javno dobro i gdje smo se u Sloveniji konkretno našli u vezi s raspolaganjem javnim dobrima? Kako se čini, humanistika će morati ne samo u visokom školstvu, već u sveukupnom obrazovanju i istraživačkim i kulturnim djelatnostima, sama izboriti svoju cijenu. Inače će plaćati dvostruku. ▀

Prevela Ivana Brkije.

AFERA OTPUŠTANJA O LAIČNOSTI

Javne škole u republici su ustanove građanskog javnog prostora i kao takve specifična mjesta transmisije sekularnih vrijednosti
—TAJA KRAMBERGER

Konfesionalno poučavanje (*Uvod u teologiju* kao kolegij na UP FHŠ (Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične studije)) dr. Lenarta Škofa na laičkoj instituciji, kao i potpisivanje uz afilijaciju s laičkom institucijom UP FHŠ u konfesionalnim medijskim nastupima i izjavama (npr. pod člankom u *Delovom* prilogu *Pogledi, O vjeri i demokraciji u Sloveniji*, 30. lipnja 2010.) ukazuju na pomutnju u vezi s konceptima laičnosti i demokracije u slovenskom društvenom prostoru. Iako je manifestiranje religioznih uvjerenja u *javnosti* jedno od temeljnih prava, koja nisu sporna, ipak je sporno njihovo manifestiranje u *građanskom javnom prostoru*.

Građanski javni prostor naime nisu ulica, trg, kavana i javni parkovi, gdje je sloboda mišljenja—pa tako i religioznog—zajamčena, već se radi o državnim strukturama među koje još uvijek nesumnjivo spadaju državne institucije i uredi. Sveučilište je takav prostor. Kao

što školu nije moguće asimilirati u ulicu ili čekaonicu željezničkog kolodvora, kaže Nadia Geerts, autorica knjige o laičnosti i predsjednica Cercle republicain (od 2000. do 2010.) (<http://nadiageerts.over-blog.com/>, *L'espace public n'est pas la rue*), tako je nije moguće asimilirati niti u crkvu, džamiju ili hram. Javne škole u republici su ustanove građanskog javnog prostora i kao takve specifična mjesta transmisije sekularnih vrijednosti.

PRIVATIZIRANO ŠKOLSTVO Stoga se pri poštivanju laičnosti i sekularnosti države na radi o tome da društvo isključuje jedan dio (katoličanstvo) ili više dijelova (ostale religije) svoje populacije zbog kakvih god isključujućih, tj. rasističkih razloga, već o tome da se u građanskom javnom prostoru građani i građanke uzdrže od svojih osobnih mišljenja (vjerskih uvjerenja) upravo zato da bi mogli jamčiti njihovu jednakopravnost i neprevladavanje jednog nad drugim (jedne religije nad drugom). Vjersko uvjerenje, tj. mišljenje je posebno pravo pojedinca i pojedinke. U tom smislu je već samo ime kolegija *Uvod u teologiju* na laičkom fakultetu nedopustivo, jer odaje konfesionalnu, a ne laičku semantiku, istovremeno pokazujući da se neki u javnom državnom prostoru smiju ponašati kao da je školstvo već privatizirano, privatno, i konfesionalno. Treba reći još nešto. Laičnost države ne

znači pobjedu ateista i njihovog pohoda na vjernike, ne znači nikakvu “pobjedu manjine nad većinom”. Prije otprilike mjesec dana sam u privatnom razgovoru s Darkom Darovcem, direktorom istraživačke institucije u Kopru (UP ZRS, Univerza na Primorskem – Znanstveno-raziskovalno središče), opazila silan strah od postojanja manjine koja se ne slaže s većinom, i to javno govori, pri čemu je direktor pokušao vidljivost i otvorenu javnu argumentaciju manjine izjednačiti s njezinim navodnim pobjedničkim pohodom nad većinom, što ukazuje na potpuno iskrivljeno (autokratsko) poimanje demokracije. Demokracija nije koncept koji bi obuhvaćao ikakvo pobjeđivanje i trijumfiranje, još manje izjednačavanje svih ljudi s konceptom “mi”, što navodi Lenart Škof u članku o euharistijskom kongresu u Sloveniji (gore navedeni članak), gdje između ostalog kaže da uloži katoličke crkve u okviru suvremenog sekulariziranog društva pripada da “u svojim dokumentima i u svojem djelovanju o nekršćanima govori zamjenicom ‘mi’”. Lijepo vas molim: takvo pokroviteljstvo ne dolazi u obzir! Kršćani neka oslovljavaju sa “mi” pripadnike i pripadnice svoje zajednice i neka ne šire svoju nadležnost na druge ljude s kojima na području slobode mišljenja i uvjerenja nemaju ništa zajedničko. Jedan od temeljnih principa demokracije je načelno poštivanje drugačijeg mišljenja, bilo individualnog, manjinskog ili većinskog, sve dok to ne zadire u prava i integritet drugoga i drugačijega.

SNAGA ARGUMENATA Ne radi se o nikakvom istiskivanju većine iz polja ako individuum ili manjina ustrajavaju na svojim pravima (naravno, ne na religioznim u građanskom javnom prostoru, ali u javnom i privatnom da), već za građansku sposobnost konfrontacije i argumentacije te građanske refleksije, koja ne prelazi u osobnu uvrijeđenost i tužbe za klevetu, ako se pokaže da argumenti ne stoje. Ne radi se niti o podređivanju manjine i vladanju nad njom. Na taj način postojanje manjine/manjina u pluralnom sveučilišnom prostoru ne bi smjelo značiti nikakvu prijetnju drugačije mislećim pojedincima/pojedinkama i skupinama u toj zajednici. U polju znanosti—kako nomotetičnih tako i društvenih i humanističkih—radi se, povrh toga, o vrlo specifičnoj situaciji: tu vrijedi samo argumentacija, a ne radi se o jednakopravnosti mišljenja. Znanost nije prostor za proizvoljna glasanja i uravnotežavanja različitih investicija i angažmana ljudi, delirična nadmetanja i bodovanja, kao ni za politička taktiziranja. Vrijedi tek snaga javno suočenih argumenata. Demokracija na sveučilištu odnosi se tako samo na upravljanje sveučilištem

i znači političku taktiku i strategiju njegovog opstanka. Garancija je za njegovu autonomiju i uvjet za njegov opstanak. Istovremeno, demokratsko poštivanje individua i manjina nužno implicira diferencirano poimanje javnog građanskog prostora koji, ponavljam, nije ni privatni niti javni prostor.

■

Preveo Goran Matić.

DEMOKRACIJA NA SVEUČILIŠTU ODNOSI SE SAMO NA UPRAVLJANJE SVEUČILIŠTEM I ZNAČI POLITIČKU TAKTIKU I STRATEGIJU NJEGOVOG OPSTANKA. GARANCIJA JE ZA NJEGOVU AUTONOMIJU I UVJET ZA NJEGOV OPSTANAK

AFERA OTPUŠTANJA

SLOBODA DRUGIH:
MEMORIJA, POVIJEST I
“PROGON HERETIKA”

Povodom desete godišnjice Fakulteta za humanističke studije Koparskog sveučilišta njegova bivša profesorica piše o tome kako aktualna uprava institucije zaboravlja “nepodobne” kolegice i kolege
—TAJA KRAMBERGER

Tijek povijesti nije moguće zaustaviti. Ipak, povijest nije jedna, ritmovi i trajanja povijesnih dispozitiva su različiti i, ako išta, povijest nema unaprijed poznat linearni slijed, cilj i vlasnika koji bi je prioritetno “pisali”. Ono što je za nacionaliste i te(le)ologe Povijest (pisanje velikim početnim slovom izražava određeno idolopoklonstvo spram riječi; obožavanje pak ne implicira racionalno promišljanje) jest ustvari tek kolektivna memorija pojedinih režimskih skupina ljudi, tj. “elite”; koja je na više ili manje spretan način nametnuta široj društvenoj zajednici. Zato se udžbenici povijesti u Sloveniji mijenjaju sa svakom promjenom režima; prvo smo u njima

imali hipertrofirani opseg narodnoslobodilačke borbe (NOB), sad se u njih pokušava ugurati delirijско veličanje kršćansko-katoličkih praksi, simbola, događaja i društvenih odnosa. Oboje su tek memorije skupina koje su uzurpirale vlast nad ljudima i društvenim skupinama koje misle drugačije.

MRLJA DRUGAČIJE MISLEĆIH

Tamo gdje su suvremena društva toga pomaka—prije svega kompliciranih odnosa između povijesti i memorije—svjesna, povijest kao znanstvena disciplina još uvijek može biti autonomna i sposobna za refleksiju te nedopustive i za cjelokupnu zajednicu stravične pat pozicije i derogacije slobode mišljenja. Različite kolektivne memorije skupina koje čine društvo (državu) uzima znanstvena povijest kao svoje predmete i stavlja ih pod povećalo te ih, u svojim uzajamnim uvjetovanjima i odnosima, tretira kao takve. Tretira ih u njihovoj kompleksnosti, prepletenosti, protuslovljima i socio-političkim motivacijama. To znači da su različite povijesti, naravno pružene kroz dosljedan kritički aparat (zločini crkve su zločini crkve, nije ih moguće ignorirati i izostaviti, isto tako nije moguće ignorirati poslijeratne pokolje, iako ta zajednička komponenta nikako ne izjednačava ta dva povijesna događaja; inteligibilno razumijevanje povijesti nije jednako vaganju plodova povijesti), ponuđene u istom udžbeniku i učenici sami—s obzirom na pozicije kolektivne memorije kojima se identitetno osjećaju bliskijima—izabiru liniju i argumentacijsku logiku kojom se moraju naučiti ovladati i nadograđivati ih. Također moraju naučiti i poštovati argumente drugih. U Sloveniji nije tako. Vladavina Povijesti-Memorije je ovdje gotovo potpuna.

Tako zadnjih mjeseci na mikrorazini Fakulteta za humanističke studije (FHS) Koparskog sveučilišta (Univerze na Primorskem) svjedočimo pokušaju utapanja kolektivne memorije kritičke manjine, koja se na fakultetu počela oformljavati zadnjih godina te je u tom periodu kroz nebrojene rasprave došla do unutarnje koherencije i sposobnosti upornog nastavljanja razgovora također kroz polemike (nikako se ne radi o nekakvoj na jedinstvu utemeljenoj mentalnoj homogenizaciji manjine), o tome što uprava Fakulteta smatra da je njihova velika Povijesna misija: u njihovoj Povijesti-Memoriji, nad kojom imaju vlasništvo. Ta Povijest na svojoj 10. obljetnici “invencije tradicije” Fakulteta za humanističke studije ne želi “mrlju drugačije mislećih”, jer je ta “mrlja”—čini se—postavlja u poziciju u kojoj se ne čini tako nedodirljivom i veličanstvenom kakvom se pokušava prikazati.

SIJANJE AMNEZIJE Neka bude jasno ispisano: mi, “otpušteni”, nikome ne želimo oduzimati zasluge za osnivanje sveučilišta, ali progon ljudi, koji su više godina pomagali u građenju duha tog sveučilišta trudom i radom na nizu pionirskih područja, bez obzira što su na Fakultet možda došli tek četvrte godine ili još kasnije (to nije bitno), nije rješenje koje bi u analima povijesti tog sveučilišta ostalo kao “neokaljano poglavlje”. Ja sam, recimo, na Fakultetu za humanističke studije u Kopru radila šest godina pedagoški, od čega sam dvije godine uz posao, bez naknade vodila Collegium artium, kolegij za kulturne, umjetničke i znanstvene priredbe, koji je pokušao povezati *intelektualni locus* škole s okolinom, gradskim stanovništvom. Držim da si ne pripisujem previše ako kažem da smo uz veliku pomoć studenata i studentica (pogotovo udruge Hum s tadašnjim predsjednikom Samuelom Friškičem na čelu te nekih kolegica i kolega) u tome i uspjeli, budući smo realizirali više od 150 solidno posjećenih događaja. Budući smo živi i zdravi, nećemo se dati samo tako izbrisati iz širih kolektivnih memorija prostora čiji smo sastavni dio bili, i još uvijek jesmo.

U iskrivljenoj perspektivi zamjene memorije za povijest (Povijest-Memoriju) uz koju ide neobično poimanje slobode mišljenja i diskusije u građanskom javnom prostoru, kakvo u svojim dopisima iskazuje uprava Fakulteta, a od nedavno i rektor (vidi rektorovu izjavu za javnost od 3. kolovoza 2010.), sloboda onih koji su 35 visokoškolskih profesora/profesorica i asistenata/asistentica bacili na ulicu (postotak zaposlenosti za naše zaključivanje uopće nisu bitni), nije sloboda dopuštanja drugačijeg mišljenja, već sloboda autokrata koji drugačije misleće toleriraju samo ako ih trebaju i mogu ih iskorištavati. Sloboda

Vesne Mikolič, dekanice Fakulteta za humanističke studije u Kopru, nije sloboda odgovorne osobe na vodećoj poziciji, već sloboda gospode koju je brzi uspon doveo na radno mjesto na kojem si je neograničena sloboda nekog drugog, nenavikla na slobodu suljudi, uzurpirala slobodni kanal i frekvenciju za vladanje. Sloboda dekana ljubljanskog i mariborskog Filozofskog fakulteta je sloboda “dekanskog bratstva” da ga ne interesira druga strana i ne poštuje *audiatur et altera pars*. Uprava FHS si je time, kada se odlučilo riješiti četvrtine kadra kako bi “upravo tim činom omogućilo daljnje neometanu i kvalitetnu izvedbu svih studijskih programa” (dekanica, 27.7.2010.), uzela za pravo uzurpirati slobodu drugih ljudi i za sobom sijati amneziju. Ponešto čudna je ta 10. obljetnica fakulteta koja slavi zaborav “nepodobnih” više od vlastite intelektualne investicije.

SVEUČILIŠTE KOJE TO NIJE

Susret ignorancije i arogancije je oduvijek mjesto simptoma. Simptomatika pisanja uprave FHS i njihovih privrženika (primjerice grupica koja je potpisala pismo o “koparskom dragulju” i koja humanistiku piše s velikim H) je u demagoškom diskursu općih mjesta i moraliziranju. Za vlastodršce je borba nelegalno odstranjenih u javnosti “potpuno neprimjereno javno oglašavanje” (dekani Filozofskih fakulteta u Ljubljani i Mariboru, 23.7.2010.), nizanje činjenica, kako ih vidimo mi odstranjeni, jest “ugrožavanje načela akademske slobode” (dekanica, 3.8.2010.). Njihovim dopisima javnosti iznenada postaje jasno da su na sveučilištu, kakvog u Sloveniji i Kopru uopće poznajemo, bonton i moralne prodike važniji od argumenata, pogreške i polemike, koji su uvijek bili—a u ozbiljnim znanstvenim okruženjima su i danas—ključni pokretači znanosti. Nesposobnost iznošenja smislene argumentacije i ponižavanje pa čak i uklanjanje ljudi (s fakulteta), koji svoje vrijeme ulažu u pokušaje iznošenja argumenata, razotkrivaju strašan defekt sveučilišne zajednice u Sloveniji. Samo u tom smislu se mogu složiti s rektorom Sveučilišta na Primorskem Radom Bohincem: sveučilište ne treba spašavati, budući ga je—takvog kakvim se pokazalo zadnjih tjedana, djelima i riječima ljudi koji ga vode—i nemoguće spasiti. To naime nije sveučilište. Što ne znači da takvo shvaćanja sveučilišta dijelimo svi. Postoje i druga shvaćanja, memorije, povijesti i habitusi sveučilišta. **B**

Preveo Goran Matić.

KLASNA BORBA

KLASNA BORBA U
UNIVERZITETSKOM POLJU*

Oni koji danas u univerzitetskom polju rade u nemogućim radnim uvjetima i za mizerne honorare trebaju humanističke vrijednosti još manje od neoliberalizma —PRIMOŽ KRAŠOVEC

* Tekst je dio veće cjeline, pod nazivom *Realna supsumpcija u hramu duha* i nije objavljen na stranici Odbora.

Posljednji ciklus masovnih anti-kapitalističkih borbi u Evropi i Sjevernoj Americi događa se na univerzitetima — na internetskoj stranici namijenjenoj praćenju zaposjednutih fakulteta po Evropi (*Zur Politik* 2009), bila je u jednom trenutku ljeta 2009. cijela karta Evrope prekrivena crvenim točkama. Teorijska proizvodnja koja je pratila te bitke, od Kalifornije do Zagreba, bila je na početku kritička analiza privatizacije, uvođenja ili povisivanja školarina, *budget cuts*, otpuštanja univerzitetskih radnika i radnica u ime smanjenja troškova i optimalizacije djelovanja, promjena u načinu vođenja i upravljanja univerziteta po modelima koji vrijede za poslovni svijet, smanjenja opsega javnog financiranja univerziteta i pritiska na univerzitete da više sudjeluju s privredom i traže si financije tamo (naravno pod uvjetima koje diktira *business*). Prva reakcija pobunjenih studenata i studentica te profesora i profesorica bila je stoga odbijanje i borba za očuvanje *statusa quo* javnog i autonomnog univerziteta — ne školarinama, za javno financiranje univerziteta i besplatno visoko obrazovanje; ne poslovnim modelima i suradnji s privredom, za autonomiju univerziteta; ne otpuštanjima i smanjenju troškova, za očuvanje radnih mjesta, ugroženih odsjeka (uzmimo filozofije na Middlesex University) i dosadašnjih uvjeta rada.

RASCJEPI UNUTAR UNIVERZITETSKOG POLJA Prva faza tih borbi udružila je studente i univerzitetske radnike u jedinstvenim općim zahtjevima za zaustavljanjem privatizacije, usvajanja poslovnih modela upravljanja te za autonomiju univerziteta, dok je nastavak borbi, u kojima su se zahtjevi, teorijska refleksija i politička i klasna gledišta, jasnije artikulirali, zaštrio određene rascjepe unutar suvremenog univerzitetskog polja: rascjep između prirodoslovno-tehničkog i društvenoznanstveno-humanističkog dijela univerzitetskog polja, između studenata i profesora te između nižeg akademskog kadra i etabliranih akademskih mandarina. Prirodoslovno-tehnički dio univerzitetskog kadra bio je u globalnim pritiscima za privatizacijom i reorganizacijom univerziteta po poslovnim modelima manje na udaru nego li društvenoznanstveno-humanistički dio te ujedno i stoga osjetno manje prisutan kao mjesto borbe protiv neoliberalnih reformi univerziteta. Simbioza (ili, po poslovnoj metafori, sinergija) između prirodoslovno-tehničkog dijela univerziteta i privrede već je naime u ishodištu tješnja i neposrednija — prirodoslovlje proizvodi otkrića, koja su značajna za inovacije u

industrijskoj proizvodnji, transportu i logistici. Razvoj fizike, kemije, molekularne biologije, strojarstva i elektrotehnike ključan je za poboljšavanje industrijske mašinerije, brži transport proizvoda i bolju komunikaciju te koordinaciju između pojedinih industrijskih sektora. Tehnički dio univerziteta proizvodi za privredu upotrebljive i zapošljive kadrove, koji znaju upotrebljavati i implementirati nove tehnologije, koji povećavaju produktivnost i učinkovitost industrijske proizvodnje. Prirodoslovno-tehnički dio suvremenog univerziteta tradicionalno je povezan s procesom industrijske revolucije, beskonačnih tehnoloških inovacija i revolucija, koje omogućavaju beskonačno povećavanje produktivnosti, a time i beskonačne akumulacije (industrijskog) kapitala.

DRUŠTVENE ZNANOSTI DANAS DOPRINOSE REPRODUKCIJI KAPITALISTIČKOG SISTEMA

Društvenoznanstveni dio univerziteta je, s druge strane, u prilično proturječnoj poziciji — ako je u povijesnoj situaciji početaka industrijske revolucije još bilo dovoljno što su sociologija, psihologija i politička filozofija (danas politologija) producirale opće nauke o racionalnom i moralnom uređenju društva u uvjetima znanstvene autonomije, to se od sredine dvadesetog stoljeća, a posebno od osamdesetih godina nadalje, pokazalo nedostatnim. Kriza vođenja sve većih i sve kompleksnijih korporacija zahtijevala je sve konkretnija, *goal-oriented* istraživanja (Mirowaki 2008., 154-158), pritisak radničkih i novih društvenih pokreta rušio je osnove stabilnog, korporativnog i patrijarhalnog kapitalističkog društva, dok je povećavanje društvene nejednakosti i "socijalnih problema," kao posljedica globalne neoliberalne kontrarevolucije, od društvenih znanosti zahtijevalo više od općenitih moralnih naputaka i načela. Društvene znanosti zato su se u zadnjih trideset godina reorganizirale po dvije osi: na jednoj strani kao studiji organizacija, menagementa, javne uprave, *policy analysis* te na drugoj strani kao studije spolova i seksualnosti, identiteta, životnih stilova i kulturni studiji. Tako danas konstruktivno doprinose reprodukciji kapitalističkog sistema — ako prirodne znanosti brinu za znanstvena otkrića, koja povećavaju produktivnost tehnološkim inovacijama i omogućuju uvođenje novih strojeva u proizvodnju, društvene znanosti brinu za proizvodnju znanja, koje omogućava beskonačne reorganizacije radnog procesa, što su dvije osnovne tehnologije koje omogućavaju ono što Marx (1987, 436-467) naziva proširenom reprodukcijom. Kako nove mašinske tehnologije, tako i nove tehnologije menagementa radnog procesa, povisuju učinkovitost i produktivnost (kako u industrijskom, tako i u sektoru usluga), čime povisuju proizvodnju viška vrijednosti, koja, reinvestirana u obliku

profita omogućava proširenu reprodukciju. To predstavlja osnovnu podjelu rada u suvremenom univerzitetskom polju, s time da društvene znanosti, osim znanja upotrebljivih za reorganizaciju radnog procesa, još proizvode i znanja upotrebljiva u marketingu, promociji, oglašavanju i drugim djelatnostima, nužnima za prodaju proizvoda. Kako prirodne, tako i društvene znanosti u kapitalizmu mogu u svojim konkretnim aktivnostima biti autonomne, pod uvjetom da nisu stvarno autonomne — mogu se oslanjati na javno financiranje, uspješno ga nadopunjavajući javno-privatnim partnerstvima, bez neposredne cenzure ili uplitanja vanjskih aktera u rad i organizaciju znanstvene struke, pod uvjetom da su znanja i otkrića koja proizvode upotrebljiva za proširenu reprodukciju te da su kadrovi koje osposobljavaju "zapošljivi" i upotrebljivi za tržište radne snage. Obje discipline mogu biti autonomne na mikroravni svoje svakodnevnne proizvodnje, samo ako nisu na općoj ravni neovisne od zahtjeva i potreba industrije, menagementa, javne uprave, demokratske *governance* i proizvodnog sektora.

Humanistika je, s druge strane i još posebno u trenutku neoliberalnih reformi univerziteta, posebno osjetljivo i problematično područje, pošto se u njemu zgušnjavaju sva proturječja, karakteristična za položaj univerziteta u kasnom kapitalizmu. U javnim raspravama o univerzitetu i neoliberalizmu humanistika često nastupa kao sinegdoha za univerzitet u cjelini, i to na obje strane debate — apologeti i apologetkinje neoliberalizma tako često govore o neupotrebljivosti i suvišnosti akademskog "filozofiranja" te potrebi za praktičnim i upotrebljivim znanjem (previđajući pri tome da sve univerzitetske discipline *osim* humanistike već dugo proizvode baš praktična i primjenjiva znanja), dok zagovornici i zagovornice javno financiranog i autonomnog univerziteta govore o univerzitetu kao hramu duha i obrani svete ostavštine humanizma (pri čemu zaboravljaju da duh i humanizam vladaju samo u disciplini humanistike, da je egzorcizam bio konstitutivno postupanje moderne pozitivne prirodoslovne znanosti i da današnje tehnokratske društvene znanosti već desetljećima nisu više humanističke). Ali humanistika je stvarno najviše na udaru neoliberalnih reformi univerziteta baš zbog svog specifičnog položaja te neoliberalni napad na humanistiku, koji je općenito u zadnjem desetljeću iznimno nasilan i uništavajući, ne predstavlja poseban primjer općeg procesa neoliberalnih reformi univerziteta, već poseban primjer posebnog procesa, koji je karakterističan samo za polje humanistike. Dok se u kasnom kapitalizmu pitanje autonomije prirodoslovlja niti ne postavlja (prirodne znanosti moraju djelovati po vlastitim pravilima i organizacijskim načelima *baš zato* da bi mogle proizvoditi otkrića, upotrebljiva i nužna za industriju — općenita neautonomija

prirodoslovlja uvjet je za njegovu konkretnu autonomiju), mogu i društvene znanosti na jednak način biti upotrebljive za kapitalizam, pod uvjetom da se reorganiziraju i preusmjere od opće sociologije, psihologije itd., prema konkretnim, aplikabilnim istraživanjima, da povećaju ulogu statističkih metoda te svoju epistemologiju i način organizacije približe prirodoslovnima, humanistika predstavlja polje stvarne autonomije, proizvodnje znanja, koje je (recimo filozofija, književna teorija, povijest umjetnosti itd.) za neoliberalni kapitalizam stvarno sasvim neupotrebljivo te u neoliberalnoj retorici, suvišno.

HUMANISTIKA—POSEBAN PRIMJER POSEBNOG PROCESA

Humanistika predstavlja disciplinu teorijske proizvodnje koja ni na jednoj točki, niti pri tehnološkim inovacijama niti pri organizaciji radnog procesa, niti pri trženju i prodaji niti pri organizaciji usluga koje omogućavaju opću infrastrukturu za proširenu reprodukciju kapitala i (zdravstvo, školstvo, kultura) reprodukciju radne snage, nije korisna za reprodukciju kapitalističkog sistema. Proces *budget cuts*, ukidanja smjerova, programa i odsjeka te masovnog otpuštanja univerzitetskih radnika i ranica stoga je u velikoj većini slučajeva usmjeren protiv humanistike pa nije karakteristika neoliberalnog odnosa spram univerziteta ili znanosti u cjelini — istovremeno s oduzimanjem sredstava odsjecima za filozofiju i otpuštanjem povjesničara i antropologa, na globalnoj se ravni sve više javnih ili korporacijskih sredstava namjenjuje za osnivanje poduzetničkih inkubatora, primijenjenopravnih fakulteta ili odsjeka za ovu ili onu vrstu menagementa. Neoliberalna obrazovna politika ne znači barbarstvo, koje slijepo uništava sva velika duhovna dostignuća evropske civilizacije — dapače, proizvodnja znanja u vremenu neoliberalizma (u Evropi to znači od polovice devedesetih, Maastrichtskog ugovora, Lisabonske strategije i uvođenja posebnog, mekog ili *embedded* /Angelis 2003.; Apeldorn i drugi 2009./ tipa evropskog neoliberalizma, nadalje) se povećava i širi izvan univerzitetskog geta — za koji su karakteristični teškoća ulaska i stroga hijerarhijska organizacija koja sprječava brza karijerna napredovanja i širenje novih ideja te znanja — i diverzificira, kako u svojim organizacijskim (*think tanks*, inkubatori, centri znanja, brojne nove neformalne obrazovne institucije), tako i sadržajnim (nove discipline, kao što su organizacijski studiji, kibernetike i informacijske znanosti, nove ekonomske i pravne poddiscipline itd.) formama. Ne radi se o tome da bi društvo znanja

ispod dopadljive retorike skrivalo zloban nacrt uništenja znanja—znanje se danas uistinu intenzivno proizvodi i cirkulira pa vlade stanovništvo čak potiču na cjeloživotno učenje (Evropski parlament i vijeće 2006.). Ali društvo znanja je društvo specifičnih, kapitalu korisnih i upotrebljivih znanja i zato je u njemu humanistika problematična. Pravo pitanje, svejedno, nije kako to da se humanistika, ta nositeljica i proizvođačica moralnih i duhovnih vrednota evropske civilizacije, sada našla na udaru neoliberalnih reformi—pravo je pitanje kako to da je, usprkos svojoj danas već ozloglašenoj neupotrebljivosti za kapitalizam, tako dugo preživjela?

Činjenica da je humanistika danas privilegirana meta neoliberalnih napada i mjesto najbezobzirnijeg neoliberalnog divljanja—ali ujedno i mjesto najmasovnijih i politički artikuliranih pobuna protiv neoliberalnih reformi univerziteta i protiv neoliberalizma kao takvog—ne smije nas zvesti u iluziju da u humanistici postoji nešto po sebi subverzivno ili antikapitalističko. U predvečerje maja '68., situacionisti su (1997) lucidno razdijelili tadašnju univerzitetsku produkciju na tehnokratski dio, namijenjen produkciji srednjih kadrova (inženjerskih, managerskih, upravnih, administrativnih, pravnih, bankovnih i drugih)—što odgovara našem određenju sklopa društvenih znanosti—i dio namijenjen (re)produkciji buržoaske visoke kulture. Ova je imala u razdoblju klasičnog liberalnog kapitalizma u 19. st. te kasnije, u razdoblju klasnog kompromisa i reguliranog kapitalizma sredinom 20. st., značajnu ulogu pri proizvodnji klasne distinkcije (Bourdieu 2009.) između visoke buržoazije te radničke i malograđanske klase (malih trgovaca, nižih činovnika i uredskih radnika)—poznavanje literature, umjetnosti i filozofije bilo je privilegija buržoaskih boema, čija je društvena funkcija bila uspostavljanje i očuvanje simboličke klasne stratifikacije. Literate, učenjaci i filozofi bili su u tadašnjoj povijesnoj situaciji neproizvodna klasna frakcija buržoazije, koja je imala vrlo značajnu simboličku društvenu ulogu—brinula je za *finer points* klasne podjele i čuvala vječni plamen “duhovnih vrednota,” koje kao i odvojenost radnika od sredstava za proizvodnju na ekonomskoj ravni, uspostavljaju na simboličkoj ravni klasnu podjelu kapitalističkog društva. Duhovne vrijednosti humanistike u toj povijesnoj situaciji predstavljaju ono što Bourdieu naziva distinkcijom po kulturnim, literarnim, duhovnim i intelektualnim preferencama, obrazovanost, manire i uglađenost, erudiciju i profinjenost, elokventnost i diskretni šarm, koji visoku buržoaziju razlikuje od prostačke, neobrazovane i

kulturno inferiorne radničke klase te flistarskog malograđanstva. Humanistika je do 80-ih g. prošloga stoljeća predstavljala duhovnu “nadgradnju” ekonomske dominacije buržoazije te činjenica da je danas u nemilosti ne znači da je u njoj išta inherentno subverzivnoga ili antikapitalističkog, već je to učinak promjena u klasnoj kompoziciji buržoazije u trenutku neoliberalne kontrarevolucije.

NEOTESANI INDUSTRIJALAC I OBRAZOVANI BURŽOASKI PROFESOR U povijesnoj situaciji neoliberalnog kapitalizma (i u njegovoj “mekšoj” evropskoj varijanti) logika akumulacije simboličkog kapitala buržoazije više se ne razlikuje i nije odvojena od logike akumulacije ekonomskog kapitala (Groh-Samberg i Schöller 2006.)—prestiz, ugled i društveno priznanje danas buržoaskim intelektualcima ne donosi humanističko obrazovanje, već poznavanje privrednog prava, redovno čitanje *The Economist* i *Financial Times*, informiranost o trenutnim privrednim trendovima i “nos” za investicije. Udružuju se figure neotesanog industrijalca i obrazovanog buržoaskog profesora. Humanistika postaje suvišnom te intelektualni kapital, potreban za uspostavljanje i održavanje simboličke klasne podjele od 80-ih godina nadalje postaje poslovna i financijska erudicija, a ne više klasici svjetske književnosti, filozofija ili poznavanje opere ili renesansnog slikarstva. Obrana *statusa quo* u humanistici sa stajališta duhovnih vrijednosti humanizma zato je naivna i politički neproduktivna—oni koji se danas odlučuju za što dalje to više ekstravagantnu karijeru humanističkih znanstvenika, svršavaju kao nezaposleni i uživaju danas, ne ugled i prestiž, već podsmjeh i prezir. Istovremeno kritika neoliberalizma kao antiintelektualnog barbarizma previda njegovu iznimnu produktivnost i brojne transformacije, koje—u ime uvođenja društva znanja—izvodi na području cjelokupnog intelektualnog polja, a ta produktivnost puno je problematičnija od samog napada na humanistiku. Kritika neoliberalizma sa stajališta plemenitog humanizma—koje je slijepo za činjenicu da “kao što nema kulture bez barbarstva, tako je barbarska i tradicija, koja se brine za prenošenje kulturnih dobara iz ruku u ruke” (Benjamin 2003., 218)—današnji je antikapitalizam za idiote, kojega je krajnji politički domet očuvanje humanistike kao nekog rezervata za ekscentrične akademike i obrazovnog pogona za proizvodnju društveno suvišnih i strukturno nezaposlenih intelektualaca.

Ali to ne implicira ciničnu političku perspektivu po kojoj su aktualne antikapitalističke borbe u univerzitetskom kontekstu, koje su većinom koncentrirane na filozofskim fakultetima, nužno naivne i neproduktivne—naivna i neproduktivna samo je ona dimenzija tih bitaka koja temelji na duhovnim vrijednostima i korporativističkoj borbi

za očuvanje prava i privilegija humanističkog profesorskog ceha. Do nedavno zaštićeni nacionalni park humanistike bio je u historijskoj situaciji autonomnog i javno financiranog polja humanistike relativno oslobođen klasne borbe i procesa karakterističnih za suvremene oblike prvobitne akumulacije pa stoga ne iznenađuje što je njegovim profesorima uspjelo razviti teorije o kraju klasne borbe, postindustrijskom društvu i postmodernoj politici diskurzivne konstrukcije identiteta. Neoliberalni napad na svoju privilegiranu društvenu poziciju, pokušaje privatizacije univerziteta, smanjivanje sredstava i masovna otpuštanja, tj. procese kroz koje je na do nedavno javni i autonomni univerzitet prodrila klasna borba, u svom najneposrednijem i otvorenom obliku, zato su humanistički profesori mogli interpretirati samo kao napad na svoje svete duhovne vrijednosti, a otpor protiv njega politički artikulirati samo kao krik čuvara vječnoga plamena humanizma protiv neoliberalnog barbarstva. Ali su zato, s druge strane, oni koji su se našli na *receiving end* klasne borbe pokazali puno veću teorijsku i političku lucidnost. Izručenje univerziteta evropskom tržištu znanja te proces njegovog “pretvaranja u poduzeće” i “menadžerizacije”; za niži su akademski kadar, istraživače, asistente i postdiplomske studente, značili klasično kapitalističko trganje tradicionalnih, osobnih i duhovnih veza te početak kapitalističkog iskorištavanja u njegovom neposrednom obliku. U proteklih nekoliko godina pokazalo se da je razlika u društvenom statusu između prekarnog (ugovorno, na određeno vrijeme, honorarno zaposlenog) najamničkog nižeg akademskog kadra i etabliranih profesora dovoljno široka da je moguće među njih porinuti barikadu (Kornelj 2006.).

DVIJE POLITIČKI ANTAGONISTIČKE POZICIJE Strukturni organizacijski problem humanistike u neoliberalnom društvenom kontekstu je naime da ne proizvodi radnu snagu za tržište, već za vlastitu reprodukciju—studij humanistike može donijeti samo radno mjesto profesora humanistike. Studij humanistike predstavlja učeničko dobro za život humanističkog intelektualca, za kojega je sve manje radnih mjesta, kako na univerzitetu, tako i uopće—istovremeno humanistika ne može izvesti meku tranziciju u poduzetništvo i privredi ugodniju proizvodnju znanja te nema čime doprinosti niti industriji niti organizaciji radnog procesa, niti proizvodnom sektoru, dok su historijski uvjeti za njezinu prestižnu društvenu funkciju generatora buržoaske visoke kulture nestali. Studenti i studentice humanistike, koji su većinski sudionici i sudionice aktualnih borbi protiv komercijalizacije univerziteta i komodifikacije intelektualne proizvodnje, svoj su revolt zato artikulirali kao revolt protiv rasta nezaposlenosti i povećavanja

socijalnih razlika uopće, kao antikapitalističku borbu, u kojoj su reartikulirali koncepte javnoga i društvene solidarnosti protiv neoliberalnih koncepata konkurencije i društvene selekcije.

S druge strane su se niži akademski radnici i radnice našli u historijskoj situaciji u kojoj su sami odnosi tražili da svoju borbu teorijski i politički artikuliraju kao klasnu borbu protiv lijepodušnog stenjanja akademskih mandarina, koji su si osim preuzimanja privatne osobne kontrole nad projektima i rijetkim preostalim izvorima financiranja humanistike, uzeli još i minutu-dvije za uzvišene propovijedi o humanističkom etosu i kulturi. Nekadašnje pripravnništvo za posvećenje u misterije humanistike, postalo je klasično kapitalističko iskorištavanje prekarne mladih intelektualnih radnika od strane akademskih mandarina—zora realne subsumpcije u polju humanistike polako budi od teorija postindustrijskog i postmodernog društva omamljene humanističke intelektualce, kojih je privilegirana, u vremenu socijalne države i autonomnog univerziteta, bila rijeka Stiks koja ih je činila neranjivima za marksistički “ekonomski determinizam” i prijemljivima za teorije diskurzivnih konstrukcija. U aktualnim odnosima na univerzitetu se što dalje to više sve jasnije ocrtavaju dvije osnovne fronte klasne borbe—borba studenata protiv socijalnog isključenja, strukturne nezaposlenosti i terora “fleksibilnog” tržišta radne snage, gdje je neprijatelj kapitalistički sistem u cjelini, i lokaliziranija sindikalna borba mladih intelektualnih radnika i radnica za poboljšanje radnih uvjeta, veće plaće i autonomiju radnog procesa. Historijsko-materijalističke analize i kritike iskorištavanja u univerzitetskom polju u oštroj su i jasnoj suprotnosti s humanističkim moraliziranjem njihovih eksploatatora i predstavljaju dvije politički antagonističke pozicije u klasnoj borbi unutar univerziteta. Očuvanje humanističkih duhovnih vrednota ne može predstavljati osnove za borbu protiv komercijalizacije i privatizacije univerziteta—ono može samo utvrditi pozicije i privilegije akademskih mandarina. To može biti samo historijsko-materijalistička analiza aktualnih klasnih borbi u polju humanistike—kao polju koje je najviše na udaru neoliberalnih reformi i koje se ujedno pokušava spasiti brutalnim smanjivanjem troškova i intenziviranim iskorištavanjem mladog akademskog kadra. Oni koji danas u univerzitetskom polju rade u nemogućim radnim uvjetima i za mizerne honorare trebaju humanističke vrijednosti još manje od neoliberalizma. ■

Preveo Srećko Pulig.

KRITIKA “ISHODIŠTA”

ZNANOST NA DRUŠTVENO PRISILNOM RADU

Slovenski Nacionalni istraživački i inovacijski program znanost shvaća kao prirodni izvor iz kojega primijenjena znanost zahvaća za proizvodnju inovacija, prototipova i patenata. Dokument se ne bavi pitanjem odnosa između teorijske proizvodnje i primijenjenog istraživanja
—MAJA BREZNIK

Članak je “izdvojeno mišljenje” članice Savjeta za znanost i tehnologiju, koje se odnosi na upravo objavljena ishodišta za nacionalni istraživački i inovacijski program (Nacionalni raziskovalni in inovacijski program—NRIP; Nacionalni istraživački i inovacijski program) do godine 2020. Savjet je dao suglasnost za vrtoglave promjene u znanstvenoj politici, popuštajući zahtjevima svojih članova iz privrede, u mjeri da je u budućnosti ugrožena slovenska znanstvena i teorijska proizvodnja. U članku ću konkretnim predočenjima, bez da ponavljam birokratski žargon dokumenta, koji možete pročitati na web stranici Ministarstva za visoko školstvo, znanost i tehnologiju, pokušati opisati pogubne učinke predlaganih mjera.

ČLANOVI I ČLANICE SAVJETA ZA ZNANOST I TEHNOLOGIJU SU KAO ARGUMENT UPOTRIJEBILI STUDIJE UPRAVO ONIH MEĐUNARODNIH USTANOVA KOJE SU U VELIKOJ MJERI ODGOVORNE ZA SADAŠNJU PRIVREDNU I DRUŠTVENU KRIZU. CILJ JE POSTAVLJEN ISKLJUČIVO SA STAJALIŠTA KAPITALA I MOŽE SE REALIZIRATI NA RAZNE (NEHUMANE) NAČINE

Neprijateljsko preuzimanje najavljuje već preimenovanje nacionalnog programa za “istraživanje i razvoj” u program za “istraživanje i inovacije”. Dokument je već do sada upotrebljavao izraz iz korporacijskog rječnika, koji označava odgovarajuća odjeljenja u poduzeću kao odjeljenja za “istraživanje i razvoj”; “*research and development*”. Izraz “razvoj” zamijenila je riječ “inovacije”; prijašnje prisilno povezivanje s privredom tako su promijenili u odnos podređenosti.

ZNANSTVENICI PROTIV LJUDSKOSTI Već prvi pasus, recimo, određuje znanost kao “potporni sistem” privrede. Savjet za znanost i tehnologiju inače bi se (takoder ili možda prvenstveno) bavio znanošću, ali su se članovi i članice toga odrekli, promijenivši područje znanosti u “*nacionalni inovacijski sistem*”. Pošto u savjetu uglavnom sudjeluju znanstvenici i znanstvenice, njihovu je odluku teško razumjeti. Valjda su ih uvjerile “*međunarodne analize i pokazatelji*”, kao što je ljestvica svjetske konkurentnosti (švicarske poslovne škole IMD), globalni izvještaj o konkurentnosti (kluba Svjetskog privrednog foruma, koji, kao što znamo, zastupa interese transnacionalnog kapitala), European Innovation Scoreboard i Strategija razvoja Slovenije. Prema tome su kao argument upotrijebili studije upravo onih međunarodnih ustanova koje su u velikoj mjeri odgovorne za sadašnju privrednu i društvenu krizu, zbog koje je reforma potrebna. Iz toga proizlazi promašeni odgovor na “*ozbiljne gospodarske teškoće*”, koje bi reforma pomogla rješavati, pomoću glavnog i jedinog cilja društvenog razvoja—“*viša dodana vrijednost*”. Cilj je postavljen isključivo sa stajališta kapitala i može se realizirati na razne (nehumane) načine. Nasuprot tome, znanost stoji na drugoj strani, strani čovjeka i ljudskosti.

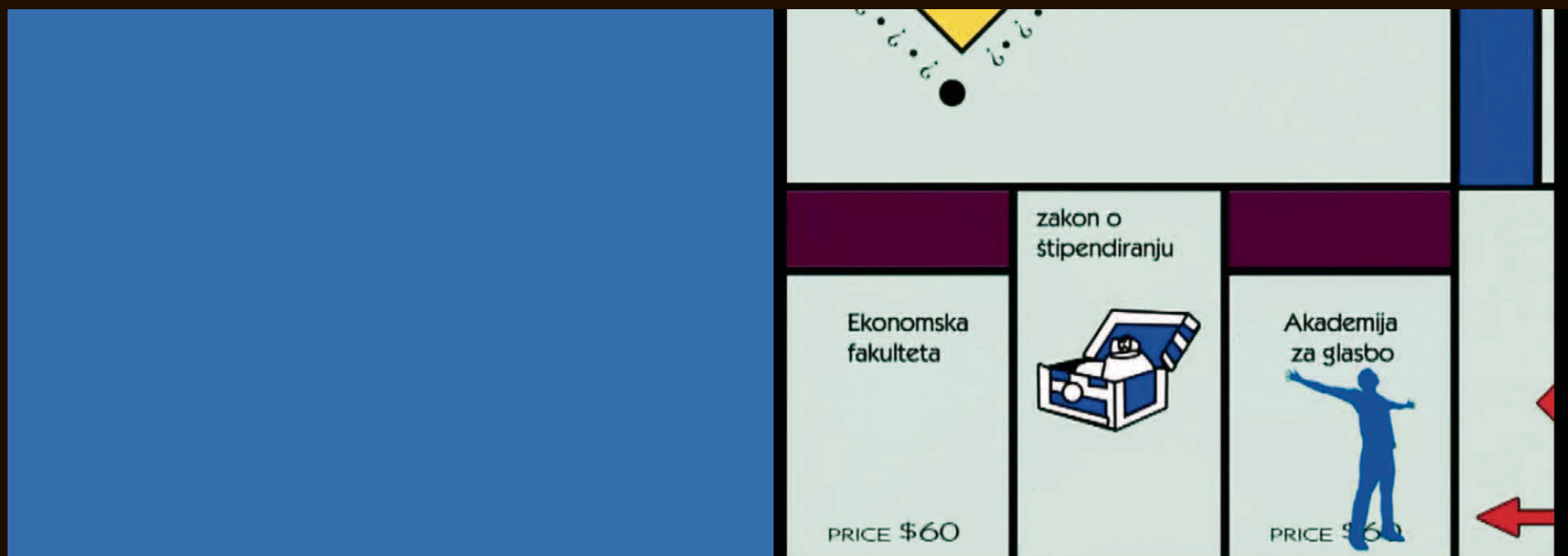
Znanost (kao “temeljno istraživanje”) dokument spominje tek usputno, kao nekakvo prirodno bogatstvo, koje postoji i obično se reproducira samo od sebe pa ga je moguće proizvoljno iskorištavati za “*razvojne aktivnosti u gospodarstvu*”. Dokument znanost razumije kao prirodni izvor iz kojega primijenjena znanost zahvaća za proizvodnju inovacija, prototipova i patenata. Dokument se ne bavi pitanjem kakvi su odnosi između teorijske proizvodnje i primijenjenog istraživanja; ne uvažava da su u teorijskoj proizvodnji predmet analize ideološke pretpostavke, dok primijenjeno istraživanje uzima te

pretpostavke za svoju podlogu i vrijede mu kao samorazumljive.

PODUZETNIČKI CILJ—ŠTO MANJE ZNANJA Između teorijskog rada i primijenjene izvedbe prema tome postoji suprotnost, koja, sve dotle dok je osigurana mogućnost teorijskog rada, omogućava primijenjenom istraživanju da ne zaluta sasvim u ideološku servilnost. Prisilno usmjeravanje u primijenjeno istraživanje već sada je mora svih znanstvenih nauka, uključujući društvene znanosti i humanistiku, gdje sada prevladava istraživanje za kratkoročne i najčešće ideološki postavljene ciljeve. U vremenu privredne krize, koja je i društvena kriza (to je možda najznačajnija dimenzija krize), “progaganje” društveno-kritičkih istraživanja znači da izazivamo još dublju krizu i da se grčevito držimo starih modela, koji su do krize i doveli. Ako se opasno smanje mogućnosti teorijskog rada, neće biti granica ideološkim zloupotrebama “znanstvenog istraživanja”. Ukidanje bazičnog istraživanja problem je čak i za, privredi naklonjeno, primijenjeno prirodoslovno istraživanje. Ono samo, bez bazičnog istraživanja, ne može omogućiti stvarne proboje niti u proizvodnim procesima.

Ishodišta za NRIP otpravljaju bazičnu znanost čak i pri najvažnijoj skupini budućih znanstvenika, kojoj su do sada gledali kroz prste, općom tezom o gospodarski upotrebljivom znanju. Dokument zahtijeva da se u odgoju mladih istraživača “*smanji (njihova) opterećenost ponavljanjem teorijskih nastavnih planova*” te ih usmjeriti prema “*poduzetništvu, promociji i diseminaciji znanosti, retorici, informatici i sl.*”. Ukratko, treba ograničiti njihovu želju za znanjem, da bi ih se moglo instrumentalizirati za “poslovni sektor”.

SLOVENSKI ZNANSTVENI BALON Iz toga možemo zaključiti da će Slovenija u budućnosti namjerno odgajati poluobrazovane namjerno odgajati političari odlučili da nas gurnu u kolonijalno ovisno društvo neznanja. Dokument samo na rijetkim mjestima upotrebljava izraz “znanost”. Iz rijetkog spominjanja možemo naslutiti da je u pozadini ideologija o “*novoj znanstvenoj paradigmi*” Gibbonsa, Nowotnyjeve i drugih, koji govore o interdisciplinarnom povezivanju bazičnog i primijenjenog istraživanja za svrhe privrede i evropske konkurentnosti. Njihova “nova paradigma—model 2” bila je u Evropi i u nas već podvrgnuta vrlo ostrim kritikama. Pod pritiscima privredne krize

Savjet za znanost i tehnologiju izveo je iz te ideologije sasvim izvornu i radikalnu znanstvenu politiku. Jednostavnim riječima rečeno: slovenska znanstvena politika zadržat će inovacije, otpraviti istraživanje. Ukratko, od sada ćemo samo još žeti, bez da i sijemo.

Savjet se nije potrudio da prouči i problematizira stvarne okolnosti za istraživanje i visoko školstvo. U liberalizacijskoj euforiji prethodni su ministri znanosti ostavljali iza sebe nove univerzitete, samostalne visokoškolske zavode i istraživačke organizacije. Sistem javnih ustanova i javno-privatnih koncesionara narastao je na 5 univerziteta, 29 visokoškolskih zavoda i tucete istraživačkih instituta, koji se bave samo time kako preživjeti, budući im nedostaje izvora za produkciju i prijenos znanja. Učinak slovenskog znanstvenog balona jest da se javno financiranje znanosti i univerziteta doduše povećalo, ali i da se usprkos tome, po općoj ocjeni, radikalno snizila kvaliteta univerzitetskog obrazovanja. Balon se opasno nupuhuje pomoću javnog financiranja sve brojnijih privatnih studijskih programa za tucet studenata, istraživačkih instituta za pitanja poluprošle povijesti ili dizajna, zbog čega nedostaje financijskih izvora za dobre programe i javni sistem. Slovenskoj znanstvenoj i visokoškolskoj politici uspjelo je pomoću više novca oslabiti cjelokupni sistem, zbog čega trpe studenti preopterećenih ili nekompetentnih nastavnika, kao i nastavnici i istraživači pri sve opakijoj prekarizaciji, u slabom materijalnom položaju te uz prijeteću zabranu da se pored primijenjene znanosti bave i znanstvenim i teorijskim radom. Ishodišta za NRIP nažalost nisu donijela ništa što bi moglo spriječiti nezadovoljstvo, koje se sakuplja u znanstvenom balonu s neadekvatnim materijalnim uvjetima i s opstrukcijom interesa poziva.

POZDRAV AKADEMSKOM PREKARIJATU Savjet za znanost i tehnologiju nije primijetio znanstveni balon i nezadovoljstvo, a istovremeno namjera uvesti radikalnu reformu javnih istraživačkih institucija. S jedne strane predlaže “isključenje RRI (raziskovalne, razvojne in inovacijske – istraživačke, razvojne i inovacijske) djelatnosti iz sada važećeg zakona o javnim službenicima”, dok s druge strane zahtijeva “promjenu u nadzoru, vođenju i organizaciji poslovanja” u javnim istraživačkim organizacijama. Savjet dakle uvodi unekoliko omiljenu varijantu “korporacijskog upravljanja”, koje su spominjali već u pripremama

dokumenta. Jednostavno rečeno, rukovodeća administrativna tijela instituta u budućnosti će dobiti pravo da po svojim nahođenjima upravljaju s “ljudskim resursima”, raspoređuju novac, zapošljavaju i otpuštaju istraživače i profesore. Kada Zakon o javnim službenicima više neće štititi istraživače i nastavnike, imat će “znanstvenici”-menadžeri slobodne ruke pri zaključivanju radnih odnosa s kolegama i kolegicama. Što oni od njih mogu očekivati možemo već sada vidjeti na “nezaštićenoj” (prekarnoj i fleksibilnoj) radnoj snazi, koja je sve brojnija među znanstvenicima i visokoškolskim nastavnicima. Razjasnit ću to na konkretnom primjeru.

Mediji su svojedobno izvijestili o otpuštanjima na Koparskom univerzitetu (Univerza na Primorskem), kao o još jednom od gotovo uobičajenih “stečajnih” skandala. Univerzitet je, iz financijskih razloga, zajedno otpustio 46 pedagoških radnika, među kojima začudo prevladavaju oni koji su bili kritični spram univerziteta. Zaprepašćujuća su službena pojašnjenja, u kojima dekanica Fakulteta za humanističke studije dr. Vesna Mikolič tvrdi da je s ugovorima o autorskom djelu ili s poduzetničkim ugovorima zaposlen 21 suradnik, kojih je trošak za fakultet predstavljao 2,6 FTE. Kratica znači *full time equivalent* ili “puno zaposlenje”, iz čega možemo izračunati da je svaki suradnik dobio prosječnu isplatu od 546 eura bruto na mjesec. Zapravo je patetično da se otpušteni uopće bore za očuvanje “radnih mjesta”, koja su ispod ljudskog dostojanstva.

U istom primjeru zanimljivi su lukavi naputci rektora dr. Rada Bohinca da se “*studijski proces*” uključi mlade istraživače. Obzirom na kontekst, rektor je vjerojatno mislio na “pedagoški proces”, koji mladi istraživači obavljaju umjesto otpuštenih profesora. A to je naprosto u suprotnosti s pravilnikom ARRS. *Alma mater studiorum* se, kao što vidimo, ne srami nikakvih sredstava za eksploataciju “svoje djece”, zbog čega društvo ima dvostruku štetu. Ljudi se ne mogu adekvatno osposobiti za “vrhunske znanstvenike” i kvaliteta univerzitetskog obrazovanja nezadrživo opada. Nažalost, ponašanje Koparskog univerziteta samo je primjer koji je došao do javnosti između mnogih prešućenih primjera na drugim univerzitetima, visokim školama i istraživačkim organizacijama. Po prijedlogu NRIP (i po ishodištima za program za visoko školstvo) izgubit će radnici i radnice u javnim ustanovama zaštitu “javnog službenika” te se sami pogadati s poslodavcima o radnim uvjetima i plaćama. Rijetki pojedinci, koji su po bibliometriji privatnog sjevernoameričkog poduzeća Thompson Reuters valjda

“odlični znanstvenici” dobit će veće plaće, dok će se većina boriti za radna mjesta kakva nudi Koparski univerzitet.

ŠTO TRAŽI PRIVREDA U ZNANOSTI? Po prijedlozima NRIP trebalo bi ojačati ulogu znanstvenika-menadžera. Stat će na čelo istraživačkih institucija kao “korporacija”, kojima će država osigurati “*veću stabilnost u financiranju*” i “*autonomiju*”, s time da se neće miješati u unutrašnju distribuciju sredstava. Novi šefovi imat će odriješene ruke pri razdjeljivanju sredstava i pri sklapanju radnih ugovora sa zaposlenima. Jedan od prvih zahtjeva KOsRIS-a, udruženja istraživačkih instituta koje zastupaju njihovi direktori, bio je povećanje plaća direktorima, što ukazuje na njihovu odgovornost spram svih zaposlenih. Liberalizacijom tržišta rada nastat će velike socijalne razlike između znanstvenika-menadžera i prekarijata, između privilegija prvih i egzistencijalnih nevolja drugih, čime ćemo se samo još udaljavati od društva znanja i visokotehnološke privrede.

Neki članovi i članice Savjeta za znanost i tehnologiju u internoj su razmjeni mišljenja najavili apokalipsu (“*krvavu Sloveniju*”), imajući u vidu privrednu krizu, ako država ne ispuni sve zahtjeve “gospodarstvenika” (menadžera i kapitalista). A to bi prije svega značilo ukidanje bazičnih znanstveno-istraživačkih programa, liberalizaciju tržišta rada i podređivanje svih izvora “*razvojnim aktivnostima u gospodarstvu*”. Savjet je ovim dokumentom ugodio skoro svim njihovim zahtjevima. Na tu najavu usudujem se odgovoriti drugim predviđanjem: javni novac za znanost i visoko školstvo, koji će država prištedjeti na račun znanosti i univerziteta, završit će u privatnim džepovima vlasnika poduzeća. **E**

Preveo Srećko Pulig.

NIRP-OM SE U ZNANSTVENE INSTITUCIJE UVODI “KORPORACIJSKO UPRAVLJANJE”, ZNANSTVENICIMA NALAŽE DA POSTANU MENADŽERI, A SVE DA BI SE UGODILO GOSPODARSTVU

KRITIKA “ISHODIŠTA”

FAHIDIOTIZAM KAO
DRŽAVNA “ZNANSTVENA”
POLITIKA

O implikacijama dokumenta *Ishodišta za nacionalni istraživački i inovacijski program*, koji je prošle godine usvojio Savjet za znanost i tehnologiju Republike Slovenije
—IGOR R. ŽAGAR

“U momentu ozbiljnih gospodarskih problema s kojima se suočavaju Europa i svijet, Slovenija se našla u položaju iz kojega je može izbaviti isključivo cjelovito restrukturiranje gospodarstva i potpornih sustava, uključujući istraživačko-razvojni i visokoškolski. NRIP (Nacionalni raziskovalni in inovacijski program, tj. Nacionalni istraživački i inovacijski program) stoga mora postati strateški program s jasno određenim temeljnim ciljevima i skupom mjera i aktivnosti za pomoć pri razvoju cjelovitog i međunarodno povezanog nacionalnog inovacijskog sustava (NIS), koji dugoročno podupire konkurentnosti i održivosti usmjereno gospodarstvo te širi društveni razvoj.”

**SVE ŠTO NEPOSREDNO NE
SLUŽI GOSPODARSTVU ILI SE
NE POVEZUJE NEPOSREDNO
SA GOSPODARSTVOM
U “NACIONALNOM
INOVAČIJSKOM SUSTAVU”,
BAREM DO GODINE 2020.
(NA TO SE RAZDOBLJE
NAIME ŽELI RAZVUĆI NRIP),
NEMA ŠTO TRAŽITI**

**O DRUŠTVE-
NOJ BAZI I NAD-
GRADNJI: OD
IZOPĆENJA DO
IZBAVLJENJA** To je uvodni, apokaliptično zvučeći odlomak Ishodišta za nacionalni istraživački i inovacijski program, koji je 7.7.2010. usvojio Savjet za znanost i tehnologiju Republike Slovenije. Više ili manje nasumičnog

čitatelja neopterećenog znanošću citirani će odlomak odmah podsjetiti na već poprilično uobičajeno pa čak i pretjerano rašireno ekonomsko-ekonomističko pabirčenje, kakvome u Sloveniji svjedočimo uvijek i svugdje, u svakoj prilici ili neprilici, bilo da se uistinu radi o ekonomskim pitanjima ili ne. Zaista, svakom pitanju ili problemu moguće je prići i s ekonomskog stanovišta, ali to nipošto ne znači da je ekonomsko gledište jednako važno za svako pitanje niti da je svaki problem moguće optimalno riješiti samo primjenom ekonomskih sredstava i recepata. Nesumnjivo se svakog (društvenog) problema moguće dohvatiti (isključivo) ekonomski, dugoročno takav stav znači temeljno osiromašenje, posljedično čak i slom brojnih društvenih podsustava. Ishodišta za nacionalni istraživački i inovacijski program, napabirčena i na sedam stranica A4 formata nadrobljena na nemarnom i pravopisno šepavom slovenskom (naravno, pa što će gospodarstvu pismenost kad ne stvara nikakvu “dodanu vrijednost”) obećavaju upravo to: redukciju svega društvenoga — u Ishodištima je to prije svega znanost, koja je u dokumentu prisutna na način neprisutnosti — svega što neko društvo uopće čini društvom, na zajednički nazivnik, tj. točnije na zajednički uravnilovnik gospodarstva. Sve što neposredno ne služi gospodarstvu ili se ne povezuje neposredno sa gospodarstvom u “nacionalnom

inovacijskom sustavu”, barem do godine 2020. (na to se razdoblje naime želi razvući NRIP), nema što tražiti. Mehanizam, kojeg za realizaciju tih projekcija žele prodati Ishodišta, je supersimplifikacija i ultravulgarizacija sljedeće vrste: “Strateški cilj je izgradnja cjelovitog inovacijskog sustava s konkurentnim gospodarstvom i vrhunskom znanošću s namjerom stvaranja veće dodane vrijednosti. Veća dodana vrijednost omogućava trajan razvoj drugih društvenih podsistema (školstvo, zdravstvo, kultura, sport, itd.), što povratno utječe na učinkovitiji NIS te tako stvara društvo, koje omogućava blagostanje”. Takvim karikaturnim poimanjima društva, koja su bila karakteristična za dijamat (stalinističku verziju “marksizma-lenjinizma”), su se društvenjaci još prije dvadeset godina podsmijevali: društvena “baza” (ekonomija) bi trebala determinirati “nadgradnju”; da bi ova opet povratno djelovala na “bazu”. No, “u trenutku ozbiljnih gospodarskih problema” je očito dozvoljeno posegnuti i u smetlišće povijesti te nekad s podsmjehom odbacivane otpatke predstavljati kao “viziju i strategiju” (takvu spasiteljsku terminologiju naime koriste Ishodišta).

NOVI PARAMETRI ZNANOSTI: PODUZETNIŠTVO, TRŽIŠTE I PRODAJA Ono što pri otvorenom porobljavanju “potpornih sistema” od strane gospodarstva u Ishodištima isprva iznenađuje, jest samorazumljivo pozivanje na “nacionalni inovacijski sustav (NIS)”. Je li “nacionalni inovacijski sistem” nešto apodiktično i samo po sebi dano? U ishodištima naime nije nigdje definiran ili barem približno ocrtan. O inovacijama uglavnom razmišljamo u povezanosti s tehnologijom i patentima, malo teže nam je zamisliti inovacije u filozofiji, antropologiji ili jezikoslovlju, na primjer. Osim, naravno, ako inovacije ne razumijemo kao svaki novi, drugačiji pristup obrađivanju i razmišljanju o nekoj problematici. Je li to inovativnost na koju misle Ishodišta? Bojim se da ne. Pod “nacionalnim inovacijskim sistemom” ekonomisti naime podrazumijevaju i (kumulativno) definiraju poduzeća, istraživačke institute, sveučilišta, druge potporne institucije i, suuzeća te državu/vladu. Takva definicija je toliko površna i neartikulirana, da bi NIS mogao biti sve — ali i ništa. Zato radije provjerimo možemo li u samom tekstu Ishodišta pronaći nešto konkretnije i jasnije.

Za početak možemo pročitati da Slovenija relativno zaostaje po pokazateljima inovativnosti, učinkovitosti NIS i razvojnih politika. To navodno pogotovo važi “za područje ulaganja u istraživanje i razvoj, prijenosa znanja i ideje do upotrebljivosti i prodaje te potpore vlade pri ulaganju u tehnološki razvoj”. (Naglasio I.Ž.Ž.) Novi NRIP bi tako trebao biti temelj za cjelovitu

inovacijsku politiku države (!) koja se temelji na svijesti “da povećanje inovacijske sposobnosti zatijeva ne samo ulaganja u istraživanje i razvoj, nego i skladan razvoj cjelokupnog okruženja, koji potiče kreativnost i obrazovanje, razvoj novih proizvoda i usluga, tržišta i novih održivih poslovnih modela”. (Naglasio I.Ž.Ž.) Kako ne bi bilo nikakve dvojbe da se takva “inovativnost” uistinu bavi isključivo tehnologijom, poduzetništvom i marketingom, dovoljno je da pogledamo što si Ishodišta postavljaju kao prioritetno usmjerenje i cilj, naime, “stvoriti pobuđujuće okruženje za inventivnost, inovativnost, poduzetništvo i prijenos znanja u proizvode i usluge s visokom dodatnom vrijednošću”. A što Ishodišta vide kao sredstva i načine za postizanje tog cilja? Prije svega (više je nego očito da Ishodišta na prvo mjesto stavljaju “značajno povećanje ulaganja u IR (istraživanje i razvoj) u privatnom sektoru”, dok javni uopće ne spominju) navodim (svi naglasci su moji, I.Ž.Ž.) :

Povećanje udjela poticaja za projekte po mjeri inovativnoga gospodarstva

Upotreba mehanizama poreznih poticaja za poticanje ulaganja u IR i razvoj novih proizvoda i usluga. Te olakšice moraju biti prilagođene i mikro i malim poduzećima te samostalnim poduzetnicima

Upotreba drugih mehanizama za poticanje potražnje i razvoj tržišta, posebno javnih ugovora za demonstraciju i tržišnu afirmaciju tehnoloških postignuća poduzeća

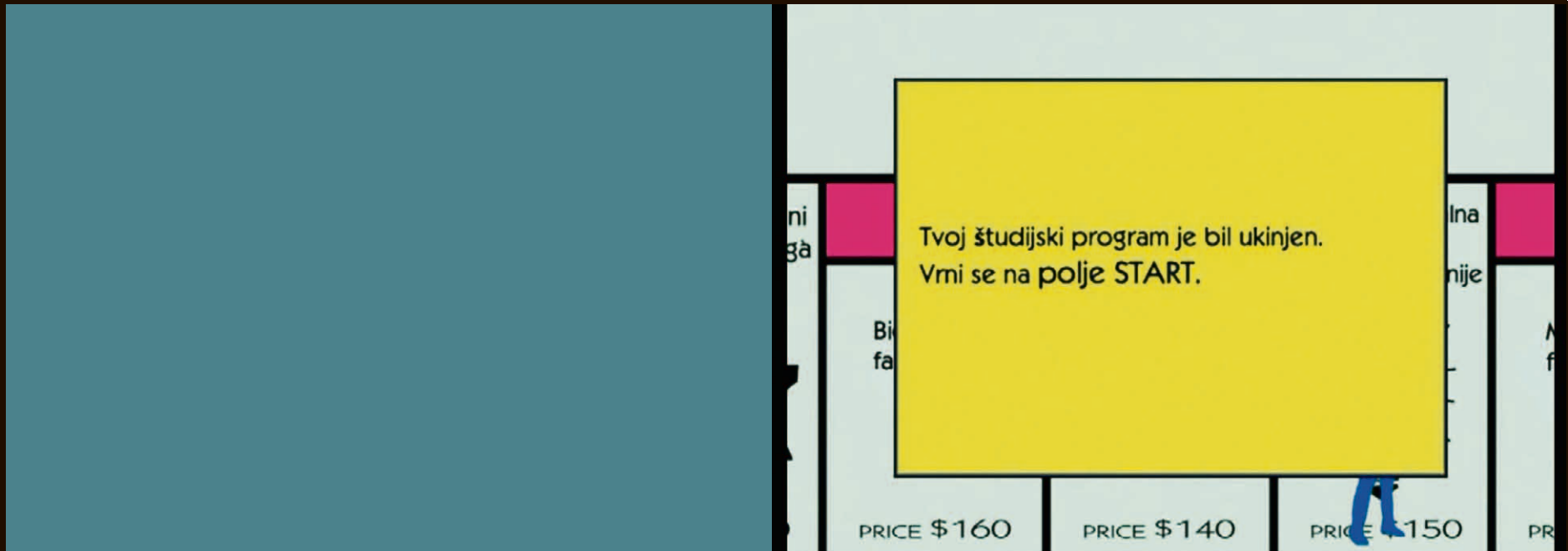
Plansko jačanje istraživačkih razvojnih djelatnosti i suvremene inovacijske organiziranosti u poduzećima

Poticanje istraživačko-razvojnog povezivanja među poduzećima kroz tehnološke platforme i druge mehanizme

Poboljšanje učinkovitosti institucija potpornog okruženja. Uklanjanje udvostručavanja i neučinkovitosti politika i mjera različitih javnih institucija, povezivanje institucija i uspostavljanje predvidljivog, jedinstvenog, preglednog, i poduzećima pogodnog sustava poticaja

Potrebna je potpora tehnološkim i netehnološkim inovacijama (uvodenje novih poslovnih modela uz praćenje izazova širih društvenih promjena, pri čemu treba osigurati suradnju tehničkih, prirodoslovnih, društvenih, humanističkih znanosti i umjetnosti)

DRUŠTVENE I HUMANISTIČKE ZNANOSTI KAO DVORSKE LUDE “DRUŠTVENE KOHEZIVNOSTI” Kao istraživača i predavača, koji djeluje na području društvenih i humanističkih znanosti, sa sasvim profesionalnog stajališta zanima me kako

bi društvene i humanističke znanosti (pa čak i umjetnost, da se ne bi netko osjetio zapostavljenim) trebale podupurati tehnološke inovacije pri uvođenju novih poslovnih modela? Znanja koja ulaze u okvir društvenih i humanističkih znanosti imaju svoje vlastite epistemološke temelje i sebi svojstvene (imanentne) ciljeve te nisu slučajne prilježnice poduzetništva i marketinga, kakvima bi ih željeli učiniti autori i autorice Ishodišta. Temeljna zadaća društvenih i humanističkih znanosti upravo je neprestana refleksija, promišljanje, kritika i osvjetljavanje dijakronijskih i sinkronijskih uvjeta društvenih fenomena, a ne servilna asistencija pri “uvođenju novih poslovnih inicijativa”. Zadaća društvenih i humanističkih znanosti je, naprotiv, reflektiranje uvjeta (mogućnosti) takvog “uvođenja novih poslovnih inicijativa” i prisilnog samovoljnog novačenja društvenih i humanističkih znanosti za takve dnevno-političke rabote. Političko prisvajanje (čak i ako ga obično i već po inerciji nazivamo “znanstvenom politikom”) društvenih i humanističkih znanosti u svrhu “uvođenja novih poslovnih inicijativa” znači degradaciju, poništavanje, i eliminaciju društvenih i humanističkih znanosti kao takvih, kao znanstvenih područja, koja su—s kritičkom refleksijom—omogućila, utemeljila i osmislila ljudsko društvo (njegovu povijest i njegovo suvremenost).

A kako bi umjetnost trebala sudjelovati pri “uvođenju novih poslovnih modela”? Prikazivanjem uspješnih poduzetnika? Prikazivanjem novih proizvoda i proizvodnih procesa? Pisanjem romana o kompleksnosti i teškoćama donošenja poslovnih odluka? O tegobama i poteškoćama poslovnog svijeta? Simfonijskim himnama “kulturi patentiranja”? Uistinu, daleko je vjerojatnije da su se umjetnost, društvene i humanističke znanosti u toj ishodišnoj krpariji našli “tek toliko”, samo zato da naporni pojedinci (moje i još neke vrste) ne bi mrzovoljno prigovarali zbog neopravdanog izostavljanja.

Takav zaključak je naime moguće izvući iz nastavka Ishodišta koji raspravlja o tome kako uspostaviti “poticajno okruženje za inventivnost, inovativnost, poduzetništvo i prijenos znanja u proizvode i usluge s visokom dodanom vrijednošću”, tj. “za nastajanje i rast novih tehnoloških i drugih poduzeća”. No, kako dostići taj cilj?

Jednostavno, osiguravanjem “odgovarajućih pravnih temelja koji omogućavaju i potiču autonomiju istraživačkog rada (priznaje da ovo ne razumijem: nije li istraživački rad—ukoliko je zaista istraživački—već po definiciji autonoman?), fleksibilnost radnog zakonodavstva za zapošljavanje domaćih i stranih istraživača, osnivanje odcijepljenih (*spin-off*) poduzeća i mješovitih poslovnih modela (javno-privatno partnerstvo), poreznim i financijskim zakonodavstvom i investicijskom politikom državnog/privatnog kapitala za poticanje osnivanja novih poduzeća...” Poticanjem “‘kulture patentiranja’ promišljenom patentnom politikom...” Povećanjem “privlačnosti za domaća i strana ulaganja u razvoj novih visokotehnoloških proizvoda i usluga u perspektivnim postojećim i novim poduzećima...” Poboľjšavanjem “sistema potpore novim poduzećima u početnim fazama razvoja...”

U vezi s tim se u nastavku govori o svemu i svačemu, od fondova rizičnog kapitala, poslovnih anđela, preko “filantropskih” fondova, sve do SID (Slovenske izvozne i razvojne) banke. Samo o znanosti i istraživanju—o potpori znanosti i istraživanju, a ne (isključivo) poduzetništvu—nema ni riječi. Za autore i autorice Ishodišta je potpora poduzetništvu očito već i potpora istraživanju, a poduzetništvo nužan i, čini se, čak dovoljan uvjet za kvalitetno istraživanje, pri čemu upotrebljena terminologija, tj. rječnik (kultura patentiranja, *spin-off* poduzeća, fondovi rizičnog kapitala...) već unaprijed isključuje brojna područja istraživanja, a ne samo društvene i humanističke znanosti.

ZNANJA KOJA ULAZE U OKVIR DRUŠTVENIH I HUMANISTIČKIH ZNANOSTI IMAJU SVOJE VLASTITE EPISTEMOLOŠKE TEMELJE I SEBI SVOJSTVENE (IMANENTNE) CILJEVE TE NISU SLUČAJNE PRILEŽNICE PODUZETNIŠTVA I MARKETINGA

ZNANOST U OGLEDALU ADMINISTRATORÁ ZNANOSTI Pri tako postavljenim programskim smjernicama, koja Ishodišta za nacionalni istraživački i inovacijski program 2011.-2020. zapravo mijenjaju u Ishodišta za preoblikovanje istraživačke djelatnosti u inovativno (tehnološko) poduzetništvo, pomalo iznenađuje tvrdnja (str. 4) da “istraživačka politika podupire temeljno istraživanje koje je od središnje važnosti za razvoj znanosti i društveni razvoj te povećava sredstva za njega”. Ako bi naime

u sljedećih deset godina naglasak trebao biti na tehnološkim inovacijama i poticanju poduzetništva, onda, naravno, ostaje malo prostora za temeljno istraživanje i još manje za njegovo financiranje. No frazu “istraživačka politika podupire temeljno istraživanje koje je od središnje važnosti za razvoj znanosti i društveni razvoj” moguće je čitati i interpretirati na dva načina: kao “temeljno istraživanje koje je od središnje važnosti za razvoj

ZA AUTORE I AUTORICE ISHODIŠTA JE POTPORA PODUZETNIŠTVU OČITO VEĆ I POTPORA ISTRAŽIVANJU, A PODUZETNIŠTVO NUŽAN I, ČINI SE, ČAK DOVOLJAN UVJET ZA KVALITETNO ISTRAŽIVANJE

znanosti”, gdje se temeljno istraživanje *kao takvo* (znači bilo koje temeljno istraživanje) poima kao nešto što je od središnjeg značenja za razvoj znanosti *kao takve, uopće*. To bi bilo tradicionalno, tj. tradicionalističko poimanje, koje je svojstveno znanstvenom pogledu na znanost, svojstveno tome kako znanost vidi samu sebe i svoje temelje. Naravno—i na žalost—moguće je i drugačije čitanje, koje frazu “istraživačka politika podupire temeljno istraživanje koje je od središnje važnosti za razvoj znanosti i društveni razvoj” interpretira tako da istraživačka politika podupire *samo ono temeljno istraživanje* koje je od središnje važnosti za razvoj znanosti i društveni razvoj. S obzirom na cjeloviti tekst Ishodišta čini se da je upravo to interpretacija na koju ciljaju njihovi autori i autorice: odnosno potpora (samo) onom “temeljnom istraživanju” koje je od središnje važnosti za razvoj znanosti *kakvom je (u nekom danom trenutku) vide aktualna vlast i administracija koja znanošću upravlja. I za društveni razvoj, kakvim ga, s jedne strane, uspijeva sagledati vlast i njoj podložna znanstvena birokracija, a s druge strane za društveni razvoj kakvim ga želi vidjeti i kakvog bi željela.*

ALICE U ZEMLJI INOVACIJA: ŠTO MANJE ZNAŠ, VIŠE VRIJEDIŠ Iz Ishodišta je, dakle, više nego očito da se radi o planskoj segregaciji ne-tehničkih znanosti (tj. područja istraživanja), o getoizaciji znanosti koje nisu podobne za tako jednostavno preusmjeravanje u poduzetništvo kakvim ga proglašavaju Ishodišta i, posljedično, o privatizaciji javne znanstveno-istraživačke (i visokoškolske) sfere. Neposrednu osnovu za to daje prijedlog Zakona o gospodarstvomskim javnim službama, koji se pred nepunih

mjesec dana—dakle i vremenski potpuno usklađeno s Ishodištima—tiho i neopazice pojavio na internetskim stranicama Ministarstva za javnu upravu. Naravno da za takvo ograničavanje, zatvaranje i gušenje društvenog nije dovoljna tek segregacija i getoizacija nekorisnih, nepotrebnih i ometajućih društvenih segmenata, također je potrebno otopiti, neutralizirati i imunizirati sudionike tih

društvenih procesa. Ili drugim riječima: potrebno je na odgovarajući način promijeniti obrazovni sustav. Prvi korak je pritom već učinila bolonjska reforma koja je radikalno umanjila razinu znanja studenata i studentica (a s tim i njihovu osposobljenost za kritičku recepciju stvarnosti). Ishodišta tu degradaciju visokoškolskog sustava prostodušno “nadograđuju” posebnom pozornošću

koju je potrebno posvetiti odgoju (pažnja: odgoju, ne obrazovanju!) mladih istraživača: kako ih ne bi (pre)više opterećivali teoretskim predmetima, već radije usmjerili ka “treniranju posebnih relevantnih vještina (kao što su poduzetništvo, promocija i desiminacija znanosti, retorika, infomatika, itd.)”. Sklepanost nekoliko zadnjih redaka mnogo govori o neopterećenosti autora i autorica Ishodišta, ne samo teoretskim predmetima, već i “relevantnim vještinama” (pismenost očito nije jedna od njih). Zajedno sa sadržajem kojeg (i koliko) je moguće izlučiti iz više nego opušteno jezične poruke: znanje i obrazovanje su višak, svemu što je danas potrebno može se priličiti. A i to se može zanemariti. ■

Preveo Goran Matić.

KRITIKA “ISHODIŠTA”

AKADEMSKI KAPITALIZAM:
UNIVERZITET I ZNANJE
KAO LOPATA

Pravi i dobri univerziteti ne pokoravaju se diktatima poslodavaca da diplomirane studente osposobljavaju isključivo za konkretna radna mjesta. Univerzitet, tj. njegovi fakulteti, koji na svojem “teritoriju” ne kultiviraju kritičko mišljenje, ne zaslužuju to ime
—RUDI RIZMAN

Samo se još nekoliko elitnih univerziteta u Evropi i svijetu — nažalost među njima nema niti jednog iz Slovenije — (još) uspješno odupire “merkantilizaciji”, a posljedica toga je da univerziteti, umjesto prijašnjem “univerzalnom”, sve više služe upotrebljivijem “pluriverzitetnom” znanju. Svjedoci smo fatalnog obrata da je društvo gotovo prestalo biti predmetom znanstvenog istraživanja, ali i da su si političari, u njegovo ime, uzurpirali pravo buditi sumnje o autonomiji univerzitetske sfere. Visokoškolske ustanove, zajedno sa istraživačkim kompleksom, što dalje to više podsjećaju na supermarkete, koji, oslanjajući se na tržišni “maoizam”, služe i pokoravaju se

ukusu svojih potrošača. Nacionalne politike i političari — bez obzira na svoj lijevi ili desni pedigre, odnosno bez obzira na to je li svaki visokoškolski ministar “kemičar” ili “filozof”, kao što se možemo uvjeriti i u Sloveniji — ne mare mnogo za autonomiju univerziteta. Uzimaju li ipak ponekad na jezik taj, više stoljeća prepoznatljivi kôd evropskih univerziteta, iza njega niti približno ne stoji isti sadržaj kao nekada. Zadnji dokaz

za takvu tvrdnju u nas su *Ishodišta za nacionalni istraživački program*, kojih bi pravi naslov, da si pomognemo Orwellom, trebao zapravo glasiti *Ishodišta za ukidanje znanosti i univerziteta*.

KRITIČKO MIŠLJENJE U ILEGALI

Moramo se složiti s odličnim poznavateljem univerziteta Antonyjem Lermanom, kada tvrdi da je vladajuće tretiranje univerziteta i znanja, koje možemo očekivati od politike i političara, u biti barbarsko činjenje, jer ono autonomiju univerziteta i s njom povezane akademske slobode žrtvuje na oltaru analize troškova i dobitaka (*cost-benefit analysis*). Povrh svega, obzirom na stalni rast broja studenata, vlade namjenjuju univerzitetima sve manje novaca, dok se sve više povećava njihov nadzor nad njima. Iako ne želim navoditi na nerealna očekivanja, ipak sumnjam da će ograničeno troškovno mjerilo dugoročno prevladati ili se pokazati naprednijim od liberalnog načela autonomije univerziteta, koje iza sebe ima u povijesti uspješno položenih testova. Pokušaj političara da univerzitate i znanje podrede svojim predodžbama o društvenom inženjeringu, prije ili kasnije dovest će do po društva skupoga poraza, kao što se to u prošlosti već više puta pokazalo

na drugim područjima društvenog života. Centralizirano i birokratsko menadžeriranje takvih institucija kao što su univerziteti i druge istraživačke ustanove, koje guši stvaralaštvo i slobodni duh u njima, a bez kojih nije moguće od njih očekivati novo znanje, ne može neograničeno trajati.

Studenti, koji su posljednje dvije godine u Evropi protestirali protiv degradacije univerziteta, vrlo su svjesni, osjetili su na vlastitoj koži da ih ograničavanje i nadzor nad univerzitetima podređuju ispitnom mehanizmu, koji umjesto stvaralačkih i kritički mislećih pojedinaca nagrađuje ponašanja u skladu s time kako preživjeti. Osim toga je pretjerano eksponiranje studenata tržištu namijenjeno i drugome, ovaj put neoliberalnom mehanizmu, tj. discipliniranju studenata, pomoću kojega su uskraćeni za mogućnost i motivaciju kritičkog propitivanja o svome mjestu i ulozi u društvu, i to u trenutku odrastanja, kada si mladi ljudi, sjetimo li se povijesti, u pravilu postavljaju s tim u vezi radikalna pitanja. Na konferenciji u Leedsu, gdje se raspravljalo o kritičnom stanju evropskih univerziteta, zato si jedan sudionik nije mogao pomoći, a da ne napomene kako se oni koji se zauzimaju za kritičko mišljenje i znanje danas moraju skrivati, kao u svoje vrijeme Anna Frank.

PAD UNIVERZITETA, PAD CIVILIZACIJE

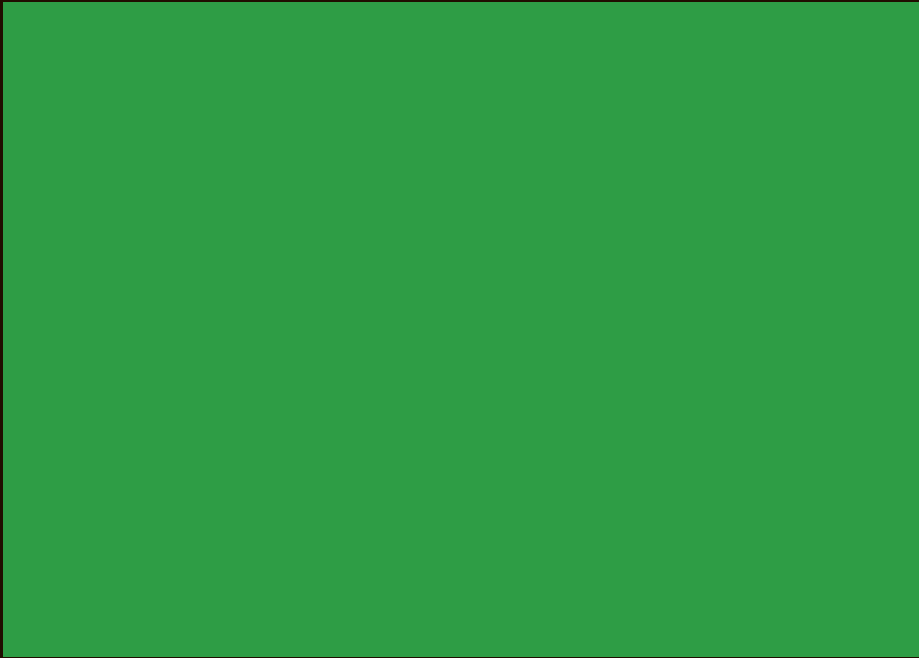
Mnogi su vjerovali, iako su se u međuvremenu redovi tih “vjernika” prorijedili, da će nacionalne agencije za akreditaciju univerzitetskih programa njihovim izvođačima osigurati autonomiju i akademske slobode, koje su *conditio sine qua non* za njihovo integralno realiziranje. Iako je, sve se čini, osnivanjem tih agencija samo još ojačao paradržavni nadzor nad njima i svakojako ograničavanje i propisivanje što univerziteti i istraživačke institucije moraju raditi. Sjetimo se da je Humboldtov organizacijski model dobrih dvjesto godina nalagao vladi, tj. državi da univerzitate štiti pred komercijalno i tržišno uvjetovanim zahtjevima te uplitanjem javne uprave u njihov život. Ustanovljenjem agencija su se vlade (države) perfidno odrekle branjenja i zaštite univerziteta te su tako reći ovlastile agencije da akreditiraju univerzitetske programe na osnovu mjerila koja u prvi plan stavljaju njihovu ekonomsku opravdanost (*impact*). Time je učinjen presudan ili ključan korak prema učvršćenju “akademskog kapitalizma” i na univerzitetima. Za “akademski kapitalizam”, po Richardu Münchu, prije svega je karakteristično da obrazovanje više nije namijenjeno stvaranju zajedničkog dobra, već prije svega stvaranju samo na pojedinca ograničenog dobra, a to može odlučujuće potvrditi ili prepoznati i priznati samo tržište (bilo nacionalno ili globalno). Univerziteti pri

tome igraju podređenu ulogu, dok ključnu preuzima tržište, kao medijator između obrazovanja i zapošljavanja. “Akademski kapitalizam” o svemu sudi kroz kvantitativni izračun dobitaka koje donosi investiranje u ljudski kapital. Da bi univerziteti spali na taj, za njih bizaran nivo, morala im se najprije uskratiti akademska sloboda, koja je (bila) nužan uvjet za stvaranje ideja i znanja, bez svakojakih bitnih ograničenja. Britansko udruženje Akademici za akademsku slobodu (AFAF) raspolaže brojnim i uvjerljivim dokazima o tome da s padom akademske slobode ne padaju samo univerziteti, već da se s njime zatičemo na opasnoj točki za budućnost civilizacije. Slično mišljenje je nedavno manifestom u Maastrichtu izrazilo i 20 izvrsnih evropskih stručnjaka za obrazovanje, koji su se zauzeli za veću diferencijaciju među univerzitetima, koji se posvećuju bilo obrazovanju, bilo istraživanju, nadalje za njihovu veću autonomiju od vlada, tj. države, te za njihovu uvjerljiviju internacionalizaciju.

NEPOVEZANOST S VRIJEDNOSTIM KAPITALOM

Manifest utvrđuje visok stupanj korelacije između autonomije i dosega, tj. izvrsnosti univerziteta. Njemački stručnjaci pri tome su za uzor postavljali primjer autonomije koju uživaju univerziteti u Velikoj Britaniji, za razliku od onih u Njemačkoj. Profesor Peter Gaehtgens, nekadašnji rektor Slobodnog univerziteta u Berlinu i predsjednik njemačke rektorske konferencije pri tome je izrazio mišljenje da će za ostvarenje autonomije univerziteta u cijelosti trebati barem 50 godina, pri čemu bi prednost trebalo dati radu sa studentima i brizi za njihove izvrsne rezultate. Nedavno je na predavanju u irskoj akademiji u Dublinu predsjednica harvardskog univerziteta Drew Faust upozorila na opasno sužavanje povijesno dosegnutog fokusa univerziteta, koji bi sada služili prvenstveno društvenom (točnije političkom) cilju osiguravanja privrednog rasta. Privilegiranje sadašnjih potreba bio bi račun ispostavljen prošlosti i budućnosti. Po mišljenju Faustove, ono što sada možemo prepoznati kao vrijedno i upotrebljivo, ne bi smjelo potisnuti ono što još nema (mjerljive) vrijednosti, tj. cijene. Budu li se univerziteti — nastava i istraživanje — financirati tako da će prednost imati projekti koji nisu rizični i koji će se temeljiti na konvencionalnim mjerilima, mogu se univerziteti oprostiti od toga da će i u budućnosti proizvoditi novo znanje i znanstvene paradigme. Na kraju se Faustova još upitala kako možemo

NAKON ŠTO SE "BOLONJSKI BALON RASPUKNUO" TEŠKO JE PREDVIDJETI KAKO ĆE SE UNIVERZITETI ISTRGNUTI IZ STEGE NARASTAJUĆE HIPERSPECIJALIZACIJE ZNANJA, KOJOJ SE NE VIDI KRAJ I KOJA JE ODGOVORNA ZA PROIZVODNJU STUDENATA, A S NJIMA UJEDNO I PROFESORA S JAKO SUŽENIM HORIZONTOM ILI OPSEGOM ZNANJA

od univerziteta očekivati da će stvarati novo znanje, ako na njima više neće biti prostora za zamišljanje svijeta (društva) koji će biti drugačiji (alternativa) od ovoga u kome danas živimo. Podešavanje univerziteta u kalup tržišta ili ekonomskog izvora, “proizvodi generacije upotrebnih strojeva umjesto kompetentnih državljana, sposobnih samostalno razmišljati” (Martha Nussbaum), ujedno je izbrisalo, ako već ne i potpuno odstarilo iz njihovog repertoara znanja koja nude humanističke nauke i umjetnost. Na njihovo mjesto stupilo je ovladavanje znanjem, točnije tehnikama, koje su karakteristične za upravljanje korporacijama i poslovnim sistemima. U tom smislu možemo, pored krize univerziteta i obrazovanja uopće, govoriti i o krizi demokracije. Budući državljani, kakvi dolaze s univerziteta, bez snažnih su emocionalnih i kognitivnih povezanosti s duhovnim i vrijednosnim kapitalom, koji se stvarao nekoliko tisuća godina, ali su dobro istrenirani u tehnikama čitanja, koje donose mjerljive rezultate i koje je moguće ocjenjivati pomoću standardiziranih testova. Bez obzira na teorijske i ideološke razlike, brojni znanstvenici zagovaraju mišljenje po kome humanističke osnove obrazovanja i poučavanja ne bismo smjeli žrtvovati u korist pridobivanja uskih tehničkih znanja, koja obećavaju brze i praktične rezultate. Pravi i dobri univerziteti ne podliježu cinizmu niti se pokoravaju diktatima poslodavaca da diplomirane studente, umjesto da im daju temeljna znanja i da ih nauče (kritički) misliti, osposobljavaju isključivo za konkretna radna mjesta. Univerzitet, tj. njegovi fakulteti, koji na svojem “teritoriju” ne kultiviraju kritičko mišljenje, ne zaslužuju to ime. Jednako tako moramo tu tvrdnju raširiti na univerzitete na kojima ne mogu ili neće štititi akademske slobode. Mary Evans u knjizi s kazujućim naslovom *Killing Thinking* (2004.) zagovara njegovanje kritičkog mišljenja izvan opkopa univerziteta, koji to više ne znaju ili ne žele činiti. Pri tome predviđa da će prvi korak u stvarnoj demokratizaciji univerziteta biti učinjen tada kada će se buduće generacije studenata i profesora okrenuti od njih.

SLIJEPA OPUŠTENOST NEODGOVORNOSTI Mada univerziteti ne mogu sasvim izbjeći zadatak karijernog usmjeravanja studenata, osposobljavanje za vještine (*training*) prije je zadatak samih poslodavaca, jer bi morali više nego li iskustvo znati cijeniti potencijalnu osposobljenost (znanje) studenata — a to znači onu značajniju podlogu koja

kasnije omogućava osposobljavanje i obavljanje različitih radih vještina, u njihovoj višedesetljetnom radnom vijeku. Kada je o problemu obrazovanja i usvajanja vještina raspravljao rektor Jesus Collegea na Oxfordu lord Krebs, duhovito ga je predložio tvrdnjom kako su roditelji bili vrlo zadovoljni kada su u raspored uveli spolni odgoj, ali da bi se vjerojatno usprotivili da ga nadograde još i sa spolnom praksom. Nakon više od 10 g. primjene bolonjske obnove, moguće je za nju reći da je u međuvremenu postala zarobljenicom paradoksa. Ključni i izvorni cilj Deklaracije iz Bologne (1999.) bio je uspostava šireg evropskog okvira u obrazovanju i istraživanju, koji bi poticao mobilnost na ta dva područja te omogućavao usporedivost dobivenih univerzitetskih diploma. Ono što smo dobili u neposrednoj je suprotnosti s ciljevima spomenute deklaracije: zbog skraćenog studija (smanjivanje troškova!) slabo se piše studentskoj (a s time i profesorskoj) mobilnosti, a pored toga svjedoci smo i nove hijerarhije pri dodjeljivanju diplomskih naziva, koja je zavađena sa ciljevima demokratski zasnovanog obrazovanja i politike zapošljavanja. Odozgo, mimo univerziteta zasnovanu te nametnutu, transnacionalnu integraciju (standardizaciju) nacionalnih obrazovnih ustanova prate i razdirući procesi dezintegracije na nacionalnom nivou. Ministri za visoko školstvo se doduše izgovaraju da se pri tome radi o “tehničkim greškama”, koje su skrivili sami univerziteti, iako je to za kosu povučen izgovor. Sadašnji ministri ili njihovi nasljednici morat će se prije ili kasnije baviti s tim strukturnim problemima, koji su doveli do obezvrjeđenja i demontaže evropskih univerziteta, a o kojima se govori u ovom prilogu. Pri slavlju spomenute desetogodišnjice zato je ugledni *Frankfurter Allgemeine Zeitung* već u naslovu svog glavnog priloga istaknuo da se “bolonjski balon raspuknuo”. Sada je naravno teško predvidjeti kako će se univerziteti istrgnuti iz stege narastajuće hiperspecijalizacije znanja, kojoj se ne vidi kraj i koja je odgovorna za proizvodnju studenata, a s njima ujedno i profesora s jako suženim horizontom ili opsegom znanja. Najmanje što možemo reći za (pre)više univerziteta jest da su postali u strukturnom smislu neodgovorni, ili u najgorem slučaju slijepi, za svoju društvenu okolinu i da ih nesigurna budućnost, koju pomažu ostvarivati, pretjerano niti ne uznemirava. Isto tako se većina među njima više niti ne pita kakve su njihova uloga i odgovornost pri suostvarivanju demokratskog društva.

VRATITI ZAKONITOST NAČELA NEIZVJESNOSTI Budu li univerziteti htjeli postati dio rješenja, umjesto da ostanu dio problema, morat će se oprostiti od krajnje specijalizacije znanja i nasuprot

tome osloniti se na za univerzitete primjeniji kognitivni pluralizam. To drugim riječima znači visok ili barem viši stupanj refleksije te uvjerljivu usidrenost u metodološkom i teorijskom ovladavanju/poznavanju informacija i znanja, koje će se od vratiti od novovremenog sljepila da je znanje upotrebljivo jednako kao lopata. Pri tome je ključno, posudimo li tvrdnju Gesine Schwan, da univerziteti svojim učiteljima i prije svega studentima omogućće suvereno djelovanje, koje s pratećom samorefleksijom između ostalog omogućuje da se oblikuju u suodgovorne i suverene moralne ličnosti. Najgore što se može dogoditi visokoškolskom obrazovanju je da njegovi proizvodi postanu roba ili stvar vrijednosti, što bi išlo na ruku Nietzscheovoj sarkastičnoj opasci o obrazovanom filistru. Naravno da ne postoji nešto takvo kao što je totalno znanje. Napredovanje od poznavanja činjenica ili informacija prema znanju istodobno je povezano s procesom zadobivanja izvjesnosti o spoznaji, koja paradoksalno uključuje i načelo neizvjesnosti (*uncertainty*) dobivenog znanja i njegovo isto tako ograničeno važenje. Zapravo je tek prepoznavanje kritičke neizvjesnosti jedan od najuvjerljivijih dokaza napredovanja u našem razumijevanju. Svaki drugi put vodi onome što je Thomas Mann nazvao “ničim ograničeno iskrčivanje misli i duha”. ■

Preveo Srećko Pulig.

DREW FAUST: KAKO MOŽEMO OD UNIVERZITETA OČEKIVATI DA ĆE STVARATI NOVO ZNANJE, AKO NA NJIMA VIŠE NEĆE BITI PROSTORA ZA ZAMIŠLJANJE SVIJETA (DRUŠTVA) KOJI ĆE BITI DRUGAČIJI (ALTERNATIVA) OD OVOGA U KOME DANAS ŽIVIMO?

KRITIKA “ISHODIŠTA”

OPASNA ZA ZNANOST,
ŠTETNA ZA DRUŠTVO

Ishodišta za nacionalni istraživački i inovacijski program
—RASTKO MOČNIK

U raspravi o budućoj politici države spram znanosti izgleda da najprije moramo pojasniti neke osnovne pojmove. Savjet za znanost i tehnologiju nedavno je objavio Ishodišta za nacionalni istraživački i inovacijski program, koja predlažu da znanost i visoko školstvo postanu “potporni sistemi” za privredu. Ali kakva je ta privreda, kojoj bi znanost i univerzitet služili? Ovdasnja privreda je kapitalističko gospodarstvo poluperiferne vrste. Ta detaljnija određenja važna su iz više razloga.

Prije svega zato što je samo u kapitalizmu privreda relativno samostalno društveno područje. Samo u kapitalizmu mogu razne aktivnosti biti “potporni sistemi”

koji treba da služe privredi. U cjelokupnoj historiji čovječanstva ljudi su proizvodili zato da bi živjeli: samo u kapitalizmu žive zato da bi proizvodili. Svrha kapitalističke proizvodnje nije naime proizvodnja korisnih dobara, već beskonačna akumulacija kapitala. U kapitalizmu je privreda namijenjena tome da

stvara novu vrijednost, koju je onda moguće nanovo uložiti u proces stvaranja nove vrijednosti. Zato kapitalizam iskorištava ljude i uništava okoliš. Savjet za znanost i tehnologiju ne razmišlja kako da ukinemo ili barem obuzdamo logiku kapitala, već predlaže da joj se već unaprijed podredimo.

KAPITALIZAM I ZNANOST Upravo iz eksploatatorske prirode kapitalističke proizvodnje proizlazi drugo svojstvo “privrede”, kojoj bi, po mišljenju Savjeta za znanost i tehnologiju, potpora bila znanost. Kapitalizam se može očuvati i obnavljati samo pomoću neprestane tehnološke revolucije; no, istovremeno mora isto tako neprestano onemogućavati društvenu revoluciju. Stoga je odnos između znanosti i kapitalizma skroz-naskroz dvosmislen: s jedne strane kapitalizam ne može bez tehnoloških pronalazaka i izuma, koje mu može pribaviti samo znanost; s druge strane cijelo vrijeme mora ukidati oslobodilačke i antikapitalističke učinke, koje znanost pokreće. Primjer te dvoznačnosti je, uzmimo, “znanstvena organizacija rada”, jedna od poluga industrijske revolucije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Znanstvena organizacija rada je i do 60% povećala produktivnost rada: no, ujedno je opako snizila zahtjeve za kvalificiranošću radnica i radnika, uvela željeznu disciplinu na radnom mjestu, radnice i radnike učinila “privjescima” tekuće

trake. Pohod kapitalizma u američkom stoljeću počeo je sa znanstvenom organizacijom rada, izgonom sindikata iz tvornica i zapošljavanjem neorganiziranih i neobrazovanih masa, koje su se sklonile u SAD pred glađu u evropskim provincijama. Kapitalizam tehnološke novine može upotrijebiti samo tako da iz njih učini i društvene novosti: istodobno dok povećava produktivnost, zaoštava i podređivanje i iskorištavanje proizvođača.

TEHNOLOGIJE I DRUŠTVA Program koji Savjet predlaže stvarno govori o razvijanju “nacionalnog inovacijskog sistema”. Govori dakle o državnoj potpori razvoju tehnologija, a nije program znanstvene politike. Tehnologije naravno nisu neutralne obzirom na društvene odnose, ali njih i ne određuju jednoznačno. Najčešće društveni sukobi iznuđuju nove tehnološke izume. Tehnologije donose rješenja, a potom društvene borbe odlučuju koje će probleme tehnološka rješenja rješavati.

Kada su, recimo, počeli u proizvodnju uvoditi struju, na kratak tren učinilo se da je kraj vladavini krupnog kapitala, da je opet došao trenutak za male poduzetnike i poštene zanatlije. Nekadašnji parni stroj bio je velika investicija, stajao je nasred tvornice i sve se vrtjelo oko njega. Struja je bila jeftina, uvesti ju se moglo i u najskromniju radionicu—činilo se da je decentralizirana i demokratska, baš za malu robnu proizvodnju. No, ništa od toga: veliki kapital je ojačao svoju vladavinu i zakuhao svjetski rat.

AUTORITARNA HIJERARHIJA, NATJECATELJSTVO, NEPOVJERENJE I NEPRIJATELJSTVO IZMEĐU ZAPOSLENIH, TAJNE NAGODBE I ŠTO VIŠE PREKARNOSTI. U SADAŠNJIM ZNANSTVENIM I VISOKOŠKOLSKIM USTANOVAMA SVEGA TOGA NAKUPILO SE VEĆ U OBILJU I SUVIŠE

Tekuću traku su npr. uveli da bi slo-mili moć organiziranog radništva. A ona je pak dovela do masovne proizvodnje standardiziranih i jeftinih proizvoda. Nikakve nužnosti nije bilo da masovna proizvodnja dovede do socijalne države. Najprije je, dok je služila samo kapitalu, dovela do krize, svjetskog rata, do antikolonijalnih i socijalističkih revolucija. Tek s organiziranim radničkim pokretom, sa socijalističkim

revolucijama na rubu i prevlašću socijalne demokracije u središtu, postalo je moguće pomoću tehnologije velike masovne industrije razviti i socijalne države.

Elektronske komunikacijske i informacijske tehnologije na početku su pobudile velika očekivanja kako će donijeti oslobođenje masama, demokraciju i jednakost, ali su za sada samo pospješile proizvodnju fiktivnog kapitala, ojačale nadzor nad ljudima, uvele nove oblike prisvajanja i privatizacije (prava intelektualnog vlasništva i slični načini “ogradaivanja” novih “gumna”).

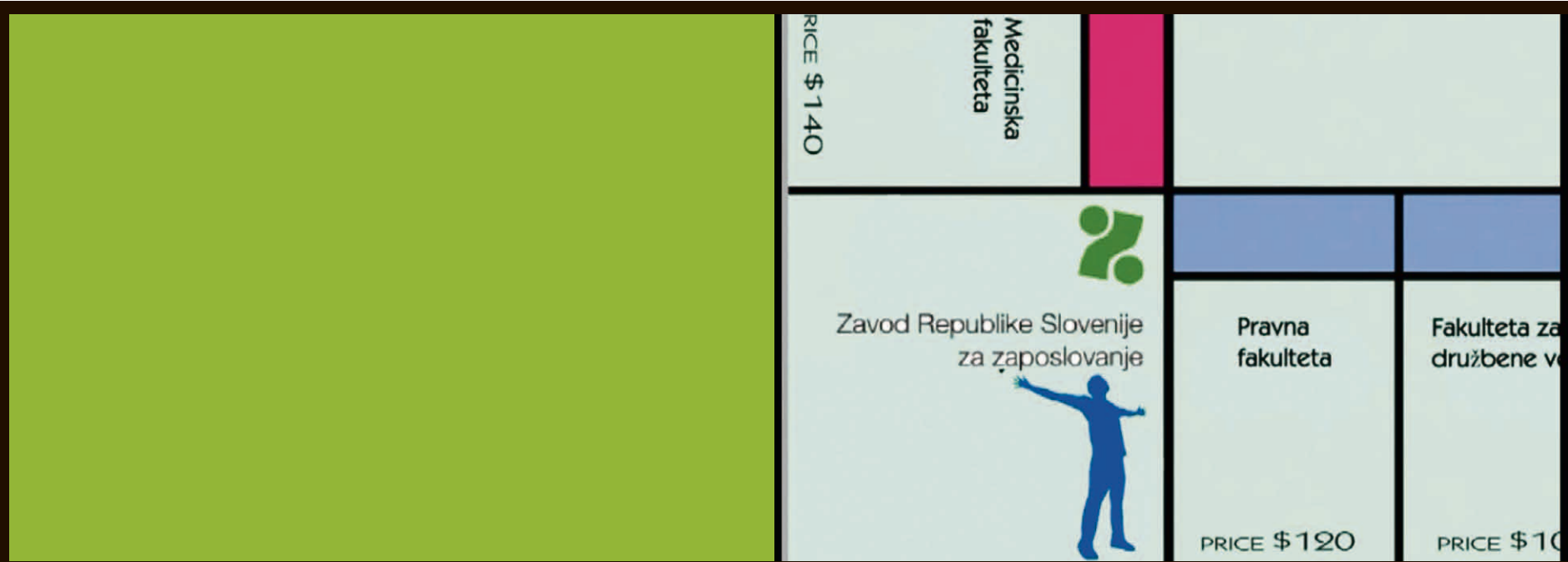
Tehnologije uistinu nastaju iz znanstvenih otkrića, ali se o njihovom uvođenju i upotrebi odlučuje u društvenim borbama.

RAZVOJ U NERAZVIJENOST

Izgleda da se Savjet u borbama oko tehnologija već odlučio: pronalazke tehnologija i njihovu upotrebu podredio je poluperifernoj kapitalističkoj privredi. Tom eksplicitnom odlukom Savjet je još zaoštrio tihi prethodnu odluku, pomoću koje je iz državne politike isključio znanost. U državnim politikama uopće prepoznatljivo je nijemo nepopustljivo nastojanje da se ovdasnja znanost ograniči na primjenljivost, podvrgavanje praktičnim i ideološkim zahtjevima kapitala, da je se onemogućiti da razvija svoju znanstvenu problematiku. Javna agencija za istraživačku djelatnost, uzmimo, na razne načine (pomoću

mjerila, tematika) potiskuje ovdasnje znanstvene prakse u neokolonijalnu ovisnost od evro-atlantskog kapitala i njegovih ideoloških aparata, onemogućavajući im da se razvijaju po vlastitim logikama i na podlozi svojih brojnih značajnih tradicija. Učinak sistematičnog pritiska državnih aparata je da ovdasnje znanstvene prakse postaju sve više dezartikulirane, da upotrijebimo izraz koji je za ovisne periferne privrede uveo Samir Amin. To znači da se znanstvene prakse ne povezuju jedna

s drugom niti sa svojom okolinom te se ne nastavljaju na svoju tradiciju, već im razvoj diktira njihova ovisnost od dominantnih praksa u središtima institucionalne i političke moći. Tako npr. društveni znanstvenici i humanisti sakupljaju podatke o ovdasnjim privrednim, kulturnim i političkim procesima, da bi onda dominantni (“evro-atlantski”) ideološki aparati i iz tih podataka sačinili

sintezu te nam rekli da se moramo još više potruditi, želimo li se pridružiti obrazovanom svijetu. Tako su nam političari prikazali pridruživanje Slovenije OECD: sad ćemo moći upotrijebiti njihove “analize”—a njihove “analize” zahtijevaju uništenje socijalne države, liberalno siromaštvo i podređenost transnacionalnom kapitalu. Nasuprot tome ARRS se odlučio da će od rada ovdašnjih društvenih znanstvenica i znanstvenika uvažavati samo slugansko sakupljanje podataka za imperijalne analize i tranzicijske sinteze.

Ishodišta koja nudi Savjet afirmiraju isti politički program drugim sredstvima. ARRS podređuje znanstvene prakse ideološkim aparatima transnacionalnog kapitala, a Savjet ih hoće pretvoriti u tehnološki servis privrede, ovisne od transnacionalnih monopolista i kvazi-monopolista. Kod šivanja automobilskih presvlaka za Volkswagen ili konfekcije za Boss nema puno prostora za neke tehnološke podvige. Organizaciju rada, radne postupke i sl. je naravno moguće popravljati—ali ta poboljšanja mogu doći neposredno od radnica i radnika, ako ih na to prikladno potaknu. Tamošnji vlasnici više su se posvetili osobnom stjecanju, no što povećavaju rentabilnost kapitala. Moguće je pretpostaviti da ovdašnji vlasnici kapitala i njihovi menadžeri velikim dijelom nisu pravi agenti kapitalskog procesa, već samo provincijalni pljačkaši: vrebaju pri toku viška vrijednosti koji se prelijeva u središta i grabe svoj udio. Takvima ne vrijedi povjeriti sudbinu znanosti.

USLUŽNA ZNANOST ZA OVISNU PRIVREDU Takvi proizvodni procesi prouzrokuju vrstu teškoća koje su karakteristične za ovisna područja u svjetskom kapitalizmu.

Ovisni proizvođači prodaju samo jednoj mušteriji ili samo malom broju sličnih kupaca, koji ih mogu ucjenjivati. Kupci neprekidno pritišću na snižavanje nadnica i smanjenje poreza i doprinosa—a to znači da se smanjuje opći životni nivo i uništava socijalna država. Vladajuće klase u takvim državama postaju panduri transnacionalnog kapitala, društvene napetosti i konflikti se sve više zaoštravaju.

Sljedeća poteškoća je da su ovisni proizvodni procesi odrezani od zamisli proizvoda i od njihove socijalizacije na tržištu. Time su odsječeni od onih dijelova proizvodnog lanca gdje se postižu najveći profiti. Preostaju im izvedbene aktivnosti, gdje mogu ostvarivati samo malene dobiti, u odnosima u kojima ne mogu sami odrediti cijene svojih

proizvoda. Opstanak im je cijelo vrijeme nesiguran: monopolski kupac uvijek može uvesti neku veću tehnološku promjenu, ili zamijeniti konačni proizvod—i time učiniti ovisni proizvodni proces “zastarjelim” te prestati kupovati njegov djelomični proizvod. Može se dogoditi da odnosi na tržištu prisile monopolskog kupca da smanji ili ukine ponudu—i podizvođač više nema kome prodavati. U ovisnim proizvodnim procesima mogućnosti za tehnološke inovacije su ograničene i jedna s drugom nepovezane, one su dezartikulirane.

Upravo ta razdrobljenost društveno razjeda sredine u kojima se odvijaju ovisni proizvodni procesi. Pošto su oni integrirani sa središtima, ne mogu se integrirati jedan s drugim. Ne mogu se povezati u smislenu privrednu cjelinu. U perifernom položaju zato nije moguće govoriti o “privredi”, kao što piše u dokumentu Savjeta za znanost i tehnologiju. To je samo nakupina proizvodnih procesa, koji svoj smisao dobivaju izvana, iz ovisnosti od središta, dok su međusobno nepovezani. Podredimo li visoko školstvo takvom “gospodarstvu”, jedan će studentski program služiti Mercedesu, drugi Renaultu i treći Novartis: a obrazovat će radnice i radnike na nivoima izvedbe, a ne znanstvenice i znanstvenike. Mnogo znanosti tu neće trebati, preselit će se u središta.

Uz možda jednu iznimku. Savjet za znanost i tehnologiju zapravo ne zna što bi s humanistikom i društvenim znanostima te je mišljenja da one “nisu neposredno povezane s tehnološkim invencijama i inovacijama”. Svejedno, Savjet pravilno zaključuje kako su humanistika i društvene znanosti “od ključnog značenja za jačanje društvene kohezivnosti”. Baš to društvo, koje njegovi radni procesi razgrađuju, umjesto da ga povezuju, treba držati zajedno pomoću raznih ideoloških utvara. Savjet namjenjuje društvenim znanostima i humanistici proizvodnju ideologija, pomoću kojih će se sredina, koju razaraju kapitalski procesi, iz nužde stiskati zajedno.

TRŽIŠNA DOGMA Ali ako će znanosti izrađivati ideologiju za povezivanje raspadnutog društva, što će povezivati same znanstvene proizvođače? Savjet ovako odgovara: “Nužna je promjena u nadzoru, vođenju i organizaciji poslovanja te isključivanje razvojno-istraživačko-inovacijskih djelatnosti iz sada važećeg zakona o javnim službenicima”. Ako dobro razumijem, to znači da u znanstvene ustanove treba uvesti korporativno upravljanje. Ne smijemo ih više organizirati kao ustanove, koje djeluju u znanstvenoj zajednici—već ih je valjda “nužno” urediti po uzoru na poduzeća, koja djeluju na tržištu. A to znači: autoritarna hijerarhija, natjecateljstvo, nepovjerenje i neprijateljstvo između zaposlenih, tajne

nagodbe i što više prekarnosti. U sadašnjim znanstvenim i visokoškolskim ustanovama svega toga nakupilo se već u obilju i suviše. Znanost i univerzitet trebaju točno suprotno: sudjelovanje, drugarstvo, solidarnost, stalnost. Prijenos organizacije tržišnih faktora na netržišna područja dogma je neoliberalizma. A dogma je smrt za znanost.

Hoćemo li doći do smislene državne politike za znanost, moramo obrnuti načela iz kojih proizlaze Savjetova Ishodišta: ne isključiti znanost u korist tehnologije, već razvijati znanost zbog znanosti i kao podlogu tehnologiji; ne podrediti znanost privredi, već pomoću znanosti usmjeravati proizvodne procese; ne uvoditi asocijalne upravne metode u znanost, već gajiti solidarnost, sudjelovanje, javni dijalog. Ishodišta su samo negativ znanstvene politike za znanost. ■

Preveo Srećko Pulig.

U DRŽAVNIM POLITIKAMA PREPOZNATLJIVO JE NIJEMO NEPOPUSTLJIVO NASTOJANJE DA SE OVDAŠNJA ZNANOST OGRANIČI NA PRIMJENLJIVOST, PODVRGAVANJE PRAKTIČNIM I IDEOLOŠKIM ZAHTJEVIMA KAPITALA, DA JE SE ONEMOGUĆI DA RAZVIJA SVOJU ZNANSTVENU PROBLEMATIKU

LITERATURA ZA RAZUMIJEVANJE KRITIKE VISOKOŠKOLSKIH I ZNANSTVENIH USTANOVA TE DRŽAVNIH POLITIKA NA TIM PODRUČJIMA

Popis sastavio Odbor za obranu visokoškolskog i znanstvenog rada

Althusser, Louis. *Filozofija in spontana filozofija znanstvenikov*. Ljubljana: Škuc in ZIFF Filozofske fakultete, 1985.

Althusser, Louis. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /*cf., 1999.

Bourdieu, Pierre. *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba /*cf., 2003.

Bourdieu, Pierre. *Znanost o znanosti in refleksivnost*. Ljubljana: Liberalna akademija, 2004, str. 15-37.

Bourdieu, Pierre, Wacquant, Loïc, Kramberger, Taja (ur.), Rotar, Drago B. (ur.). *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*. (Knjižnica Annales Majora). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2006. 262 str.

Breznik, Maja. Protikulturnost in protisocialnost liberalnih reform. V: Toš, Niko (ur.). *Pogledi na reforme : družboslovne refleksije na predlog reform : Slovenija 2005-2006*, (Znanstvena knjižnica, 57). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006, str. 281-288.

Breznik, Maja. Spreminjanje pogojev v samostojnih poklicih v znanosti in umetnosti. V: Lukič, Goran (ur.), *Sindikalno gibanje odpira nove poglede : zbornik*. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2008, str. 143-148.

Breznik, Maja in Močnik, Rastko: Humanistika in družboslovje v primežu liberalne Evrope. *Časopis za kritiko znanosti*, 2008, letn. 36, št. 233, str. 178-198.

Breznik, Maja. Znanost na družbeno prisilnem delu. *Delo—Sobotna priloga*, 17. julija 2010, str. 28.

Dejanov, Dejan, spremna beseda k: Pierre Bourdieu, *Sociologija kot politika*, Ljubljana: Založba /*cf., 2003.

Freitag, Michel, *Brodolom univerze*, Sophia, Ljubljana (pred izidom).

Humanistika in družboslovje na periferiji: znanosti ali tehnokratska orodja?, mednarodni raziskovalni projekt: <http://www2.mirovni-institut.si/hssp/>

Kramberger, Anton. Pregarjamo pamet (v tujino) : slovenska bolonjska godlja. *Dnevnik*, 22. avg. 2009, letn. 59, št. 193, str. 17.

Kramberger, Taja, Rotar, Drago B. Prehodi, prevodi, transferji : nekaj refrakcij skozi tekste in kontekste ob prevodih Pierra Bourdieuja in Loïca Wacquanta. V: KRAMBERGER, Taja (ur.), ROTAR, Drago B. (ur.), BOURDIEU, Pierre, WACQUANT, Loïc. *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, (Knjižnica Annales Majora). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2006, str. 9-34.

Krašovec, Primož, Dani komune, blog študentk in študentov zagrebške Filozofske fakultete: <http://slobodnifilozofski.blogger.hr/post/knjiga-dojmova--dani-komune/1418709.aspx>

Krašovec, Primož, Realna subsumpcija v hramu duha. V Kolšek, Katja (ur.), *Univerza in neoliberalizem*, Goga, Novo mesto (v tisku).

Križaj, Dejan. O favoriziranju velikih znanstvenih skupin. (Brez)izhodna strategija slovenske znanosti, *Delo, Sobotna priloga*, 26. 6. 2010.

Kump, Sonja : *Akadska kultura* (Zbirka Forum, 1994, 5). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.

Kurnik, Andrej. Kriza in delo v konstituciji. V: Slovenski politološki dnevi 2009. [*Konec demokracije? Možne nove paradigme*], (Teorija in praksa, Letn. 46, št. 5). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2009, str. 653-669.

Leban, Ivan. Zaton avtonomije. *Delo—Sobotna priloga*, 29. januarja 2011.

Mali, Franc, Jug, Janez. Odprta vprašanja in dileme kvantitativnega in kvalitativnega ocenjevanja v znanosti. *Organ. znanja (Tisk. izd.)*. [Tiskana izd.], 2006, letn. 11, št. 4, str. 152-163, ilustr. http://home.izum.si/cobiss/oz/2006_4/html/clanek_06.html.

Močnik, Rastko : poglavja 11, 12 in 13, v: *Spisi iz humanistike*, Založba /*cf., Ljubljana, 2009.

Močnik, Rastko. Izhodišča za nacionalni raziskovalni program : nevarna za znanost, škodljiva za družbo. *Delo—Sobotna pril.*, 21. avg. 2010, str. 12-13.

Rener, Tanja. Prekarizacija učiteljskega poklica (ali: naprej v fevdalizem?). V: Lukič, Goran (ur.), *Sindikalno gibanje odpira nove poglede : zbornik*. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2008, str. 101-108.

»Rešimo univerzo«. Spletna stran kolektiva »Rešimo univerzo«: <http://resimouniverzo.blogspot.com/>

Rotar, Drago B. Konstitucija nacionalnega interesa in raba merila nacionalnega v slovenski kulturi. *Monitor ISH*. [Tiskana izd.], 2001, letn. 3, št. 1-2, str. 211-218.

Rotar, Drago B. Konstruktivno destruktivna strategija ministrstva, vlade, države : elementi za analizo in refleksijo. *Apokalipsa*, 2004, št. 84/85, str. 187-196.

Rotar, Drago B. Problematizacije : Reartikulacije preteklosti, rekognosciranja sedajnosti. V: FOUCAULT, Michel. *Nadzorovanje in kaznovanje : nastanek zapora*, (Knjižna zbirka Temeljna dela). Popravljen izd. Ljubljana: Krtina, 2004, str. 363-382.

Rotar, Drago B. Kdo bo dajal naloge znanosti?. V: BOURDIEU, Pierre. *Znanost o znanosti in refleksivnost*. Ljubljana: Liberalna akademija, 2004, str. 15-37.

Rotar, Drago B. Humanistika - vede ali znanosti?. *Nova revija*, 2005, let. 24, 277/279, str. 91-93 Forum.

Rotar, Drago B. *Odbiranje iz preteklosti: okviri, mreže, orientirji, časi kulturnega življenja v dolgem 19. stoletju*, (Knjižnica Annales Majora). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales, 2007. 372 str. ISBN 978-961-6033-95-4.

Rotar, Drago B. Globalna solidarnost vs. Globalna impostura. *Apokalipsa*, 2007.

Rotar, Drago B. Čemu rabi nacionalna identiteta in kako je integrirana v zgodovino oblasti. *Monitor ZSA*, 2008, vol. 10, no. 3/4, str. 25-41.

Rotar, Drago B. V neoliberalni, populistični in obskurantistični podobi sveta ni prostora za družbene in humanistične znanosti. *Monitor ZSA*, 2008, vol. 10, no. 3/4, str. 199-209.

Rotar, Drago B., *Univerzitetna avtonomija*, poročilo pri projektu *Perspektive evalvacije in razvoja sistema vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji*, Znanstvena poročila Pedagoškega inštituta, 27/09, elektronska knjiga.

Sajovic, Tomaž. »Upravljanje« z akademsko svobodo. *Delo—Sobotna priloga*, 17. julija 2010, str. 29.

Šumi, Irena. Sistem, ki mu je koruptivnost usojena: zgodba o znanosti. *Dnevnik*, 6. 10. 2007.

Šumi, Irena. Ko ostane le oportunistični lov na denar. *Dnevnik*, 17. 11. 2007.

Šumi, Irena. Zakaj znanstveniki ne stavkajo? Kjer je tlačan, se najde tudi gospodar. *Dnevnik*, 19. 1. 2008.

Teršek, Andraž. Premalo odgovornosti neavtonomnih univerz?. *Dnevnik—Objektiv*, 5. februar 2011.

Toplak, Cirila, Josipovič, Damir, Šumi, Irena. Devet tez o stanju slovenske znanosti. *Dnevnik*, 9. feb. 2008, letn. 58, št. 32, str. 28.

Toplak, Cirila. Študij à la bolognese. *Dnevnik*, 3. nov. 2007, letn. 57, št. 253, str. 28.

Wallerstein, Immanuel in drugi: *Kako odpreti družbene vede?*, Založba /*cf., Ljubljana, 2000.

Žagar, Igor Ž. Znanost? Kaj pa je to? : izhodišča za nacionalni raziskovalni in inovacijski program napovedujejo konec znanosti in visokega šolstva v Sloveniji. *Mladina*, 23.7.2010, št. 29, str. 49. Žagar, Igor Ž. Fahidiotizem kot državna »znanstvena« politika : raziskovalni in inovacijski program. *Delo (Ljubl.)*, 28.8.2010, leto 52, št. 199, str. 18-19.

(NE)EMANCIPIRANI GLUMAC

KAKO TO DA POSTOJE GLUMCI KOJI NA SVOJ NAČIN PRAKTICIRAJU IZRAVNU DEMOKRACIJU, NASUPROT ONIH KOJI SU UVJERENI U LANCE I LANCE POSREDOVANIH OVISNOSTI?

NATAŠA GOVEDIĆ

Kojim linijama socijalnih ucjena cirkuliraju granice kreativnosti, odnosno granice slobode jednog institucionalnog glumca ili glumice? Ovisi li glumci o svojim redateljima i ravnateljima u tolikoj mjeri da nema smisla govoriti ni o kakvim izazovima autorske autonomije? Mora li emancipirani glumac nužno postati redatelj ako želi da se njegov ili njezin autorski rad ozbiljno uzme u obzir (primjeri: Relja Bašić, Matko Raguž, Saša Anočić, Rene Medvešek, Boris Bakal, Senka Bulić)? Kakva je razlika između teatra kojim upravlja vokacijski, akoprem i prekvalificirani glumac, nasuprot teatrima kojima upravljaju političke funkcije, kritičarke, dramaturginje, redatelji ili pisci? Nedvojbeno znamo i za slučajeve autonomnih glumaca koji dugoročno odolijevaju redateljskoj roli (primjeri: Vilim Matula, Mladen Vasary, Jasna Bilušić, Ana Karić itd.), ali to su ujedno imena koja prelaze granice različitih izvedbenih disciplina, rade i unutar i izvan institucija te generalno dobro podnose neizvjesnost svog posla, odnosno mogućnost da propuste pojedine institucionalne i izvaninstitucionalne podjele.

Što ih čini otpornima na mnogo prošireniju učestalost sigurnosti?

I kako to da postoje glumci koji na svoj način prakticiraju izravnu demokraciju, nasuprot onih koji su uvjereni u lance i lance posredovanih ovisnosti?

CJENIK USLUGA U kazalištu se tako često čuje komentar da su nezavisnost mišljenja i igranja *neka vrsta luksuza*, koju si “ne može svatko priuštiti”. Očito je siromaštvo nezavisne scene iz perspektive institucija s jedne strane vrijedno poruge, ali s druge strane i nešto što graniči s utopijom, čim oko sebe ima auru *velikog troška*, pa čak i imaginarne zaštićenosti, katkad i “metafizičke povlaštenosti”. Utoliko je točno da si je Damir Bartol Indoš “priuštio” dugotrajnu političku beskompromisnost, zatim i osobnu hrabrost te izdržljivost, ali točno je i da ih nikada nije unovčio, niti ga je štitila ikakva socijalna elita. Ali još je zanimljivije pitanje zašto je siromaštvo nezavisnih umjetnika faktički *skuplje* od života na redovitoj plaći, odnosno zašto je zavisnost tako jeftina i kako to da oni koji za vrlo male pare rade loše kazalište ne razmišljaju o tome mogu li raditi nešto bolje, kad već od toga ne zarađuju bogzna kakve ekonomske privilegije.

Je li moguće da model zavisnosti ne čini novčana naknada, već mnogo dublji strah od javnog rizika, nezaštićenog redateljskom greškom?

U tom slučaju, postoje samo umjetnici izvedbe kojima strah od autorstva upravlja bez ikakvog bitnog otpora i umjetnici izvedbe koji se (unatoč jednako tako prisutnom strahu) bacaju u rizik samostalnog mišljenja, makar i po cijenu javnog neprepoznavanja ili čak posvemašnjeg autorskog promašaja. Već čujem prigovore glumaca: *dobro, ali zašto bismo svi mi trebali biti “autori”!*? *Mi imamo pravo na poziciju transfera između pisca i redatelja – naša je sloboda upravo u tome da damo maksimum kroz posredništvo.* Tako je, jedino što ne postoji “neutralno” posredništvo, kao što (čak ni pravno) ne postoji pozicija “neutralnog” svjedoka. Ja sam odgovorna za ono što prijeđe preko *mojih izvedbenih ruku*, kao što sam odgovorna i za bilo kakav proces medijacije. Znaju li to glumci? U pozadini njihovih prigovora, katkad i deklarativnog ljutitog odbacivanja *prevelike slobode*, nalazi se i otpor prema građanskoj ulozi, odnosno nevoljkost da prihvate odgovornost za političke izbore koje su “umjesto” njih činile i čine njihove institucije. Tu dolazimo do točke u kojoj glumac sebe naivno vidi posve izvan repertoarne politike za koju nastupa, braneći čak i nastup u televizijskim sapunicama kao “stjecanje iskustva” (o novcu da i ne govorimo). Sapunica je mjesto posvemašnjeg relativiziranja umjetničkih vokacija, dakle uistinu cinično mjesto, koje pri tom ne samo troši svog “apolitičnog” glumca, nego ga izvedbeno kondicionira na najsiriromašniji mogući način, što se naravno pokazuje u svemu što sapuničar *nije* u stanju izvesti nakon svoje serijalne degradacije.

ARHAIZAM PO IMENU “PRODUKCIJA” Izvjesno je da degradacija jednako tako postoji i na nezavisnoj sceni. Tu govorimo o degradaciji izvođača kao posljedici produkcijskih uvjeta. Pogledamo li recentnu povijest izvedbenog prostora koji se nekad zvao Teatar & TD, dok se danas odaziva na ime “Kultura promjene”, upada u oči da surovo urušavanje tamošnjih produkcijskih okolnosti stvara kvaziinstituciju volontera i neafirmiranih autorskih ličnosti, a ne stabilnog ansambla, adekvatnih tehničkih uvjeta

— JE LI MOGUĆE DA MODEL ZAVISNOSTI NE ČINI NOVČANA NAKNADA, VEĆ MNOGO DUBLJI STRAH OD JAVNOG RIZIKA, NEZAŠTIĆENOG redateljskom greškom? —

rada ili promišljene repertoarne politike. Preuzimanje odgovornosti za stvaralački čin pri tom ne može ovisiti samo onima koji osmišljavaju i igraju predstavu, već jednako toliko i o onima koji su zaposleni da prvima omoguće minimum profesionalnosti. Produkcijski uvjeti danas na nezavisnoj sceni (govorim i o Teatru & TD i o Zagrebačkom plesnom centru i o festivalskim produkcijama, dakle o bilo kakvim “hladnim pogonima” koji umjetnicima ustupaju svoj prostor, ali ne brinu o samoj predstavi i njezinom kasnijem životu) toliko su mizerni i nasumični da ne možemo govoriti ni o čijoj “slobodi”. Pa i onda kad umjetnici odustanu od grijanja prostora tijekom zime ili hlađenja prostora tijekom ljeta, kad odustanu od scenografije, kostimografije i od kompozicije svjetla koja nadilazi tri poluispravna reflektora, još uvijek je upitno treba li krah produkcije smatrati nekom vrstom *zadanih* radnih uvjeta. Ili bi svaki kazališni umjetnik institucionalne scene zapravo trebao postati redatelj, dok bi svaki umjetnik nezavisne scene zapravo trebao postati producent?! U tom slučaju, vrijeme je da ukinemo i klasično školovanje izvođača, kolektivno prebacivši potencijalne studente, baš kao i diplomirane umjetnike, na ekonomiju. Od koristi su samo dva smjera: ljudski menadžment (režija) i marketing plus prodaja (produkcija).

TKO “OVJERAVA” GLUMCA? Grčki dramatičari pisali su i postavljali na scenu svoje predstave, baš kao što je to činio i William Shakespeare. U oba slučaja, glumac je bio plaćen samo za ono što izvodi na pozornici, glasom i tijelom, kao neka vrsta atletskog retoričara. Ističem da govorimo o političkim sustavima u kojima ne samo da nije bilo građanskih sloboda, nego nije bilo ni koncepta pravne zaštite temeljnih ljudskih prava. U međuvremenu se mnogo toga promijenilo. Glumac je postao kognitivni, politički i emocionalni “ovjeritelj” svojih uloga, *intimus* svojih gledatelja i pomni gledatelj vlas-

tite intimnosti, čija se izvedba ne samo pedagoški oslanja na vlastito iskustvo, nego je i mjerena glumčevim javnim angažmanom u zajednici kojoj pripada. Suvremeni glumac ne može tvrditi da je *izabran* mimo svoje volje za ulogu uz koju ne pristaje i da je potom još i “instrumentaliziran” u nekom redateljskom projektu. Nitko mu, naime, neće povjerovati. Kad glumci u projektu Boruta Šeparovića pod nazivom *Mauzer* tvrde da ne znaju zašto se bave glumom i da ih redatelj “muči” pitanjima o razlozima za izbor spomenute vokacije (pa i samog tekstualnog materijala izvedbe), publika se smijucka, dajući im do znanja da taj dio predstave percipira kao neku vrstu autoreferencijalnog gega. Svejedno žele li glumci i glumice priznati svoju emancipaciju ili ne, ona im se *već dogodila*, ili im se dogodio njezin manjak. U oba slučaja, gledatelji očekuju izvođača koji je svjestan svojih izbora i spreman se *izložiti* ne samo kao “scenska slika”, nego i kao predstavica ili predstavnik određenog političkog, baš kao singularnog, neotudivo vlastitog projekta. Rijetko kada verbaliziran, ali osjetan sram HNK-ovih glumaca zbog rastrganosti između sapunice i bijednog, umjetnički nezahtjevnog repertoara, ne amnestira ih od činjenice da pristaju, iz dana u dan, iz mjeseca u mjesec, na autorsko *nedjelovanje*, odnosno na rad ispod mogućnosti svojih punih kapaciteta. Kad su državne vlade, na međunarodnoj razini, počele odgovarati ne samo za ono što su učinile, nego i za ono što su propustile učiniti, odgovornost je prerasla granice aktivnog činjenja, obuhvativši i kategoriju pasivnosti, namjernog propusta. A kazalište nikad nije izvan svoje zajednice, niti je glumac izvan projekta svoje građanske slobode. Zato siromaštvo u umjetnosti možemo odrediti i kao neku vrstu apolitičnog konformizma, a ne kao manjak produkcijske raskoši. I obrnuto: glumac je točno onoliko bogat koliko prihvaća izazov vlastite emancipacije; “pokušaja radikalne intimnosti, lišene egoizma” (Grotowski). **B**

KIKI OMERZEL

UMJETNOST SA SREDIŠTEM U MOM SREDIŠTU

S MULTIMEDIJALNOM UMJETNICOM I PROFESORICOM NA AKADEMIJI ZA DIZAJN U LJUBLJANI, O NJEZINIM SHVAĆANJIMA UMJETNOSTI, O TOME ZBOG ČEGA NE DJELUJE U OKVIRIMA SOCIJALNE, ANGAŽIRANE, AKTIVISTIČKE UMJETNOSTI TE O RADU SA STUDENTIMA

SUZANA MARJANIĆ

Krenimo od tvoga rada *Radoznalost je ubila mačku* iz 2003. godine gdje si zamolila svoje poznanike, prijatelje da se razodjenu i da ih pritom fotografiraju. Ipak, navodiš kako te je jedna od osoba pitala zbog čega da se razodjene za tebe. Rekla si kako je to dobro pitanje, ali da si se istovremeno zapitala pa zašto se ne bi razodjenula/razodjenuo kada to razodijevanje zapravo uopće ne čini nikakvu razliku? Kako si koncipirala navedeni projekt i zbog čega još uvijek neki imaju strah od nagosti kao i zazor prema nagim ženskim tijelima iz npr. *Playboya*?

– Projekt *Radoznalost je ubila mačku* nastao je kao posljedica svih mojih ranijih fotoprojekata gdje sam otkrivala svoj privatni život kao npr. u radu *Dobro jutro, Kiki* ili izlagala svoje tijelo kao medij u radu *Odnosi*. Bilo je mnogo pitanja o nagosti u mojim projektima, tako da sam se počela pitati što ljudima uopće to znači i zašto je njima to toliko značajno, kada to meni nije bilo bitno. Jer tijelo je samo medij, kao boja, kist ili ples, a suština je u priči o smislu života. Za mene je nagost prirodno stanje čovjeka, jer sam bila odgajana u slobodnom duhu. Vodila me radoznalost i čuđenje zbog čega netko toliko negira svoju prirodu. A kako me i izlaganje mog tijela privelo k stigmatizaciji, poistovjećivala sam se s mačkom koja jedino zbog radoznalosti umire.

Fotografija je u to vrijeme bila moj glavni medij, pa kako mi je bilo dano tjedan dana umjetničkog stvaranja u centru Pekarna u Mariboru, iskoristila sam tu priliku za svoju radoznalost. U paviljonu usred Pekarne uredila sam svoj privremeni fotostudio u koji sam dozivala ljude na fotografiranje. Uz mnogo priče i komentara na kraju sam s dozvolom posjetilaca napravila njihove fotografije. Glavni je moto bio da nikog ne prisiljavam na nagost, nego da se sami skinu koliko žele. Bilo je svakakvih odaziva, pitanja i komentara. Neki ljudi su se skinuli a drugi samo pozirali, a kako bih naglasila bezazlenost nagosti, fotografirala sam i psa bez odjeće, odnosno u njegovu vlastitom krznu, a na drugoj fotografiji dijete s majkom, koji su bili odjeveni.

A strah od nagosti još je uvijek ostala misterij, barem za mene. Stigmatizacija i intimizacija gole materije stvar je predrasuda i naučenog razmišljanja, pa je isto tako valjda i s nagim ženama u *Playboyu* koje si napomenula. Za neke to je časopis sa zanimljivim člancima i ženama koje su estetski fotografirane, sve što muškarce zabavlja, a za druge pornografija, pa bi se iz toga moglo još puno toga izvesti, što koga zabavlja i tome slično. *Playboy* je nastao u razdoblju kada su se žene u SAD-u borile da bi bile više negoli samo žene za štednjakom ili seksualni objekt obožavanja. Kako kaže sam Hemp, on im je u tome želio pomoći, jer je propagirao slobodu ženskog izbora kao i slobodu seksa, pa su ga kasnije zbog toga konzervativci i progonili. Koliko je u tome uspio ili je li njegova metoda prava, prepustila bih svakome samom da presudi.

FOTOIGRA PO NAČELU ISPADANJA

Godine 2003. sudjelovala si na Queer festivalu u Zagrebu izvedbom *Odnosi*. O čemu se točno u tom projektu radilo? Naime, koliko mi je poznato, radi se o dnevniku s devetero muškaraca koji su te fotografirali tijekom godine dana, nakon čega te je onda devetero žena fotografiralo isto tako tijekom jedne godine.

– Projekt *Odnosi* je nastao kao odaziv na poziv za izložbu *Muškarci* koja se održala u Galeriji sodobne umetnosti u

Celju 2000. godine. Pitanje je bilo: tko ili što je muškarac. A kako ne znam određeni odgovor što bi to bio muškarac, odlučila sam da postoje samo specifične muške osobe i moj odnos s njima. Nastao je projekt gdje me devetero muškaraca fotografira svake godine jedanput. A kako ne bih pričala o našem odnosu, prepustila sam njima da koncipiraju fotografiju. Svakom od njih sam rekla da ću napraviti sve što budu htjeli, za fotografiju, naravno.

Druga je važna stvar bila da je to fotografija po načelu ispadanja. Dok igrači/fotografi sudjeluju u igri, neće se znati njihovo ime. Svake godine kad ih pozovem, imaju izbor da me fotografiraju u roku jednog mjeseca ili odstupaju od igre, a tada se pojavljuje njihovo ime na sljedećoj izložbi.

Nastale su priče o našem odnosu: o tome kako me oni vide, koji je njihov odnos prema ženi. Kako nisam željela koncipirati muškarca kao jednu misao ili ideju, oni su to više puta radili, pa su kroz fotografije govorili o svom odnosu prema svim ženama. Naravno, kroz mene koja sam im to dozvoljavala. Dobar primjer je fotografija na otpadu, kad je jedan od igrača pitao: “Zašto ne možeš kad je odvoz smeća baciti pored njega i ženu, da je odvedu, kao dio starog namještaja koji više ne trebaš?” Obično su oni odgovarali na obrnuto pitanje, tko ili što je žena za svakog od njih. Ja sam bila samo objekt njihove mašte. Početne fotografije bile su provokativne jer im se svidjela ideja da ću napraviti bilo što za njih. Kasnije, uz moje razočarenje, njihova je mašta polako nestajala. Iako moram priznati da je toliko toga vidljivo među redovima kao da se odnos kroz fotografije gubio.

Poslije dvije godine ostvarila sam isti projekt s devet žena. Razlika je očita jer se već od početka sve odvijalo laganijim tempom i mekanijim temama. U pozadini je ovog projekta i moja teorija o kreativnosti, koja je u biti želja za komunikacijom. A komunikacija je tu da stvaramo odnose i kroz to novu realnost. To možemo raditi nesvjesno ili svjesno, pa ako već mogu birati, onda radim to svjesno.

TIJELO KAO ANIMALNI ASPEKT LJUDSKOG JEDNAK VILINSKOME

Prošle si godine izvela i plesni performans u okviru projekta *Dolazak u baštinu* u Zadru. Kako si koncipirala taj performans?

– Taj performans najbliži je teatralnom jer sam plesala pred slikom na pozornici, a ono što sam željela dati publici bio je osjećaj kako slikam posljednje tri godine. Prvi dan artist-in-residensa u Zadru slušali smo koncert Dubravka Lapainea u crkvi sv. Donata. Kupila sam njegov CD i kasnije sam na istu glazbu slikala vile s Velebita u plesu kako ih doživljavam. Vile su mistična bića, žene kojih se muškarci većinom boje, jer im se ne mogu podrediti (barem ne za dugo). Žene koje još uvijek nose dio animalnog u sebi pa su zato prirodne, samostalne i opasne. Žene koje znaju obje svoje strane prirode, pa su tako kompletne i imaju moći koje su većini nedostižne.

Ples je dio mog života od šeste godine, dok se nisam odlučila da ga zbog studija likovne umjetnosti malo ostavim po strani. Otkrila sam ga ponovo prije četiri godine, kad sam

— ČOVJEČANSTVO PROPADA, A JA SE ZAJEBAVAM S RADOŠĆU UMJESTO DA SAM KAO UMJETNICA SOCIJALNO ANGAŽIRANA I UPOZORAVAM DRUŠTVO NA NEJEDNAKOSTI SPOLOVA, PROBLEMATIKU DROGA, POLITIČKE MAKINACIJE... VALJDA JE TO PITANJE KOJE SI ŽELJELA POSTAVITI? —

počela tražiti odgovor na pitanje zašto sam tu, kamo idem i tko sam. Ples kao oblik meditacije i sjedinjenje sa samom sobom priveo me je nazad slikarstvu. U tom performansu otkrivala sam mistično iskustvo, a kako sam umjetnica, najjednostavnije govorim kroz umjetničke prakse, ovaj put kroz sjedinjenje vizualnog, osjetilnog i kinetičkog. Kako je moje tijelo još uvijek moj omiljeni medij, performance je bio prvi izbor.

Taj performance je početak nove priče koja je predmet mojih novih projekata. Priča o saznanju bića i radosti života. Ponekad me plaši da je tema pomalo patetična, jer nema trauma, patetike i straha. Samo, istina, ne pokazujem drugu pozitivnu stranu, već treću stranu života u kojoj nema patetike. Kako bi rekli zen budisti: “Kiša pada a trava raste sama od sebe.” Željela sam prikazati da muzika svira a tijelo pleše samo od sebe. Tijelo je animalni aspekt ljudskog jednak vilinskome koji mora imati korijene u materiji da bi se mogao vinuti u visine. Vile su bile samo pomagalo ili simbol kako bih ispričala priču.

EKOLOGIJA I UMJETNOST

Na prvoj Međunarodnoj znanstvenoj konferenciji o važnosti dizajna u održivom razvoju i smanjenju klimatskih promjena sudjelovala si projektom *I am fantastic because I am not plastic* gdje si predstavila zaista iznimne dizajnerske eko-torbe. (<http://www.vsd.si/alice/uploads/datoteke/Kiki%20OMERZEL%20Presentation.pdf>) Reci, kako si osmislila torbe i koliko dizajneri danas pridonose ekološkoj svijesti? Osim toga, na prvoj stranici tvoje prezentacije vide se djeca kako plivaju u nekoj rijeci, močvari preplavljenoj plastičnim smećem. Odakle dolazi ta strahotna stvarnost?

– Torbe su djelo različitih dizajnera, mada se ne bih branila da sam neke od njih sama napravila, a neke bih i s velikom radošću nosila.

Ekološka osviještenost posljednjih je godina značajna u mom pedagoškom radu, pa je posljedično nastalo i predavanje na konferenciji. Željela sam pričati o problemu koji studenti mogu rješavati na osobnoj bazi, a to je problem gomile smeća. Možda nije bilo slučajno da je dva dana prije konferencije bila aktualna vijest o gomili smeća koje je preplavilo moju omiljenu plažu na Pelješcu, iako sam već prošloga ljeta fotografirala tu istu plažu punu smeća; prizor je zaista stravičan. Tako sam prva tri dana odnosila vreće smeća kako bismo se mogli kupati na barem koliko-toliko čistoj plaži. Ne bih rekla da smo toliko daleko od prizora djece koja se kupaju u smeću, iako fotografije potječu iz Indije.

Zato u siječnju počinjem projekt edukacije šire populacije sa studentima Vizualne komunikacije na Akademiji za dizajn. U tom ćemo projektu upotrebljavati tehnike i metode dizajnera kao i umjetnika kako bismo doprli do šire publike, što znači internet, akcije, ekogerila, plakati izložbe... i sve ostalo za što će studenti biti sposobni.

Poznate su i tvoje zaista zanimljive ilustracije mitskih, fantastičnih bića. Osim toga, na Akademiji za dizajn sa svojim studentima trenutno radiš na ilustracijama mitskih bića iz slovenskih usmenih predaja. Molim te, možeš li spomenuti neke radove i na koji način studenti/ice pristupaju konkretizaciji tih mitskih bića?

– Mitologija i stara znanja moja su stara ljubav. U njima sam oduvijek nalazila skrivena znanja koja su mi pomogla u razumijevanju mojih doživljaja i reakcija. Problem rada s mladom generacijom nalazi se u njihovoj ovisnosti od internetskih medija koji su nesigurni u svojoj istinitosti. Dobar primjer je *Wikipedia*, koja je za znanstveni rad zbog nesigurnosti podataka izuzetno problematična, iako je kao ideja svjetske enciklopedije prekrasna. Moja je želja bila povesti ih u razumijevanje starih priča i skrivene simbolike bića, o kojima se pričalo u slovenskim selima i gradovima. Svaka od njih govori nam o nekom aspektu našeg života, pa je njihov rad bio da to prenesu u turistički *spomen*, koji je suvremeno dizajnersko koncipiran. Kako su studenti različiti, tako je i s radovima: neki su ostali na nivou estetizacije mističnih bića, lijepoj formi bez suštine, a drugi su u formi uhvatili suštinu i simboličko je izražavanje došlo do izražaja. Izdvojila bih dva rada. Velikane iz Škofje Loke ili lutke, koju možeš preoblačiti – autora Andraža Škabara. Bijela i zelena zmija kao aspekt dobrog i zla u pop-up knjizi – autora Marka S. Kunsta.

— OD KADA SMO U EU, SMANJILI SU NAM SE HONORARI, POVEĆALI SU SE TROŠKOVI. ALI SVAKAKO JE RAJSKO, JER JE SVE VIŠE VOLONTERSKOG RADA. MADA JE TO SAMO POSLJEDICA NEPLAĆANJA HONORARA. —

Reci, kakav je život u EU i što predviđaš za Hrvatsku, nakon njezina ulaska u EU?

– Kako nisam jasnovidna, ne znam što će biti. Ali od kada smo u EU, smanjili su nam se honorari, povećali su se troškovi. Ali svakako je rajsko, jer je sve više volonterskog rada. Mada je to samo posljedica neplaćanja honorara. A kako je situacija kod vas već blizu tome, vjerojatno se morate pripremiti na čistu radost rada bez honorara.

UMJETNOST NIJE PSIHOTERAPIJA

U opisu svoga rada navodiš kako umjetnost nije psihoterapija te kako umjetnost nije ni korektiv društva; kako, međutim, onda protumačiti aktivističku umjetnost koja upozorava na socijalnu dimenziju?

– Upozoravanje na socijalnu dimenziju kroz aktivističku umjetnost, u kojoj nema odgovora na postavljeno pitanje, puko je izražavanje vlastitih misli o nekom problemu. Stvar je u golom provociranju ili šokiranju koje većinom ne vodi

nigdje osim dugim raspravama. Dizajneri bi rekli da je to dobro smišljena reklama. Nikako ne kažem da je to slabo, ali osobno u tome vidim nadomjestak za vlastitu nesigurnost, skrivanje u intelektualnoj identifikaciji s grupom ljudi ili određenim idejama kao nadomjestak za svjesnost o vlastitom bivanju. Ljudi imaju osjećaj da postoje samo ako imaju ulogu koja je prepoznatljiva i vezana za krdo. Socijalno angažiran umjetnik mnogo puta znači biti dobar (u smislu socijalne svijesti dobrote prema sučovjeku), što su nam govorili kao djeci, a biti aktivistički usmjeren, provokativan i buntovan znači biti pravi pubertetlija. To je samo jedan vidik socijalno angažiranih projekta. Socijalne su inicijative u ovom društvu nužne i više nego potrebne, ali pitanje je da li je to stvar umjetnosti i da li je rešenje samo u upozoravanju na nepravde. A tko onda zna kako bi moglo biti drukčije?

Ljudi žive na različite načine, neki gledaju stvari koje se događaju izvana, a neki one koje se događaju iznutra. I svatko sa

svoje strane priča o vrijednostima života i socijalnim dimenzijama. Ja pričam o onome što je u ljudskom biću, što je njegovo bivstvo, nezavisno od porodice, škole, društva i koncepata. Čovjekovo čisto ja, suština.

Oduvijek su postojale životinje koje žive u krdu i one koje su samotnjaci; ne vidim razloga da bi kod ljudi bilo drukčije. Pa i mi smo samo djelo ove prirode. Priznajem, ja sam samotnjak i moja priča ima središte u mom središtu i od tamo izlazi napolje. A ne vidim ništa što bi moglo biti više socijalno nego to. Zato uvijek i u radu sa studentima od njih zahtijevam osobni pristup projektu, zajedno tražimo što oni žele da kažu i to izražavamo na najbolji mogući način. Rješenje tražimo u nama, pa tek onda širim saznanje, koje će možda i nekome pomoći.

Ipak, kakva je danas akcionistička i performerska scena u Sloveniji?

– Slovenska kulturna scena danas se više bavi socijalno angažiranim radovima i konceptualno smišljenim pričama čija je osnova znanstveni pristup obrađivanja neke teme, što znači da napraviš istraživanje na određenom temu i kasnije citiraš neki već poznati projekt. Trenutačno je najjača struja koja se bavi knjigom umjetnika (*artist's book*), čiji je začetnik Ed Rushia, gdje je koncept bitniji od forme. Ipak, ostala sam pod dojmom projekta *Gostione kod Zlatnog stegna* Mladena Stropnika, Nataše Skušek i Katje Skušek. Krasna kritika snobizma i kulinarškog elitizma a u isto vrijeme osobna je ispovijest grupe umjetnika koji se druže uz hranu i debatu.

Isto tako navodiš kako ne pripadaš nijednom trendu; koji je trend trenutno dominantan u suvremenoj umjetnosti i kako bi, recimo, pojasnila fenomen re-enactmenta koji dominira izvedbenom umjetnošću od 2001. godine?

– Marina Abramović u jednom od svojih članaka govori o tome da ponavlja i svoje performanse kako bi ih bolje razumjela, što nije ni tako nova stvar, jer su umjetnici od nekad svoje radove prerađivali i završavali poslije pet, deset ili dvadeset godina (Leonardova *Mona Lisa*, Piccasove *Avignonske gospodice*). Priče su se nekad prepričavale iznova svaku večer, a djeca neke stvari žele

čuti ili vidjeti ponovo i ponovo. Ponavljamo ono što nismo razumjeli do kraja kako bismo spoznali ono što još nismo. Pa zato i tvrdim da nisam u trendu, jer nešto takvo ne postoji ako stvarno radiš iz sebe. Metode rada stare su kao čovječanstvo; na tebi je samo da izabereš pravu metodu kako bi stigao na cilj. A raditi u takozvanom trendu za mene znači da si papagaj koji ponavlja već rečeno bez razumijevanja i saznanja, samo zato da bi nešto rekao.

UMJETNOST RADOSTI ŽIVOTA

Tako ističeš kako si u svome radu fokusirana na radost života i življenja, što može djelovati i kao paradoks u ovim kriznim vremenima.

– Svakako je šokantno da u ovim mračnim danima recesije, mogućeg uništenja čovječanstva i stalne prijetnje terorističkog ili barem atomskog napada nisi barem malo zabrinut. Čovječanstvo propada, a ja se zabavim s radošću umjesto da sam kao umjetnica socijalno angažirana i

upozoravam društvo na nejednakosti spolova, problematiku droga, političke makinacije... Valjda je to pitanje koje si željela postaviti?

Već sam naznačila odgovor kod drugih odgovora. Kud mali Mujo, tu i svud ostali, stara je poslovice. A ako vidiš nekog koji bježi na drugu stranu, to sam sigurno ja. Ima toliko lijepih, ekstatičnih i mističnih doživljaja u životu, koji su me ispunili do posljednjeg atoma. Za mene je to jedino što ima značenje i to je ono o čemu mogu i obožavam pričati. Bilo je nekoliko umjetnika koji su to radili prije: Matisse, Miró... pa valjda je još netko.

Vrlo često si se okretala dnevničkom izražavanju; tako si 1985. počela pisati dnevnik, a zapisivala si o svemu onome što ti se tada činilo bitnim, pa si, među ostalim, zapisivala i vlastite snove. Jesi li neke snove vizualizirala u svojim radovima?

– Da, neke sam od njih nacrtala, a druge samo sam izvela kao interni performans za grupu najbližih.

ZAPISI NAJVEĆIH RADOSTI, BOLA I LUDOSTI

Nadalje, 1997. godine počela si voditi ilustrativan dnevnik, i navodiš kako si pokušala tim dnevničkim crtežima “uhvatiti” stanje vlastitoga tijela i uma. Na koji ti je način taj ilustrativan dnevnik pomogao i nije li to ipak bio svojevrsan vid psihoterapije?

– Svakako nije psihoterapija jer nema drugog načina samospoznaje osim komadanja samog sebe na djeliće, o čemu su pričale sve stare šamanske priče. Kako nemam šamanske životinje, metoda i plemena... izabrala sam drukčiju metodu. Uništenje vlastitih misli, asocijacija, percepcija i uspomena kroz njihovo javno predstavljanje kao način, da se od njih otuđim. Jer kad je nešto svačije to nikako ne može biti moje.

Dnevnik u crtežima radila sam u razdoblju najvećeg eksperimentiranja sa životom. Princip je bio napraviti ono čega te je najviše strah, pa onda to razjasniti kroz vizualni medij i pustiti da ostane tamo gdje je. To su zapisi najvećih radosti, bola i ludosti.

Šamansko putovanje u smrt i ponovno rođenje bila je ideja kompletnog projekta *Dnevnici*, koje sam radila od 1997. do 2004., kada sam na tri godine prekinula projekt, jer sam se posvetila svojoj kćeri, a nakon toga nastavila na malo drugačiji način.

Radila si i jednomjesečni dnevnik, kolažni dnevnik jedne ljubavi. Na koji si način koncipirala taj dnevnik 1998. godine?

– Bila sam pod velikim dojmom filma *Devet i pol tjedana* i *Kraljevstvo osjetila*. Strast koja je veća od čovjeka. Znala sam da je to ljubav koja ne može dugo trajati; svaki sam dan iscrtavala svoje osjećaje. Nikad ne znaš kad će doći druga prilika.

I zaokružimo ovaj razgovor tvojim foto-dnevnikom *Dobro jutro, Kiki* koji si počela voditi 1998. godine.

– *Dobro jutro, Kiki* bio je moj magistarski rad, pod mentorstvom Jožeta Baršija. Barem je počeo tako, ali se kasnije razvio u mnogo širi projekt povezan sa svim ostalim dnevnicima. Osnova je bila da se svako jutro fotografiram sa starim dvoookim fotoaparatom Jashica 642. Namjera je bila samo bilježenje trenutka jednog dana, jedne sekunde u toku dana.

Radila sam u želji spoznaje vremena, jer sam vjerovala da je u tome odgovor na moja pitanja. Fotografije u obliku dnevnika bilježe stanja promjena, što znači uhvatiti razliku od jednog trenutka do drugog, od jedne vremenske točke do druge, a ako ih gledamo kroz teoriju relativnosti, nastane poprilični kaos. I to im daje posebnu vrijednost, jer što su bliže smrti bliže su i vječnosti, kada vrijeme nestane. Kao što je rekao Roland Barthes s fotografijom ulazima u smrt. Fotografija je dokument koji se egzistencijalno više ne može ponoviti, dio je prošlog – *momento mori*.

Fotografije koje su nastale između 1997. i 2004. trenuci su nekog života koji je prošao. Fotografije do godine 2000. kombinirane su pisanim i crtanim dnevnicima, po strogo zaustavljenim principima kreirala sam ih u glazbu. Projekt je bio izložen na izložbi *Fotografija koje nema* 2009. godine u Kopru.

A u istinu je taj projekt dnevnik tragaoca života, i zapis slučajnih trenutaka koji su se na tom putu dešavali. Ne bih rekla da je završen, jer još nikad nije bio izložen u cjelini, a u posljednje vrijeme opet me zanima kako bi sve to zajedno zvučalo kao simfonija nekog izgubljenog vremena. **E**

POVJERENJE U TEKST

PODNASLOV: DOK JE U Concertu grossu SRĐANA DEDIĆ RIJEČ O POGLEDU NA BAROK IZ "ISKRIVLJENOG ZRCALA", U NJEGOVOM Četvrtkom zagrebačkom koncertu GRAĐA KAO DA JE RAZLOMLJENA NA FRAGMENTE I STAVLJENA U SVOJEVRSTAN "KALEIDOSKOP"

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uz koncerte Magdalene Kožene u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog 15. ožujka te Zagrebačkih solista i Kvarteta Klang u Hrvatskom glazbenom zavodu 22., odnosno 23. ožujka 2011.

Prvo zagrebačko gostovanje češke mezzosopranistice Magdalene Kožene imalo je nekoliko vrlo dobrih predispozicija da bude dočekano "na nož" i od publike i od kritike. Za početak, nitko baš nije sretan kad takozvane "zvijezde" odgađaju koncerte, pa se stoga i konačno održanom nastupu prilazi s određenom dozom podozrivosti. Zanimanje, ali i potencijalni zazor izaziva i status miljenice diskografske industrije, koja je, k tome, svojevremeno punila stranice žutog tiska tek naknadno institucionaliziranom vezom sa šefom-dirigentom Berlinske filharmonije Simonom Rattleom. A kad je publika konačno došla u Lisinski, vidjela je pjevačicu koja nastupa bosonoga, što može biti doživljeno kao nepotrebna teatralizacija, dok bi njena sve samo ne glamurozna (ali zacijelo dizajnerska) haljinica mogla navesti na pomisao o nepoštivanju digniteta zagrebačkoga hrama glazbe. Svemu navedenom treba pridodati i program od sat i pol bez stanke, ispunjen manje poznatim, gotovo opskurnim ranobaroknim skladbama za glas i basso continuo, koje se vrlo lako moglo predstaviti jednolično, pogotovo uz continuo sekciju napućenu trzalačkim glazbalima.

UZBUĐLJIVOST NEUGLEDNIH DRAGULJA Usprkos svemu tome, a barem djelomično i upravo zbog nekih od tih razloga, recital naslovljen *Lettere amorose* (kao i istoimeno diskografsko izdanje) bio je, bez imalo pretjerivanja, jedan od onih glazbenih događaja koje će se zacijelo još dugo pamtit. Tek naizgled paradoksalno, Magdalena Kožená, koja na diskografskim izdanjima nerijetko zvuči rutinirano i distancirano, na živom se koncertu pokazuje kao umjetnica koja je kadra udahnuti život čak i prividno posve nezanimljivim skladbama. Razlog tome vjerojatno je posvemašnja uvjerenost u vjerodostojnost glazbe koju izvodi, ali, još i više, u poruke koje ta glazbe prenosi. Poput, primjerice, Emme Kirkby, Kožená uglazbljeni tekst stavlja na vrh interpretacijskih prioriteta, dok su svi drugi, glazbeni elementi izvedbe podređeni dramaturgiji koja proizlazi iz teksta, to jest primarno izvanglazbenog sadržaja.

Uz takav pristup, moguće je uzbuđljivima učiniti i prividno neugledne glazbene dragulje. Stoga, premda se očekivalo da bi vrhuncima koncerta trebale biti Monteverdijeve skladbe, Kožená je u prvi plan stavila neka druga djela – poglavito skladbu *Hor ch'è tempo di morire* Tarquinija Merule

i kantatu *L'Eraclito amoroso* Barbare Strozzi.

Nemale zasluge za uspjeh čitavog koncerta pripadaju i ansamblu Private Musicke, predvođenom izvrsnim gitaristom Pierreom Pitzlom. Osmero glazbenika solistici je osiguralo živu i raznoliku pratnju, s pažljivim nijansiranjem različitih instrumentalnih kombinacija u skladu s mijenama unutar pojedinih uglazbljenih tekstova, pri čemu su se pokazali u pravom smislu kao suradnici, a ne tek pratitelji. To je, pak, do posebnog izražaja došlo i u nekoliko samostalnih instrumentalnih skladbi, pomno probраниh kako bi se savršeno uklopile u cjelinu recitala.

ZALUTALI U BAROK Pomna osmišljenost koncertne cjeline u posljednje je vrijeme sve češće uobičajena i na pretplatničkim koncertima Zagrebačkih solista. Osnovni okvir pritom ove sezone predstavljaju Bachovi *Brandenburški koncerti*, sučeljeni s novim *Zagrebačkim koncertima* suvremenih hrvatskih skladatelja. Na posljednjem koncertu, održanom 22. ožujka, licem u lice, odnosno, bolje rečeno, partituroom o partituru sučelili su se Bach i Srđan Dedić. Program je bio upotpunjen i još jednim Dedićevim djelom – studentskim *Concertom grossom* i *Suitom za flautu i jazz piano trio* Claudea Bollinga. Koncertantnost barokne provenijencije je, dakle, nit vodilja čitavog programa – od svog izvornog oblika pa do njegovih odjeka u jazzu i suvremenoj umjetničkoj glazbi.

Najslabija točka pritom je bio Bachov *Četvrti Brandenburški koncert*. Doduše, Dani Bošnjak i Lidija Ljubičić pokazali su se kao vrsni interpreti, pa makar i na suvremenim poprečnim flautama, umjesto baroknih blok-flauti, koje propisuje izvornik. Još jedan element stilski autoritativne interpretacije bio je i čembalist Pavao Mašić, no ostatak ansambla bio je vrlo daleko od takve autoritativnosti. Zagrebački solisti imaju određenih iskustava rada sa specijalistima za povijesno obavlješteno izvođenje baroka, no čini se da ta iskustva nisu ostavila dubljega traga – a romantičarski pristup baroku danas teško da može proći čak i unutar Hrvatske, a kamoli izvan njenih granica. Ansambl kao da je zalutao u ovaj repertoar, što je najrazvidnije bilo u solističkim istupima

— ČLANICE KVARTETA KLANG U REKORDNOM SU ROKU OSVOJILE PUBLIKU, I TO BEZ OBZIRA NA NESTANDARDNU POSTAVU ANSAMBLA I IZ NJEGA PROIZAŠAO JEDNAKO NESTANDARDAN REPERTOAR. —

koncert-majstora Borivoja Martinića Jerčića – uz ovom prilikom čak i čisto tehničku nepripremljenost prostora za stilsku nadogradnju jednostavno nije bilo.

Slični problemi obilježili su i izvedbu *Prve suite za flautu i jazz piano trio* Claudea Bollinga, koju se može svesti na uvjerljive soliste i neuvjerljive Soliste. Ovaj put problem, međutim, nije u samom ansamblu, koliko u aranžmanu Silvija Glojnarića. Bollingovoj skladbi, naime, nisu potrebni gudači (da jesu, uvrstio bi ih sâm skladatelj), pa su se stoga i u zanatski vrlo korektnom Glojnarićevom aranžmanu pokazali kao strano tijelo. Stvar su koliko-toliko spasili solisti – flautist Dani Bošnjak, pijanist David Gazarov, kontrabasist Mario Ivelja i udaraljkaš Borna Šercar, koji su uspjeli pravi put stilske uravnoteženosti između elemenata jazz-a i neobaroka. Ipak,

i dalje je pitanje je li bilo neophodno izvesti cijelu sedmerostavačnu suitu, čije je predugo trajanje u bitnom nesrazmjeru s količinom nosive glazbene grade.

ODMAK OD PREDLOŠKA Svi nedostaci izvedbi prvog dijela programa nadoknađene su u nastavku. Zagrebački solisti, prilično neobičajeno za domaće sastave (pa donedavna i same Soliste), najveću su pozornost posvetili domaćim djelima. Programski zanimljivo sučeljeni su ne samo Bach i Srđan Dedić, nego i Dedić sâm sa sobom – uz njegov praižvedeni *Četvrti zagrebački koncert*, na programu je bio i njegov studentski *Concerto grosso*. Razlike između tih dvaju djela su velike, no u njima je i dalje prepoznatljiv isti skladateljski rukopis. Ranija skladba u formalnom smislu, ali i na razini instrumentacijskih i motivičkih gesti, prilično jasno slijedi barokne obrasce, s izmjenama *ritornella* i solističkih odsjeka te kontrastiranjem *concertina* i *concerta grossa*. Nasuprot tome, *Četvrti zagrebački koncert*, u odnosu na već praižvedena djela Mladena Tarbuka, Berislava Šipušića i Krešimira Seletkovića, donosi najveći odmak od zadanog Bachovog predloška. Na prvi pogled, čini se kao da je Dedić zadržao samo izvodilački sastav i ulogu pojedinih instrumenata unutar tog sastava – čak je i broj stavaka smanjen s tri na dva. No, kao i *Concerto grosso*, i

OBITELJSKA CRTA

ONO ŠTO SE TAKODER MOŽE SMATRATI RIJETKOŠĆU, A SAMIM TIME I ORIGINALNOŠĆU, ČINJENICA JE DA GLAZBENA KOMPONENTA DOGAĐAJA NIJE BILA SEKUNDARNA, ZAHVALJUJUĆI VRHUNSKOJ SVIRCI REDOM MLADIH, VEĆ POTVRĐENIH GLAZBENIKA

PETRA PAVIĆ

Diapason festival, Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, 20. ožujka 2011.

Festivali komorne glazbe imaju specifičnu karakternu osobinu. Osim što oživljavaju gradove u kojima se održavaju (uglavnom se to odnosi na male ribarske gradiće u koje svake godine u isto doba dolazi grupa prepoznatljivih glazbeničkih imena s privlačnim repertoarima, no nerijetko i metropola poput Zagreba “oživi” s takvom manifestacijom), tu je i ona “obiteljska crta”, vidljiva unutar grupe interpreta. Pritom prvenstveno mislim na osobna poznavanja i prijateljstva između glazbenika i organizatora festivala – u ovom slučaju bez ikakvih aludiranja na nepotizam – koja dodatno potcrtavaju taj komorni, intimniji ton.

Zagrebački ljubitelji konzumiranja komornog muziciranja – koji postoje, samo su pomalo umorni od ustaljenih postojećih ciklusa “prepoznatljivoga” zvuka – već nekoliko godina dobivaju poslasticu po svom ukusu u obliku Zagrebačkog međunarodnog festivala komorne glazbe. Iznenadenosti odazivom i interesom publike, već nakon prvog izdanja toga festivala, više nema – zna se da u prvoj polovici listopada Hrvatski glazbeni zavod svijetli drukčijom bojom. Osamljeni događaj, koji stvara pozitivnu “gužvu” na nekoliko kolosjeka, čini se, dobiva suputnika. Udruga Diapason, koja okuplja profesionalne glazbenike, osmislila je, predvođena svojim članovima Srdanom Filipom Čaldarovićem i Davorinom Brozićem, jednodnevni festival komorne glazbe i postavila ga na istu pozornicu – doduše, bez raznobojnih reflektora ispred HGZ-a i velikih plakata po cijelome gradu.

“UDOBNI” STOLCI Ako je bilo sumnjičavosti oko postizanja uspjeha koji bi postojao ravnopravno uz već poznato izdanje ovakve vrste, raspršila se – ovo izdanje nikako nije bilo slučajem visokih ambicija, a nižih ostvarenja, na što smo možda navikli u domaćim produkcijama. Čini se nepotrebnim razlagati činjenicu da je nemoguće izbjeći traženje sličnosti između Zagrebačkog međunarodnog festivala komorne glazbe i novog, Diapasona. No, umjesto zvjezdanih imena interpreta i inozemnih gostiju, ovdje su se velika imena odnosila na stvaratelje komorne glazbe i preskakanje, unutar naših okvira, često pretencioznog uvrštavanja rijetko sviranih i zaboravljenih autora. Ono što se također može smatrati rijetkošću, a samim time i originalnošću, činjenica je da glazbena komponenta događaja nije bila sekundarna, zahvaljujući vrhunskoj svirci redom mladih, već potvrđenih glazbenika.

Ovdje je već spomenuta “obiteljska crta” odigrala itekako važnu ulogu – ne samo u praktičnome smislu olakšanog organiziranja festivala, nego i u onom glazbenom. Ono što slušatelj uvijek traži od zvuka komornog ansambla jest da bude homogen i bez egoističnih izleta (klavirska dionica u Mozartovu *Klavirskom kvartetu* osjetila se važnijom...), što se gotovo u potpunosti čulo na svim trima koncertima festivala *Diapason*. Istina, možda je s tehničke strane malo teško sjediti na poznato “udobnim” stolicama HGZ-a puna četiri sata s dvije kraće pauze, ali možda i nije bila loša ideja o maratonskoj koncentraciji odlično odabrane glazbe i sjajnih izvedbi. Ipak, publika, kako to već biva kod nas – ako nisu u

DIAPASON FESTIVAL

Nikša **Bobetko** Johannes **Brahms** Lucija **Brnadić** Davorin **Brozić** Jasen **Chelfi** Srdan Filip **Čaldarović** Danijel **Detoni** Ernst von **Dohnányi** Cèsar **Franck** Martina **Gojčeta** Silić Dario **Golčić** Bánk **Harkay** Zrinka **Ivančić** Domagoj **Ivanović** Anđelko **Krpan** Danijel **Martinović** Felix **Mendelssohn** Aleksandar **Milošev** Wolfgang **Amadeus** **Mozart** Smiljan **Mrčela** Ivan **Novinc** Vlatka **Peljhan** Branimir **Pustički** **Sergej Prokofjev** Đorđe **Stanetti**

**Hrvatski glazbeni zavod
Nedjelja, 20. ožujka 2011.**

pitanju razvikana imena – nije u potpunosti doživjela ovaj događaj i ne može se reći da je prepunila dvoranu. To će, možemo biti prilično sigurni, uslijediti već s drugim izdanjem – ako je u planu.

GRUPNA ENERGIJA Mozart, Prokofjev, Brahms, Franck, Dohnány i Mendelssohn su kroz dua, gudačke i klavirske kvartete, kvintete i sektete predstavljeni zagrebačkoj publici, rekla bih, u novom i izuzetno kvalitetnome svijetlu. Bile su to interpretacije u kojima su briljirali svi, a posebno pijanistica Zrinka Ivančić u Mendelssohnovom *Klavirskom sektetu* u *D-duru* te violinist Domagoj Ivanović u *Sonati za violinu*, op. 80 Sergeja Prokofjeva, koju je

svirao s jednako sjajnim Srdanom Filipom Čaldarovićem. Vidljiva i čujna grupna energija, koja je slušatelja odvlačila od analitičkog slušanja u sasvim emotivne sfere i neka senzibilnija čitanja partitura ono je zbog čega svi – od organizatora, preko interpreta, pa do svakog pojedinog slušatelja – mogu reći, sa željom za nastavkom, da je projekt uspio i ugodno iznenadio.

S postojanjem još jednoga relevantnog festivala komorne glazbe naravno da nema, a ne vjerujemo niti da će ikada biti spomena konkurencije – samo divne činjenice da ćemo, uz listopad, jedva čekati i još neki mjesec. **E**

Četvrti zagrebački koncert, zapravo, barata istim (neo)baroknim “formulama” i “gestama”, ali na drukčiji način. Dok je u ranijem djelu riječ o pogledu na barok iz “iskrivljenog zrcala”, u novoj skladbi grada kao da je razlomljena na fragmente i stavljena u svojevrstan “kaleidoskop”. No, premda slijed tih fragmenata može isprva ostaviti dojmata nasumičnosti, skladba se u konačnici sklapa u zaokruženu cjelinu, objedinjenu ne samo na jasno prepoznatljivoj motivičkoj razini, nego i kroz nešto manje transparentnu, ali ipak čvrstu formalnu strukturu.

KOKETIRANJE S “KLUPSKIM” ZVUKOM Već su i dva suvremena domaća djela na programu Zagrebačkih solista skoro pa eksces u zagrebačkoj koncertnoj praksi, no još je “začudniji” program što ga je večer kasnije, također u Hrvatskom glazbenom zavodu, pripremio Kvartet Klang. Ovaj ansambl, formiran

pred samo godinu dana za potrebe jedne studentske produkcije, već iza sebe ima niz zapaženih nastupa, ali i nagradu na samoborskom Natjecanju Ferdo Livadić. Članice ansambla – pijanistice Vlatka Peko i Ana Lucić te udaraljkašice Anita Primorac i Kaja Farszky – u rekordnom su roku osvojile publiku, i to bez obzira na nestandardnu postavu ansambla i iz njega proizlazio jednako nestandardan repertoar.

Izvorne literature za dva glasovira i udaraljke nema puno – Bartókova *Sonata* za taj sastav (kojom je Kvartet Klang započeo svoje djelovanje, ali i ovaj svoj najnoviji koncert) u tom je smislu iznimka koja potvrđuje pravilo. Ovom prilikom još je jednom izvedena i efektna obrada suite iz Bernsteinove *Priče sa Zapadne strane*, dok je ostatak programa bio odraz neprijetanja članica ansambla na bivstvovanje u prostoru repertoarnog vakuuma. Jer, ako izvornih djela nema, treba ih stvoriti, pa su tako na ovom koncertu izvedene četiri

nove skladbe hrvatskih autora, skladane upravo na poticaj ovog ansambla. Među njima, samo je jedna bila već i ranije izvedena – *Etida* Ante Knešauřeka, skladba koja ironizira formulaičnu mehaničnost etidnog žanra, istovremeno donoseći sadržajnost koja nadilazi samodostatnost tehničke izazovnosti.

Pogled sa zvonika Viktorije Čop dijelom je veće cjeline, ciklusa *Karneval*, no, čak i izdvojen iz te cjeline, ovaj je stavak zaokružen glazbeni entitet, svojevrсна žanr-slika nenametljive impresionističke ugodajnosti. Na kartu učinkovite nepretencioznosti uspješno su zaigrala i preostala dva praižvedena djela – *Closing time* Ivana Josipa Skendera (izvedba kojeg, u skladu s naslovom, završava gašenjem svjetla u dvorani) i *Blue and Red* Dubravka Palanovića. Obje skladbe – očekivano za Palanovića, ali ne i za Skendera – neskriveno koketiraju s jazzom ili opuštenim, gotovo “klupskim” zvukom.

Ako je fascinantna otvorenost članica Kvarteta Klang prema suvremenim hrvatskim skladateljima, kao i bezrezervna reakcija skladatelja prema glazbenicima, još je fascinantnija otvorenost njihove zajedničke publike. Rijetko se u Hrvatskom glazbenom zavodu (ili bilo gdje drugdje u Zagrebu, osim možda na koncertima u sklopu Muzičkog Biennala Zagreb) mogu doživjeti takve ovacije suvremenoj glazbi. No, tajna uspjeha Kvarteta Klang zapravo je vrlo jednostavna – vrsne glazbenice neposredno i s uvjerenjem izvode kvalitetnu glazbu. A to je nešto što publika ne može ne prepoznati. **E**

PRAVA PREDSTAVA U KRIVOM TRENUTKU

ODLUKA HNK-OVOG VODSTVA DA PRISTUPI PRODUKCIJSKI, ALI I FINANCIJSKI IZNIMNO ZAHTJEVNOM PROJEKTU POSTAVLJANJA WAGNEROVA *Parsifala*, NEUMJESNA JE I OBJESNA – AKO TRADICIJE NEMA, MOŽDA SE S NOVIM POKUŠAJEM NJENOG USPOSTAVLJANJA MOGLO PRIČEKATI NEKI PRIMJERENIJI TRENUTAK

TRPIMIR MATASOVIĆ

Richard Wagner, *Parsifal*, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb, 26. ožujka 2011.

Drastičnim proračunskim rezovima već je lani potpisana *de facto* smrtna presuda velikom dijelu izvaninstitucionalne kulturne produkcije. Ovogodišnjim kresanjima budžeta u pitanje je, pak, doveden i nezanemariv dio institucionalnih programa. No, čak i u takvom kontekstu, zagrebačko je Hrvatsko narodno kazalište ostalo gotovo nedodirljivom *svetom kravom* kulturne politike koja, čak i u najtežim vremenima, želi spektakularizacijom pomeći pod tepih sve što se ne uklapa u okvire nekakve imaginarne “reprezentativnosti”. Odluka HNK-ovog vodstva da se upravo u takvom kontekstu pristupi produkcijski, ali i financijski iznimno zahtjevnom projektu postavljanja Wagnerova *Parsifala* u takvim je okolnostima, zapravo, neumjesna i objesna. Nema sumnje da je riječ o djelu koje je zaslužilo da, nakon stanke od skoro sedamdeset godina, bude ponovno videno na zagrebačkoj pozornici – posebice uzmemo li u obzir da bi središnja nacionalna operna kuća na repertoaru redovito trebala imati Wagnerova djela, umjesto njihove tek sporadične prisutnosti, koju nipošto nije moguće nazvati tradicijom. No, ako takve tradicije nema, možda se s novim pokušajem njenog uspostavljanja ipak moglo pričekati neki primjereniji trenutak.

NEKAPACITIRAN ANSAMBL Uostalom, zagrebački HNK – upravo (i) zbog nepostojanja tradicije – još uvijek nije u stanju *Parsifala* postaviti u cijelosti vlastitim snagama. I opet – upravo bi se u vrijeme recesije trebalo više osloniti na vlastiti ansambl (a HNK je i dalje kazalište s ansamblom, a ne *stagione*) i, slijedom toga, postavljati djela za koja je taj ansambl kapacitiran. Naravno, HNK je osigurao vlastiti zbor i orkestar te soliste za manje uloge, no u premijernoj su podjeli od šest glavnih uloga, samo dvije pjevali domaći pjevači – Dubravka Šeparović Mušović kao Kundry te Ivica Titurel u ulozi scenski neprisutnog Titurela. U goste je, osim četvorice protagonista, k tome, doveden i veći dio autorskog tima, predvođenog njemačkim redateljem Kurtom Josefom Schildknechtom (što je

rezultat koprodukcije s Mainfranken Theatrom iz Würzburga), orkestar je morao biti pojačan članovima Orkestra Oružanih snaga RH, a pojačanja je bilo i u zboru.

Uviđajući vjerojatno da je riječ o projektu visokog rizika, HNK-ova uprava zaključila je, možda i više nego ikad prije, da u realizaciji *Parsifala* jednostavno ne smije biti slabe točke. I u tome se uspjelo – usprkos svim navedenim, i dalje nezanemarivim primjedbama, unutar same predstave teško da se može naći mjesta ozbiljnijim prigovorima. Najveće zasluge pritom treba pripisati Nikši Barezi, koji je autoritativno vodio golem ansambl u predstavi koja, zajedno sa stankama, traje više od pet i pol sati. Pod Barezinim je vodstvom orkestar zvučao uvjerljivo i uglavnom na razini postavljenog izazova, a na gotovo istoj razini bio je i zbor – doduše, više njegov muški dio, možda i zato što, za razliku od svog ženskog dijela, uglavnom nije morao nastupati i iza, pa i iznad pozornice.

Među solistima, svojim su se interpretacijama, i vokalnim i scenskim, posebno istaknuli John Charles Pierce u naslovnoj ulozi, Manfred Hemm kao Gurnemanz, a ponajviše Dubravka Šeparović-Mušović kao Kundry. U potonjem slučaju, još se jednom potvrdilo kako je riječ o pjevačici koja najbolje kreacije ostvaruje kad radi s kvalitetnim redateljima – sjetimo se, primjerice, samo njene antologijske *Elektre* u Mozartovom *Idomeneu*.

U ostatku podjele, solidan su i korektan doprinos dali Egils Silins kao Amfortas, Jürgen Freier kao Klingosor te Ivica Trubić kao Titurel. Domaće snage kojima su popunjene male uloge također su opravdale ukazano im povjerenje, pri

— KAO ŠTO JE WAGNEROVA PARTITURA OBILJEŽENA MALIM BROJEM PROVODNIH MOTIVA, KOJI SE OPIRU JEDNOZNAČNOSTI, TAKO JE I SCHILDKNECHTOVA REŽIJA OBILJEŽENA ZNAKOVIMA ČIJA JE ASOCIJATIVNOST PODLOŽNA RAZLIČITIM INTERPRETACIJAMA —

čemu se zagrebačkih šest djevojaka-cvjetova ne bi posramile na najveće svjetske pozornice.

USKLAĐENOST GLAZBENOG I SCENSKOG TEMPA Pozitivnom dojmu cjeline bitno je pridonijela i režija Kurta Josepha Schildknechta. Zadatak mu sigurno nije bio jednostavan – nije lako probijati se kroz Wagnerov ne uvijek sasvim suvisao složenac poganskih elemenata, kršćanske mistike, budizma i Schopenhauerove filozofije, zasoljen latentnom Wagnerovom mizoginijom i rasizmom. Schildknecht, srećom, nije robovao doslovnosti, ali je ipak, barem na

simboličkoj razini, brižno slijedio skladateljeve upute, skladno nadopunjavajući glazbeni segment. U tom smislu, svakako valja istaknuti odličnu usklađenost glazbenog i scenskog tempa. *Parsifal* jest “usporena” partira, koju redatelj nije pokušao nasilno “ubrzati”, ali je nije ni kočio. Redatelj se, k tome, potrudio i da vizualni znakovi odražavaju one glazbene. Jer, kao što je i Wagnerova partitura obilježena relativno malim brojem provodnih motiva, koji se nerijetko opiru jednoznačnosti, tako je i Schildknechtova režija obilježena nizom znakova čija je asocijativnost podložna različitim, ali odreda legitimnim interpretacijama.

Ako, dakle, treba podvući crtu pod novog zagrebačkog *Parsifala*, valja konstatirati kako je riječ o produkciji upitne primjerenosti unutar šireg društvenog konteksta, ali i neupitne kvalitete unutar sebe same. A nipošto ne treba zanemariti ni to da su, usprkos svim gostima, najveći junaci ove predstave ipak domaći umjetnici – ponajprije dirigent Nikša Bareza i mezzosopranistica Dubravka Šeparović-Mušović. **E**

AKO ZNAŠ ČITATI SVIJET

U INTELEKTUALNOJ IGRI KOJA SE PONEKAD MOŽE ČINITI PREVIŠE “PAPIRNATOM”, ODGOVORA NEMA – PISAC JE OVDJE DA SUPROTSTAVLJA RAZLIČITA ZNAČENJA, UKRŠTAVA SMISLOVE I PROTIV NJIH SE BORI IRONIJOM

IGOR HOFMAN

Roman *Izgubljeni raj* (*Paradijs verloren*, 2004.) nizozemskog pisca Ceesa Nootebooma (1923.), u nas poznata po prevedenim romanima *Priča koja slijedi* (2004.), *Rituali* (2006.), *U planinama Nizozemske* (2006.) te knjizi eseja *Kako biti Europljanin* (2005.), neobična je postmoderna priča o gubitku i identitetu, izgnanstvu i mogućnostima pisanja.

Glavna junakinja Alma, čije ime, dakako, znači “duša”, i njezina prijateljica Almut, Brazilke su čiji su preci Nijemci; studentice su povijesti umjetnosti čiji je san doći u Australiju – u njihovim očima ona je željena zemlja bijega i ponovnog početka. Alma je melankolična i sklona sanjarenju; u njoj je “sjena”. Opsjednuta je anđelima (“To je zato jer i sama želiš letjeti”, kaže joj Almut). “Ako se desi nešto što dotakne moje najdublje JA, moju tajnu, kako bi to nazvala Almut, mene nema.” Almina odsutnost (ovdje/ne-ovdje), njezina stalna potreba za izmještanjem, bijegom, odlaskom, željena je mogućnost odsutnosti i tjeskobe anđela koji, kako je to kazao Rilke, “nisu ni među živima ni među mrtvima”. Nakon što je njezina “sjena” odvede, prepuštajući se hirovitom unutrašnjem glasu, u zloglasnu četvrt São Paula, gdje nekolicina muškaraca zaustave njezin automobil i siluje je, Almut prijateljicu odluči odvesti u Australiju.

— NOOTEBOOMOV POSTMODERNISTIČKI SKEPTICIZAM VOLI OBRATANJE: IZGNANSTVO JE ILUZIJA JER JE I RAJ ILUZIJA —

ANDEO I KNJIŽEVNI KRITIČAR

Zemlja u koju dolaze razlikuje se od turističkih knjižica i fotografija s razglednica. Fascinira ih aboridžinska umjetnost; njihova bezmjesnost i znakovni jezik, “imaju neko značenje u tom iščezlom trenutku, a ja ih ne znam čitati”. Ima u njima i nešto od jezika praroditelja (aboridžini su *ab origine* – “od pamtivijeka”), jezika još daleko od jezika koji ih, zajedno sa starošću njihova tijela, “čini lijepima”. S druge strane, zbunjaju ih njihove naseobine koje im nalikuju na otvorene koncentracijske logore, njihovi pasivni pogledi i neprestano ispijanje piva. Australija s postera pričvršćenog iznad Almina kreveta počinje se otkrivati kao drugi svijet.

Ono što Almu privlači, ipak, neposrednost je estetskoga iskustva aboridžinske umjetnosti. Potreba je to za odsustvom jezika i tumačenja, za slikom bez zida muzeja na kojemu je obješena, za neproničnim svijetom koji nije racionaliziran i koji u svojem stanju pred-svijeta čovjeka još nije otrgnuo iz njegova samobitka te podsjeća na rousseauovski vapaj. Jer estetsko je (prvobitno-estetsko) ono što oblikuje Almin identitet, ono je “podiže iz vlastita života”, briše “crni oblak” São Paula i

njegove favele. U tome bezmjesnost Almina bića odgovara izmještanju Aboridžina; oboje jednako jesu i nisu ovdje. Svaki je korak učinjen kako bismo bili negdje drugdje, pisao je Kafka. Almino lutanje (let njezine *almae*) njezin je ponovni pokušaj osmišljavanja sebe. U njezinu odlasku u Australiju nema ničega od avanturizma. Osuđenost na lutanje karikatura je svake pustolovine.

U Australiji Alma susreće aboridžinskog slikara; u njegovoj kućici provede nekoliko dana u kojima vode ljubav i gotovo ne razgovaraju. Pa ipak, njihov odnos koji Alma naziva “perverznom”, pomaže joj da se oslobodi traume silovanja i straha od smrti. Nakon nekoliko dana, Alma dobije mogućnost sudjelovanja u neobičnome umjetničkom projektu – u Perthu će, zajedno s drugim glumcima, na različitim mjestima u gradu, glumiti anđela. Na njezina će leđa pričvrstiti krila; zadatak joj je mirno ležati i ne razgovarati s građanima koji je pronadu. Građani koji odluče sudjelovati u projektu ići će od jednoga mjesta do drugoga i pokušati naći što više anđela. Među onima koji sudjeluju u projektu jedan je čija je prisutnost uznemiruje. Muškarac srednjih godina neprikriveno zuri u nju. Almi je nelagodno, no u sebi se bori da ne uzvрати pogled. Potom se okreće. Muškarac se zove Erik Zondag.

Erik, čijemu glasu pripada drugi dio knjige (prvi pripada Almi), sredovječni je književni kritičar, cinični i rezignirani ljubitelj Thomasa Bernharda. On je jedan od onih likova koji “tek što je rođen, a muka je već počela”. Na nagovor prijatelja, dolazi u austrijski *spa*, u “uni-verzum sretnih probave”, kako

bi odmorio tijelo i izgubio nekoliko kilograma. U jednoj od maserki koje tamo rade Erik prepoznaje anđela iz Perthu – Almu.

Odnos između Alme i Erika kulminirao je zadnjega dana književnog i kazališnog festivala u Perthu na kojemu je priređena zabava na plaži. Alma se našla u Erikovom zagrljaju, no policijska je racija sve rastjerala. Erik Zondag osjetio je što znači izgubljeni raj.

IZGUBLJENI RAJ(EVI) Nooteboomova knjiga osebujan je sklop paralelizama, svejedno jesu li fonetski (Alma/Almut; Austrija/Australija) ili motivski (izgubljeni raj, letenje, anđeli). I Erik i Alma likovi su u neposrednom suočavanju sa smrću; Almino silovanje i Erikove godine, početak bavljenja svojim tijelom koje postaje neželjeni centar. Svijet aboridžinske umjetnosti, svijet neposrednoga estetskog iskustva, pokazao se istinitim i lažnim za Almu (istinitim jer je njezin odnos sa slikarom pomogao oslobođenju od njezine traume; lažnim jer je svijet aboridžinske umjetnosti kao “totalne” umjetnosti iluzija); onaj utjehe u zagrljaju drugog, pak, pokazao je Eriku gorčinu izgubljenoga raja. Erik “čita” Almu (on je književni kritičar) na

pogrešan način pa ipak je ona njegov anđeo (njegova realizirana metafora); Almino čitanje transcendentnog svijeta Aboridžina nedostatno je i lažno. Pa ipak, čini se kako je i samo izgnanstvo iluzija. Nooteboomov postmodernistički skepticizam voli obrtanja: izgnanstvo je iluzija jer je i raj iluzija.

Izgubljenom raju Alminu i Erikovu pridružuje se još jedan – onaj pisca koji je upravo završio knjigu. U prologu i epilogu romana, Nooteboom pripovijeda o piscu (nalik na Ceesa Nootebooma) koji na letu od Friedrichshafena do Tempelhofa u Berlinu zapazi mladu, zgodnu ženu na sjedalu ispred njegovog, kako čita neku knjigu. Knjigu otvora i zatvara brzo, tako da joj se ne može vidjeti naslov, jer žene, kaže pisac, “bilo da su u vlaku, na klupi u parku ili na plaži, često drže svoje knjige tako da ne možete vidjeti naslov”. Osobito zgodne žene.

Cees Nooteboom, *Izgubljeni raj*, s nizozemskoga prevela Romana Perenčinec; Fraktura, Zagreb, 2010.

Kada slete na Tempelhof, pisac (koji piše predgovor za fotomonografiju o anđelima na groblju) u jednome trenutku ipak uspijeva pročitati naslov knjige koju mlada žena čita. “To je ova knjiga, knjiga iz koje ona sada nestaje, zajedno sa mnom.”

Dvije godine kasnije, pisac se nalazi na kolodvoru u Berlinu; odlučio se na putovanje kako bi “prebolio” melankoliju završetka knjige koja je upravo nastupila. “Godinu, dvije živio si s tim ljudima, dao im imena, koja im možda ne odgovaraju, zahvaljujući tebi smijali su se ili patili, zahvaljujući njima ti se patio ili se smijao,

— NEPOVRATNO IZBAČEN IZ JEDNOGA RAJA, PISAC JE U POTRAZI ZA DRUGIM. ZATO NJEGOVA ZNATIŽELJA I VOAJERIZAM IMA IZGLED AVANTURE: U POTRAZI JE ZA NOVOM PRIČOM —

a nakon toga poslao si ih na put, u veliki svijet. Nadaš se da su dobro, da imaju daha da žive još neko vrijeme. Ostavio si ih same, no ti imaš osjećaj da su oni tebe ostavili. Sam na napuštenom kolodvoru u nekadašnjem Istočnom Berlinu. Ne postoji ništa tužnije.”

Kako ipak ne bi bilo toliko tužno, pisac na letu ponovno sreće zgodnu mladu ženu iz aviona. U ruci žena drži onu istu knjigu, no poredak je riječi u naslovu drukčiji. U oba je slučaja raj izgubljen.

“Što mislite o knjizi?” pita je. “Ne znam”, odgovara žena, “mislim da sam od toga postala malo melankolična. Meni se čini da se sve temelji na nesporazumu, a kazna je onda preteška.” Potom mu savjetuje kako da knjigu završi; otvorila je knjigu sasvim straga i pružila mu papirić na kojemu je stihove iz Miltonova *Izgubljenog raja* podvukla običnom olovkom.

Nakon što je knjiga dovršena, fiktionalni svijet u kojemu je pisac živio zajedno sa svojim likovima nestao je. Nepovratno izbačen iz jednoga raja, pisac je u potrazi za drugim. Zato njegova znatiželja i voajerizam ima izgled avanture: u potrazi je za novom pričom.

Melankoliji onoga koji je izgnan iz estetskoga raja pridružuje se i čitatelj. I Alma i Erik i pisac za njega su iluzije na koje rado pristaje, otkrivajući u istinitosti književne laži estetsku utjehu. No, ukoliko je točno da je i raj samo iluzija, što nam to govori o naravi pisanja i čitanja? Nije li i čitatelj u poziciji anđela koji je bespolan, ni tu ni tamo, ni među živima ni među mrtvima?

Nooteboomov skeptični pogled ne daje odgovora. Radi se u piscu posvema u postmodernističkoj tradiciji (ako je dopustiv takav paradoks kao što je postmodernistička tradicija); njegovo pisanje podsjeća na ono Borgesa i, pogotovo, Calvina. U intelektualnoj igri koja se ponekad može činiti previše “papiRNatom”, odgovora nema – pisac je ovdje da suprotstavlja različita značenja, ukrštava smislove i protiv njih se bori ironijom. Ako je čitatelj na kraju pomalo zbunjen, možda to nije samo pogreška pisca. U tekstu, kako je to još 1966. rekao Roland Barthes, “sve znači”. Nooteboomova Alma odgovorila bi: “Ako znaš čitati svijet”. ■

NEMO GUĆA MISIJA

JEDAN OD NAJPOPULARNIJIH BUGARSKIH ROMANA PROTEKLOGA DESETLJEĆA SATIRIČNI JE KOMENTAR KULTURNE DIPLOMACIJE I PROVINCIJALNIH KOMPLEKSA TRANZICIJSKIH DRUŠTAVA

VIŠNJA PENTIĆ

Čime se to točno bavi diplomacija u kulturi vješto nam ilustrira roman *Misija London* bugarskog autora Aleka Popova kojeg je u studenom objavila Meandar Media u prijevodu Ksenije Banović. Roman je prvotno objavljen 2001. godine, a danas ima već šest izdanja te je prema njemu snimljen najgledaniji bugarski film u posljednjih dvadeset godina. Popov je jedan od najpoznatijih suvremenih bugarskih pisaca, rođen u Sofiji 1966., koji je svojedobno bio i kulturni ataše te zemlje u Londonu. To je političko iskustvo iskoristio za bespoštednu satiru diplomacije koja svoje postojanje bazira na takozvanom razmjenjivanju i prepletanju kultura. Prateći zgode i nezgode bugarskog veleposlanika u Londonu, kao i avanture najniže rangiranih djelatnika istog tog veleposlanstva, Popov razotkriva lice i naličje diplomatske i imigrantske svakodnevnice. Kako se kulture navodno razmjenjuju, Popov prikazuje kroz niz grotesknih situacija u koje neumorno smješta glavne likove: veleposlanika, kuhara i studenticu čistačicu. Njihove duhovito osmišljene priče se u konačnici romana dotiču međusobno se zrcaleći te tako tvoreći punokrvnu sliku svijeta onih koji su sreću potražili izvan domovine.

ZEN ZGUBIDAN I LAŽNA KRALJICA

Roman otvara dopadljiv prizor čovjeka koji u stražnjem dvorištu neke londonske vile ispija tko zna koju bocu piva rezignirano brojeći avione koji konstantno prelijeću nebom kao da je riječ o ovčicama što ih dijete valja izbrojati kako bi mirno usnulo. No, Kostu Gibaničarevu, kako se zove taj ljenjivac, sudbina nije namijenila miran san, već niz avantura koje započinju neočekivanom zvonjavom na vratima. Kosta je naime kuhar bugarskog veleposlanstva u Londonu, a iz omiljene mu rutine prenut će ga nenajavljeni dolazak novog veleposlanika. I dok je veleposlanik Varadin užtogljeni nervčik, Kosta je zen zgubidan kojeg će sumnjivi prijatelji uvući u krađu pataka iz jednog londonskog parka u svrhu preprodaje istih nekom kineskom restoranu. Veleposlanik će pak biti zauzet proganjanjem njezinog veličanstva Kraljice jer ju jedna samoproglašena bugarska kulturna veličina smatra nužnom gošćom dobrotvornog prijema u organizaciji veleposlanstva. Varadin će učiniti nemoguće kako bi udobrovoljio taštini velike dobrotvorke Devorine Seljanove kojoj si nitko ne može priuštiti da se zamjeri.

Popov kroz veleposlanikovu nemoguću misiju vješto ismijava opčinjenost autoritetima, slizavanje s moćnicima kao i provincijalizam kojeg u životu najčešće susrećemo pod krinkom kozmopolitizma. Snaga njegova romana nije toliko u psihološkom portretiranju likova koliko u razotkrivanju navedenih obrazaca. Nije teško primijetiti da se autor bogato koristi i karakterizacijom kroz imena junaka pa su Seljanova, Gibaničarev i ostali usklađeni s imenima koja ih krasi. Popov oslikava svoje junake

smještajući ih u odnose koji neizbježno raskrinkavaju mehanizme u pozadini njihovih uvjerenja. Tako će veleposlanik, koji se usput budi rečeno liječi brojevnim terapijom stanovitog doktora Pepelona, a koja se sastoji u glasnom izgovaranju brojeva od 1 do 100, izražavajući time trenutni stupanj uzbuđenosti, svoje ulizivanje dovesti do granica apsurdna. Niz će ga ne odveć sretnih okolnosti primorati na očajnički čin. Umjesto Njezinog veličanstva veleposlanik će svojim gostima podvaliti društvo glumaca koji će utjeloviti Kraljicu i prateću joj svitu. Varadin će izdašnim honorarom obdariti misterioznu agenciju Famous Connections specijaliziranu za pružanje ovog tipa usluga. Oni će u bugarsko veleposlanstvo poslati skupinu amatera odjevenu u stilu engleskog plemstva predvođenu umirovljenom učiteljicom koja neodoljivo nalikuje Elizabeti Drugoj. Ta će vrcava starica, koju su učenici svojedobno oslovljavali sa Mrs. Cunningham, samouvjereno kročiti u bugarsko veleposlanstvo utjelovljujući Njezino veličanstvo englesku kraljicu te stotinama važnih uzvanika ponuditi malo autentičnog kraljevskog šarma:

— IGRAJUĆI SE SPOZNAJNIM REGISTRIMA LIKOVA I ČITATELJA, AUTOR UKAZUJE NA ZBILJSKU POVRŠNOST DEKLARATIVNO DUBOKIH EMOCIJA RAZOTKRIVAJUĆI TAKO MEHANIZME DRUŠTVENIH OBREDA ČIJOJ SE FRIVOLNOSTI NE NAZIRU GRANICE —

"Rolls se tiho zaustavio pred ulazom veleposlanstva. Nedostajala su sva obilježja raspoznavanja: grbovi, zastave, krune. Ogromno crno vozilo bilo je obavijeno velom tajnosti, kao da se nije kretalo po ljudskim stazama, već je letjelo po nevidljivim magistralama među svjetovima. Iz automobila je izašao stasit muškarac u svijetlom mantilu, otvorio je stražnja vrata i pružio ruku jednoj starijoj dami.

‘Bože, stopostotna je!’ protrnuo je Varadin.

– *Your Majesty!* – zacviljela je gospođa Seljanova i bacila se na staricu poput jastreba koji je spazio zeca u polju.

– Oh, my dear! – uskliknula je Mrs. Cunningham. – Vaša dobrotvorna ideja dirnula me do suza! Evo, ponovno se srećemo, Ekscelencijo – okrenula se prema Varadin. – Nastavite služiti svojoj domovini u istom duhu i Bog će vas nagraditi!

‘Vještica!’ procijedio je u sebi, uzimajući joj ruku."

TKO ĆE PLATITI OPANKE? Ovaj ulomak lijepo ilustrira sve vrline Popovljevog stila. Humor je baziran na gogoljevskoj zabludi u kojoj je dodvoravanje upućeno osobi koja se lažno predstavlja pa kod Popova revizor postaje sama engleska kraljica koju jedinu veleposlanik vidi kao

umirovljenu učiteljicu Mrs. Cunningham. Vješto balansirajući između istine likova za koje je riječ o kraljici, i istine po sebi dostupne čitatelju, a po kojoj je to tek osokoljena stara učiteljica, Popov ukazuje na zablude kojima su skloni ljudi napuhane veličine, kao i užas onih koji te zablude vide, ali ih nemaju hrabrosti razotkriti. Nerazmjer između realnog i prividnog Popov daje već u nekoliko redova u kojima se gospođa Cunningham naizmjenice pojavljuje kao "Majesty" odnosno "Veličanstvo" zanesene Seljanove te kao "Vještica" rastriježenog veleposlanika Varadina. Igrajući se spoznajnim registrima likova i čitatelja, autor ukazuje na zbiljsku površnost deklarativno dubokih emocija razotkrivajući tako mehanizme društvenih obreda čijoj se frivolnosti ne naziru granice. Gospođa Cunningham će se na putu prema svom velevažnom mjestu zaustaviti pored štanda sa suvenirima i CD-ovima bugarske narodne glazbe na kojem ju je privukao neobičan izložak:

"– Gle što je ovo? – uskliknula je Mrs. Cunningham.

‘Oh, ne, opet taj prokleti štand’, opsova u sebi Seljanova. Magija je nestala. Kraljica se zaljepila za stol i počela razgledavati stvari. Osobito su je se dojmili opanci od svinjske kože.

– Kakve zanimljive mokasine! – reče, podignuvši ih za vezice.

Ovaj put kustos se osjetio dužnim nešto reći.

– Opanci – ozbiljno je zaustio, sav u znoju od neugode. – Nacionalna nošnja.

– Oh, tzarvuli! – Očito počašćena odgovorila je kraljica. – Prekrasno, zaista! Opantsi!

– Opantsi, opantsi – svi su ushićeno kimnuli.

– Izgledaju tako slatko – umiljato reče Mrs. Cunningham. – Mogu li ih probati?

Urednik glupavo kimnu.

Želi ih probati – prevela je Seljanova ledenim glasom."

Nakon što je Kraljica zablistala u svojoj novoj obući te dostojanstveno krenula prema prvim redovima prepune dvorane da bi se obratila nestrpljivoj publici, a kustosovo pitanje "Tko će platiti opanke?" ostalo visjeti u zraku, gospođa Seljanova doživjela je pravo malo prosvjetljenje iznenada shativši:

"Bože, kakvu nam je lekciju zapravo očitala! sinulo je u svijesti Seljanove. Samo prava kraljica može postupiti tako diplomatski. To joj je u krvi.

– Your Majesty! – raznježeno je uskliknula. – Izgledate fantastično!

– Oh, my dear! – mahnula je rukom Mrs. Cunningham."

KOTA 1200 U toj dobro nam poznatoj retorici Drugi je uvijek kultiviran i uzvišen, a mi smo tek šačica milih seljaka koje svakako valja oplemeniti vrednotama zapadne kulture. Popov s pravom ironizira pretpostavku ukorijenjenu u tranzicijskim društvima kako je tuđe uvijek plemenitije od vlastitog obušavajući se svojim nepogrešivim humorom na one koji ne mogu dočekati prozboriti engleski s izvornim

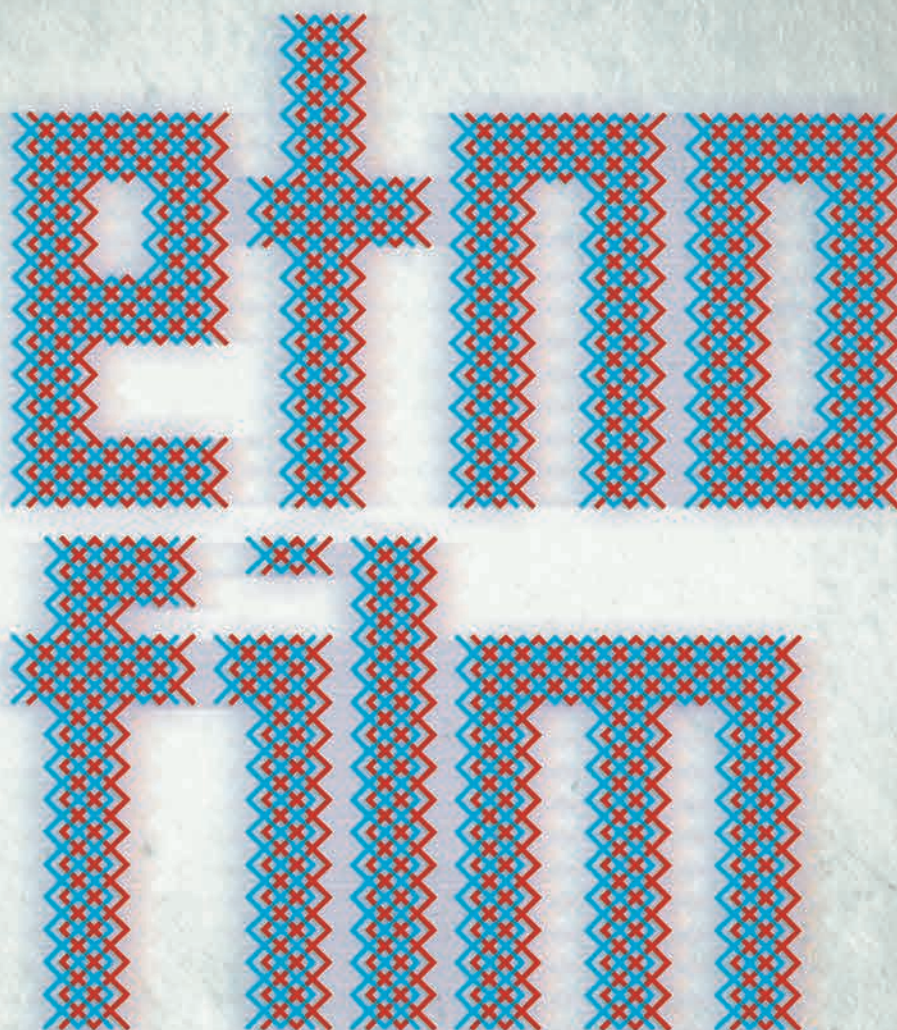
Alek Popov, *Misija London*, s bugarskoga prevela Ksenija Banović; Meandar Media, Zagreb, 2010.

govornikom i posjetiti najnovije izložbe londonskih muzeja. Svoju je osudu omalovažavanja vlastite tradicije i korijena najjasnije izrazio u priči o studentici Katarini koja čini svojevrsni most između rezigniranog kuhara i überspannt veleposlanika. Naime, Katarina je prisiljena raditi kao čistačica, ali i plesačica u noćnom baru da bi osigurala svoju kozmopolitsku londonsku egzistenciju. Taj će je nezasićeni kozmopolitizam dovesti čak u Peru gdje će biti prisiljena postati Esmeralda Corason boreći se s braćom po oružju na strani revolucije. Sudeći po bilješkama iz njezinog ratnog dnevnika pisanog na opkoljenoj koti 1200, na našoj planeti postoje gora mjesta od tranzicijskog Balkana, ali to je slaba utjeha onima koji i dalje sanjaju kulturnu Europu. Svoju je sanjalicu Popov kaznio dodijelivši joj revolucionarnu sudbinu, a neambicioznog Gibaničareva nagradio povratkom u domovinu.

Ljubitelji Zapada koji se guše u učmalosti naše male sredine često se opuštaju na buvljacima naše, a kad si to mogu priuštiti i onima europskih metropola, kupujući rarijetna izdanja lijevo orijentiranih francuskih filozofa, crvene majice s Cheovim likom i DVD-ove s holivudskim filmovima o revolucionarevu poetičnom životu. Sve to ne bi im puno pomoglo da se nađu na Koti 1200, u samom srcu revolucije. Srećom, za razliku od nelojalne sestre Esmeralde, u njihovim srcima revolucija će uvijek ostati živa i sveta stvar koju nitko i ništa ne može okaljati, a najmanje provincijalizam onih koji misle drugačije.

Što se pak tiče *nemoguće misije* kulturne diplomacije koju čini savladavanje nepremostivih razlika među kulturama, Popovljevi je roman duhovito raskrinkavanje iluzije da je takvo što uopće potrebno. Na osnovu te i sličnih suptilno orkestriranih zabluda mnogi marljivi kulturofili dobivaju poštenu plaću, dok ostali zamišljaju kako u svijetu s više muzeja, kina i kazališta kruh svakako ima bolji okus. Uhljebljenima sigurno. ■

3. FESTIVAL ETNOGRAFSKOG FILMA 8-10.4.2011. ROVINJ etnofilm.com

PETAK 8.4.

Natjecateljski program

- 10:00 **THE WAY TO SUNDANCE**, Miguel Bechet/Ursina Maurer, Švicarska, 59 min
 11:10 **BEA WANTS TO KNOW**, Roger Canals, Španjolska, 40 min
 12:00 **PEACE FOR ALL**, Elizabeta Koneska, Makedonija, 26 min
 12:40 **ANYTHING BUT BLACK**, Asura Linkeviciute, Litvanija, 20 min
 13:10 **A LOOMING PAST**, Sashi Sivramkrishna, Indija, 54 min
 15:30 **FLORENCE FIGHT CLUB**, Luiggi Maria Perotti/Rovero Impiglia, Italija, 82 min
 17:00 **MADE IN TRENCHTOWN**, Esther Maagdenberg, Engleska, 35 min
 17:45 **242 METERS OF LIFE**, Novica Savić, Srbija, 20 min
 19:30 **Svečano otvorenje**
 20:00 **RHIZOME**, Paolo Bucciari, Italija, 52 min
 21:10 **HUMAN TERRAIN**, Michael Udris, David Udris, James Der Derian, SAD, 82 min

SUBOTA 9.4.

Natjecateljski program

- 10:00 **GUGARA**, Jacek Naglowski, Poljska, 68 min
 11:15 **INVISIBLE NEIGHBORS**, Mona Hafez/Barbara Koch, Njemačka, 33 min
 12:00 **MY LAND**, Jason Burlage, SAD, 99 min
 13:45 **EARNING DAILY BREAD**, Ivo Kuzmanić, Hrvatska, 25 min

Specijalni program **MINI MEAD**

- 16:00 Ariella Ben-Dov, direktorica festivala "MARGARET MEAD film and video festival", New York
 16:30 **PLUG & PRAY**, Judith Malek-Mahdavi/Jens Schanze, Njemačka/Italija/Japan/SAD, 91 min
 18:15 **SHOOTING WITH MURSI**, Olsarali Olibui/Ben Young, Etiopija, 57 min

Natjecateljski program

- 20:00 **ONE DAY IN SMARA**, Fany De La Chica, Španjolska, 24 min
 20:35 **KHMER POTS**, Delphine Moreau, Francuska, 24 min

Koncert

- 21:30 **DAMIR IMAMOVIĆ**, Kazalište Gandusio
 Ulaznica 50kn / pretprodaja 35kn - Music shop LINK

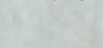
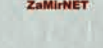
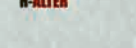
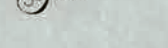
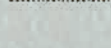
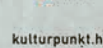
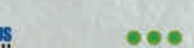
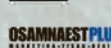
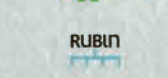
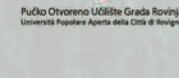
NEDJELJA 10.4.

Natjecateljski program

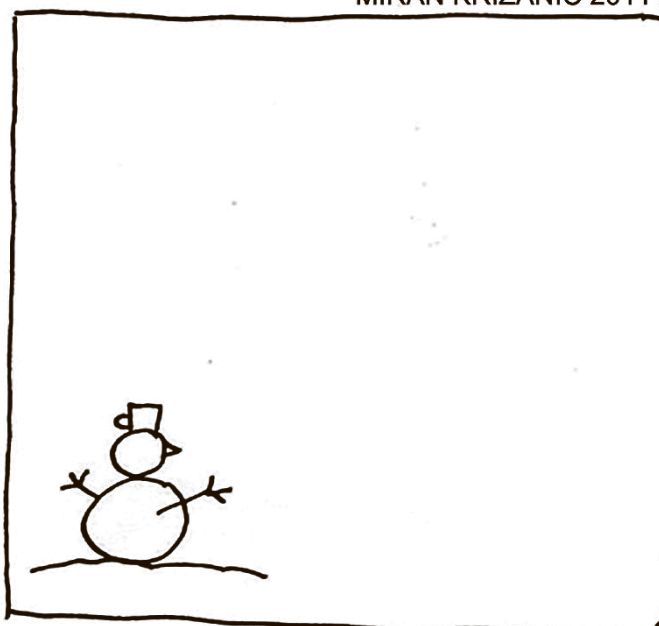
- 10:00 **BIRD'S WAY**, K.Trencsenyi & V.Naumescu, Rumunjska, 56 min
 11:00 **THE WAY OF TAO**, Yves De Peretti, Francuska, 52 min
 12:00 **YEARS IN HAND**, Evgeny Aleksandrov/Elena Danilko, Rusija, 46 min
 12:50 **ROMA BOYS - THE LOVE STORY**, Rozalie Kohutova, Češka, 30 min
 15:00 **FUNERAL SEASON**, Matthew Lancit, Kanada, 86 min
 16:30 **COWBOYS: EAST GERMANY REBELS OF THE VOGTLAND**, Eric O'Connell, SAD, 28 min
 17:10 **GOLDEN SCARS**, Alexandrine Boudreault-Fournier, Kanada, 62 min
 19:00 **MOSAIC EUROPE**, Ira Hartmann/Anna Luttgering, Njemačka, 72 min
 20:20 **PROMISE AND UNREST**, Alan Grossman/Aine O'Brien, Irska, 79 min
 21:50 **MY MARLBORO CITY**, Valentina Pedicini, Italija, 52 min
 22:45 **Zatvaranje festivala i proglašenje pobjednika - Ariella Ben-Dov**

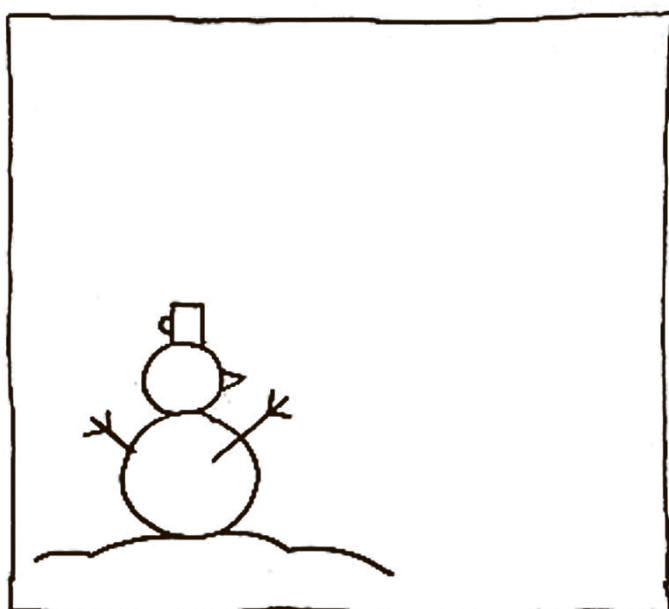
MMC ROVINJ Trg Brodogradilišta 5

Sve projekcije održavaju se u multimedijalnom centru i besplatne su.

MIRAN KRIŽANIĆ 20111.

PELAGIJA

RADE JARAK

Pored kamene ograde stajala je žena. Vrlo visoka, tamno crvene duge kose, skupljene u neku vrstu repa, dosta nespretno, koji joj je dosezao sve do dna leđa. Prišao sam bliže, gonjen možda prostačkom željom da joj vidim lice. Bila je već zašla u godine i obraze su joj ispresijecale vidljive bore. Na mršavim sljepoočnicama, vidio sam dvije plave žile. Lice joj je bilo tužno. S izraženom bradom i punim usnama bez šminke. Blijedim usnama. Blijedog tena. Kao da se jedna suza otkotrljala niz njezin obraz. Sjetio sam se poslovice da se ništa ne suši brže od ženskih suza. Primijetila je da je gledam. Na trenutak mi je bilo neugodno, a onda sam, da bih razbio tu nelagodu, izvadio kutiju cigareta i upitao – Imate li vatre? – Vatre? Možda imam – odgovorila je i posegnula u torbicu. – Izvolite – rekla je na francuskom. Ja sam imao negdje upaljač, naravno. Sagnuo sam se i upalio. Izgledala je tužno. Otpuhnuo sam dim. Nastupila je pauza. Nitko nije ništa govorio. Ona je gledala preko ograde na jezero. Možda je očekivala da nešto rečem, možda ne. Nisam mogao procijeniti. Jezerom su prolazili brodići, barke. Brda su se ogledala u vodi.

– Vi ste Francuskinja? – upitao sam. Otpuhnuo sam još jedan dim. Gledao sam njezino lice. Čekao.

Imala je oči nekako sive, blijede, zelene. Skoro smeđe. Nisam bio sasvim siguran.

To što je vjerojatno bila Francuskinja, pružilo mi je mogućnost za nastavak razgovora. Pažljivo sam motrio njezino lice.

– Jesam – odgovorila je na francuskom.

– Iz kojeg ste grada?

– Paris.

Atmosfera je bila dekadentna. Nalazili smo se na popločanoj terasi visoko iznad obale jezera. Ispod nas se teren naglo spuštao, vidjelo se nekoliko krovova, krošnji i jezerska voda. Po kamenim pločama vilo se suho lišće. Jedna drvena klupa bila je prazna, vlažna od kiše. U tom dijelu parka nije bilo nikoga. Tamna brda uzdizala su se u daljini, nestajala u oblacima. Nebo je bilo teško, napeto.

Na njezinom licu pojavilo se jedva primjetno kolebanje. Odjednom je probuđena nada u mogućnost razgovora splasnula. U nekoliko sekundi, trebao sam se pomiriti s tim. Uzdahnuo sam.

Kao da je ona prvobitna radost – radost osobe koja se naglo probudila iz sna, iz dnevnog sanjarenja, i onda se obradovala onome tko ju je prenuo – kao da se ta radost naglo rasplinula i ona je odjednom, s punom trezvenošću i više neošamućena, odjednom postala podozriva. Događa se to.

Razgovor krene pa zamre. Nada se probudi pa umre. Život je sazdan od takvih trenutaka, od takvih sekundi, poput klackalice, sad si gore, sad si dolje, sad si na obali, sad zagaziš u rijeku.

Nasmijala se. – Ja sad moram... ispričavam se.

Osim toga, to s pitanjem vatre, iako sam imao upaljač negdje u džepu, bio je jeftin štos. Hvala na vatri, mislio sam dodati, ali nisam. Već sam joj gledao leđa. Tužno kao nekakav vlak koji odlazi. Nisam se želio nametati, napravio bih još goru stvar. I ovako je bilo dosta.

Bio sam na nekakvoj stipendiji, tu u vili uz jezero. Stigao sam iz dalekih krajeva na lijepo, ali mračno mjesto. Takav mi je bio prvi dojam, oblaci su se bili nagruvali nadolinom i bacali guste sjene pretvarajući dan u sumrak, a prvi dojam je uvijek najsnažniji i uvijek me kasnije prati, ma koliko dugo proveo vremena tu. Introvertan, kakav jesam, počeo sam se dosadivati, tonuo sam u stanje koje bi se moglo nazvati depresivnim, ili na samoj granici depresije. Lutao sam okolo, nasumično, u potrazi za društvom. Ali, naravno, nije ga bilo. Otkud mi društvo u gradiću u koji sam prvi put stupio nogom.

Kasnije, u supermarketu, gdje sam bio svratio kupiti nešto za jelo i cugu – da, cuga mi je trebala, opet sam je sreo. Stajala je pored police s voćem i pravila se da me ne primjećuje. Nisam znao što da radim. Stajao sam i gledao. Nisam mogao ni naprijed ni nazad, vrsta trenutne paralize.

Iznenada, naglo, nošena prstom sudbine, jedna se naranča dokotrljala pred moje noge. Sjajna, velika, jarkonarančasta. Prekrasne blještave kore. Gledao sam u nju kao hipnotiziran.

Dok je prebiralala po narančama, koje su bile na glavnoj polici, uskomešala ih je i one su kao loptice u dječjem bazenu za igru, počele suludo, kaotično kretanje prema dolje, jedna je pala preko ruba, baš kao lopta, i došla pred moje noge. Sagnuo sam se i uzeo je.

Dok sam je uzimao, učinilo mi se da mi se ta naranča smije, ili kao da nije sa ovoga svijeta.

Pružio sam joj naranču. Rekla je – Hvala.

Nasmijala se kao da smo stari znanci.

Na ulici smo nastavili razgovor.

– Jeste li možda raspoloženi da odemo negdje na kavu? – upitao sam.

– Ne. Žurim u hotel na sastanak. Ali mogli bismo se naći kasnije...

– U redu. A gdje ste mislili?

– Ima jedan zgodan restoran, dolje, niže pored trga. Tu bismo se mogli naći večeras.

– Svakako.

Mali restoran sa svijećama bio je ugodan i tih. Ali čitavi gradić bio je tih, sasvim netipično za Italiju, kao da smo upali u nekakvu rupu u vremenu i prostoru.

Njezino lice na svjetlosti voštanice izgledalo mi je čudno, sablasno. Imala je jasno izražene kosti lubanje, bridovi sljepoočnica i snažne jagodice zatvarali su joj očne duplje. Imala je nos s velikim nosnicama, ispucale usne i vrlo dugačke prednje zube, malo razdvojene.

Razgovarali smo, upoznali se bolje.

Zove se Pelagie Ranciere. Rekla je da ima stanove u Parizu i Lubecku, majka joj je potjecala iz sjeverne Njemačke, gdje je posjedovala tvornicu marcipana, a otac joj je bio Parižanin.

Imala je oko šezdeset godina, sigurno.

Ali, dobro se držala.

Ne mogu reći da sam od onih koji se pale na starije žene, ali imala je nekakav seksipil koji me privukao i koji ne mogu objasniti. Jednostavno, ne znam.

Kao staro vino, možda.

Nismo spavali skupa te noći, nego sljedeće u njezinom apartmanu čiji je prozor gledao na mirno jezero pod tamnim nebom.

Trebala je otputovati već trećeg dana. Otišao sam je ispratiti na vlak. Uvijek putujem vlakom, mrzim avione – rekla je. Tog jutra pojavilo se malo sunca, ali su se opet zbili oblaci i počela je kiša. Pljusak. Pelagie je nosila dugu kožnu jaknu, boje bijele kave, usko krojenu i pripijenu uz tijelo, kiša joj je bila skvasila kosu i onako vitka i koščata nalikovala je na avet, u polutami čekaonice. Peron je bio skoro prazan. Otišla je, mahao sam joj s perona, a zatim je vlak iščeznuo s vidika i ja sam ostao sam u pospanom gradiću.

Otišla je u Pariz, a ja sam ostao na svojoj dosadnoj stipendiji. Mislio sam na njezino tijelo, uz koje sam proveo noć, koštunjava, mršavo i staro, ali ipak mišićavo, sigurno je vježbala.

Imala je lijepo ocrtane trbušne mišiće, što me nemalo iznenadilo, čak bolje ocrtane od mojih, a ja sam bio u odličnoj kondiciji.

Kasnije, pozvala me u Pariz.

Izgubio sam se u njezinom stanu koji je imao preko tristo kvadrata. Nalazio se staroj kući u centru, odmah do Seine, pored nekog poznatog mosta, i u pojedinim sobama prozori su podrhtavali od prometa na obali. Unutra je živjela sama i mnoge su sobe bile mračne i pune starog namještaja, potpuno zapuštene, nalik na skladište. Jedan dio stana bio je uređen, na primjer prostrani salon s kaminom i visokim policama s prašnjavim knjigama uvezenim u kožu. Neke su sobe, što me je dodatno iznenadilo, bile potpuno prazne.

Večer u je poslužila u sobi koja je gledala na sporednu ulicu. Na stolu su gorjele svijeće.

– Pričekaj trenutak – rekla je i otišla.

Čekao sam i nisam se usuđivao početi jesti, a ona se vratila u donjem rublju. Kosu je skupila u pundu, što joj je dodatno istaklo koščato lice.

Na sebi je imala erotsko rublje s lancima preko grudi, čizme s potpeticama, i široki crni kostur krinoline, bez haljine. Ta čudna konstrukcija davala joj je groteskan izgled.

Sjedne nasuprot mene, na stolicu bez naslona i krenemo jesti.

– Dobar tek, Rade. Obožavam baskijsku kuhinju, samo u jelo stavljam manje maslaca, da sutradan ne dobijem grčeve – reče.

Jeli smo suzdržano, obazrivo, a ja sam pogledavao prema njezinom golom poprsju s druge strane stola, male tamne bradavice izvirivale su ispod niza lanaca.

– Inače, s očeve strane, potječem iz obitelji de Sade – reče kad smo bili negdje na pola jela. – Direktni sam potomak ludog markiza, koji je moj djed u devetom koljenu.

Isprva sam bio iznenađen, a zatim me taj podatak uzbudio, ustao sam, obišao stol i poljubio je u vrat.

I dalje je jela ne obazirući se na mene.

– Ne budi tako prost - konačno izgovori – Suzdrži se, moram ti prvo nešto pokazati.

Ustane i ostavi nedovršeno jelo.

– Dodi – reče mazno. Slijedio sam je promatrajući njezinu malu stražnjicu koja se njihala okružena kosturom krinoline, dok je hodala u čizmama s visokom petom.

Ušli smo u jednu, začudo lijepo uređenu sobu, sa starinskim lusterom i foteljama. U vitrini, u kutiji postavljenoj zelenim baršunom, ležala je ljudska lubanja.

Pelagie otvori vitrinu i pažljivo izvadi lubanju.

– Ovo je lubanja markiza de Sada – reče.

Promatrao sam žutu lubanju i Pelagijine tanke, pri vrhu lopataste prste. Učinilo mi se da tvore neku čudnu cjelinu, živi i mrtvi predmet.

– Stajala me čitavo bogatstvo. Morala sam prodati tvornicu u Lubecku da je kupim. Ako ti nije poznato, markiz je želio da ga sahrane negdje u šumi bez ikakvih oznaka, da mu se tijelo stopi s prirodom. Takva je bila njegova filozofija. Smatrao je da su zakoni prirode iznad svega i obožavao je surovost prirode. Ali naravno, sahranili su ga na prostom groblju umobolnice gdje je umro u besparici. Vrlo brzo krijumčari su otkopali grob i odnijeli ostatke. Lubanja je bila u posjedu jedne osobe iz Amerike, zadnjih stotinjak godina. U tajnoj zbirci. Mnogo me stajalo da otkrijem gdje je i da je otkupim.

Pažljivo je odložio natrag u kutiju i zatvori vitrinu.

– Markizovi sinovi kupovali su njegove knjige gdje god su stigli, samo da ih mogu spaliti.

Uništili su ih na tisuće da speru ljagu s obiteljskog imena. Mrzili su ga. Čitava obitelj. Ali ja ga volim – reče zaneseno gledajući staru, naciknutu kost. Zatim se naglo prene, kao da se probudila iz sna. Polako otkopča krinolinu i odloži je na pod.

– Tako – reče. – A sad me uzmi.

Legne na beržere, presvučen tkaninom sa zeleno zlatnim prugama. Skinuo sam hlače, prišao joj otpozadi i uzeo je nježno. Stenjala je lagano, jedva čujno.

Nakon nekoliko minuta izbacio sam spermu po njezinim leđima, uz nekoliko uzdaha.

– Tako je – reče na kraju. – A sad odi u svoju sobu, odmori se, večeras ćemo prirediti orgiju. **E**

RADE JARAK rođen je 1968. u Dubrovniku. Diplomirao je slikarstvo na Likovnoj akademiji u Zagrebu. Piše poeziju i prozu, objavljuje eseje i kritičke tekstove o domaćoj poeziji i prozi. Radi kao likovni pedagog, a obavljao je i druge poslove: predavao u srednjoj školi, radio u Zavodu za restauraciju umjetnina, volontirao po likovnim školama, pisao za novine i časopise. Autor je niza proznih i pjesničkih knjiga.

noga filologa

SUDAR S MONOLOGOM

NEKOLIKO SAM PUTA DOSAD, PIŠUĆI NOGU FILOLOGA, POSEGNUO ZA PRECIOZNIM VIĐENJEM FILOLOGA - SEBE - KAO AUTISTA, NEKOGA NEZAINTERESIRANOG ZA DRUGE LJUDE OSIM KAD SU TI LJUDI DESTILIRANI U KNJIGE. TO JE JEDAN VID MONOLOGA. S JEDNE STRANE, OSAMLJIVANJE, ODVRAĆANJE OD SVIJETA, IZAZOV JE I HERAKLOVSKI ZADATAK: VODI PREMA INDIVIDUACIJI, PREMA RAĐANJU TOGA JA, PREMA ODBACIVANJU LAŽNIH OSLOKACA, PREMA SAMOSTALNOSTI I AUTONOMIJI "SVOJE GLAVE". BEZ TOGA ZNANOSTI NEMA. S DRUGE STRANE, DOSEGNUTI JA, ČAK I ZNANSTVENO JA, NIJE KRAJ PUTA. DOMOGAVŠI SE VRHA BRDA, VIDITE UOKOLO DRUGE VRHUNCE, NA SVAKOM JE OD NJIH DRUGO JA, I SLIČNO I DRUGAČIJE ISTOVREMENO. I ŠTO ČEMO SAD?

NEVEN JOVANOVIĆ

Solvitur acris hiems: po gradu cvatu vočke i forzicije, djeca se loptaju pred ulazom, studenti u kratkim rukavima zalegli su na mladu travicu. Istovremeno, poput satelita koji je ispao iz orbite, akademska zajednica – svi koji se u Hrvatskoj bave znanošću – neumitnom se putanjom kreće prema sudaru. Sudaru ne samo s novim zakonima o znanosti, sveučilištu i visokom obrazovanju (zakonima za čije je prijedloge premijerka prošlog tjedna olako izjavila da su “usuglašeni” u vrhu vladajuće stranke, te da za njih “riječi hvale ima i struka”). Hrvatsku znanost očekuje prvenstveno neumitan sudar sa samom sobom. Sudar s Monologom.

BORBA Negdje od studenog prošle godine – pet mjeseci već – traje borba u kojoj sam i sam angažiran. Gledano sa strane, gledano statistički, to je borba manjine protiv sustava; to su “očekivani otpori” koji nužno dočekuju svaku “strukturnu reformu”. Reformatori drže da će novi zakoni preoblikovati hrvatsku znanstvenu i visokoobrazovnu zajednicu u konkurentniji i društveno korisniji organizam, sposobniji da se uključi u “Europu” kojoj “svi težimo”. “Očekivani otpori” viču da bi predviđeni potezi bili problematični i sami po sebi, a kad se primijene na malo i bolesno društvo kao što je hrvatsko, dovest će do uništavanja znanosti kao javnog dobra.

Umjesto suradnje, imat ćemo rat svih protiv sviju (uz privremena savezništva s figom u džepu). Okretanje tržištu ostvarit će se u obliku izrabljivanja nezaštićenih, npr. studenata prinuđenih da plaćaju školovanje koje već financiraju porezni obveznici, i u obliku “javno-privatnih” partnerstava, gdje su obaveze javne, a profiti privatni (očekuje se dampinški rat između privatnih i javnih obrazovno-znanstvenih ustanova: jedne će “mušterijama” nuditi kraljevski put do “papira”, druge će obećavati “gospodarstvu” istraživanja jeftinija od “tržišnih”). Društvenu korisnost jamčit će politička kontrola nad znanošću – izvršna će, stranačka vlast (poput ove koju predstavlja premijerka) diktirati s kojim će se znanstvenim ustanovama sklapati kratkoročni “programski ugovori”, koje će stavke u njima stajati, koliko će se novca za to dobiti. Dodatnu će korisnost znanosti diktirati i “konkurentno” gospodarstvo, ono koje trenutačno ne može zaposliti tristo tisuća zdravih, ornih, radišnih ljudi, ono koje dobit najradije ostvaruje smanjivanjem cijene rada. Ukratko: kao što je socijalno i mirovinsko osiguranje prestalo to biti, pretvorilo se u svoju sjenu – kao što će se i solidarno financiranje zdravstvo i školstvo ubrzo pretvoriti u svoju sjenu – ista je takva sudbina namijenjena i znanosti.

ZAJEDNICA U toj petomjesečnoj borbi imao sam prilike bolje upoznati zajednicu kojoj pripadam, tu znanstvenu, akademsku zajednicu koje su nam neprestano puna usta. To je upoznavanje bilo bolno, mada nije donijelo ništa neočekivano. Hrvatska znanstvena zajednica naprosto je mikrokozmos Hrvatske same, ni po čemu drugačija od društva u cjelini. Nismo u manjini mi, koji se borimo protiv prijedloga novih

zakona; u manjini su akademski radnici koji su spremni čuti i poslušati Drugoga, oni koji su voljni – rekao bi Stanko Lasić – makar pokušati nadići “manihejstvo” svojega Ja, makar pokušati dovesti u pitanje vlastiti Monolog.

Nekoliko sam puta dosad, pišući *Nogu filologa*, posegnuo za precioznim viđenjem filologa – sebe – kao autista, nekoga nezainteresiranog za druge ljude osim kad su ti ljudi destilirani u knjige. To je jedan vid Monologa. S jedne strane, osamljivanje, odvratanje od svijeta, izazov je i heraklovski zadatak: vodi prema individuaciji, prema rađanju toga Ja, prema odbacivanju lažnih oslonaca, prema samostalnosti i autonomiji “svoje glave”. Bez toga znanosti nema. S druge strane, dosegnuti Ja, čak i znanstveno Ja, nije kraj puta. Domogavši se vrha brda, vidite uokolo druge vrhunce, na svakom je od njih drugo Ja, i slično i drugačije istovremeno. I što ćemo sad?

IDEOLOGIJA, TVRĐAVA, NEZADOVOLJSTVO Hrvatska je znanstvena zajednica problem riješila na tri načina. Jedni su prigrlili ideologiju za koju su procijenili da je pobjednička. Ona se trenutačno odaziva na “EU”, “neoliberalna”, “tržišna” – kao što se nekoć odazivala na “marksizam-lenjinizam”, “socijalizam”, ili pak “nacionalizam”. Ako većina u nešto vjeruje – to mora biti istina, kaj ne? A ako se netko protiv te vjere buni – on je hereetik. Treba smjesta uspostaviti karantenu, porušiti sve mostove, začepiti mu usta, ignorirati ga, pustiti ga da odumre.

Drugi su se povukli u svoje kućice, podižući oko Ja privatnu tvrđavu. “Imam ja i privatni život”, “neće valjda baš mene, mi ćemo se već nekako snaći”, “šta mi tu možemo”, “drugi nek se time bave, za to su plaćeni”, “ništa ja ne znam, nemam ti ja za to vremena”. (Krasno je sanjati da će svatko od nas biti Dioklecijan, malo saditi kupus, malo čituckati knjige. Ali Dioklecijan se kupusu posvetio *nakon* što je bio rimski car – monolog nad monolozima – i nakon što se svega toga *odrekao*. On je bio na vrtuljku, prošao milijun krugova, i tek onda s njega sišao. Što će biti s nama, koji se nismo još pošteno ni zavrtjeli?)

Trećima vrug nije dao mira ni u prvoj ni u drugoj ulozi. Pokreće ih, naravno, nezadovoljstvo. Vrlo je lako reći da je to nezadovoljstvo *osobno*. Ono to svakako jest: pa to je nezadovoljstvo mogeg Ja! Svi se ti ljudi do neke mjere osjećaju kao stranci tamo gdje rade. “Nije to onako kao što sam zamišljao” (još jedna rečenica koju sam u posljednjih petnaestak godina puno puta izgovarao). Umjesto da s kolegama razgovaram o znanosti, razmjenjujemo tračeve, brojimo stranice doktorata i dane do dedlajna. Umjesto da zajedno čitamo knjige, popunjavamo obrasce i tablice. Umjesto da moje ideje prolaze ili padaju ovisno o argumentaciji, uspjeh im ovisi o tome koga ja poznam i koliko sam “ključnih riječi” upotrijebio. Umjesto da “radim znanost”, nosim papire iz ureda u ured; nisam to tako zamišljao. “Da sam to htio raditi, odmah bih se zaposlio u nekoj firmi!”

SVOJ POSAO Da se razumijemo: svaki je od ovih puteva, *uključujući i ovaj treći*, put ka Monologu. I treći je put u najmanju

ruku hodaње po rubu, balansiranje na žici nad monološkom provalijom. Ne, borba nipošto nije aktivnost koja bi pogodovala refleksiji, ona je jednako dobar izgovor za nesumnjanje, za neupitnost, kao i Vjera i Tvrđava (borba nam je i Vjera i Tvrđava istovremeno). Ali borba “po zadanim pravilima” – monolog protiv monologa, pa tko jači: tržište protiv solidarnosti, sloboda znanosti protiv financiranja, opće dobro protiv privatne koristi – zapravo je nebitna. To će biti naprosto još jedna runda istoga. Kurta protiv Murte, enti put; jučer u sedlu mi, danas vi, a sutra ćemo, akobogda (i ako se ne pojave neki treći), opet mi.

Da bi izbjegla Monolog, borba mora biti drugačija.

“Solidarnost” znači odreći se dijela sebe; suzbiti svoje Ja da bi se Drugi mogao čuti. Reći ćete, i “utakmica” traži da se odrekne dio dijela sebe. I tu pobjeđuju “timski igrači”, i tu mudri vođa kaže “juriš!” a mi svi poput jednoga jurišamo, pa svima bude dobro (a onaj koji ne juriša običan je saboter).

Mislim da se ne odričemo *istog* dijela sebe u oba slučaja. Pazite, solidarnost traži da se odrekne ono što drugi govori. Ona traži da se odrekne ono što nam daje pravo da druge “popljuvavamo”. Utakmica, pak, traži da se odrekne *sebe radi efikasnosti tima*: budimo izvrsni na onom mjestu koje nam je namijenjeno, ali ne sumnjajmo ni na tren u mjesto samo. Idealan “utakmičar” odlično radi *svoj posao* – i ne misli ni o čemu drugom osim o tome svome poslu.

SVOJA GLAVA Znanost je proturječan fenomen (za razliku od “tehnike”, “struke” i “inženjeringa”). Znanost “jest ono što nije i nije ono što jest”. Da biste postali znanstvenik, morate naučiti misliti vlastitom glavom, morate se usuditi postati osoba, svijest, Ja. I onda se, pošto ste to kako-tako dostigli, na jednoj točki od vas zatraži da se – u ime “korisnosti” i “konkurentnosti” – odreknete onoga što je procijenjeno kao *višak* toga mišljenja, svijesti i Ja. S druge strane, ustanovite da vas mišljenje vlastitom glavom nužno vodi do točke u kojoj mišljenje vlastitom glavom nije dovoljno, gdje ono postaje premalo, gdje postaje solipsizam. Svijest nužno treba drugu svijest, ali ne kao okov i nadzor, nego kao korektiv i izazov; ne kao mjerilo normalnosti, nego kao pomoć i poticaj. Kao put iz samoga sebe, ali ne *od* samoga sebe.

Zato je ovo proljeće proljeće borbe. *Solvitur acris hiems.* ■

PROZAK / NAVRH JEZIKA Pobjednici godišnjih natječaja ALGORITMA i ZAREZA za neobjavljene prozne i pjesničke rukopise autora do 35 godina starosti

Darko Šeparović, Ronjenje na dah

Veratio se, svakako prije nego sam ga očekivao. Sporo je gradio svoju koloniju, razmnožavajući se parazitno i okrepljujuće. Jedan od njegovih okota nekim je nevjerovatno čudnim okolnostima ponovno prešao na mene. Čak smo neko vrijeme i živjeli zajedno, rekao bih u određenom strahopoštovanju, strpljenstvu. Međusobno uvažavanje trajalo je sve dok mene, aminokiselinu, nije odlučio izjesti. Taj proces je spor, lišen strasti i neodlučnosti, poput matematike. Napao me matematički i neprestano. Tako su mi rekli liječnici. Moje nepriznavanje njegove prisutnosti trajalo je dugo, a kada sam postao svjestan njegovih namjera i odlučnosti, njegov osvajački pohod već je zauzeo poprilično mojeg teritorija. On se ne boji gotovo ničega. Gotovo ničega, jer iskustvo je ipak pokazalo da ga jedna stvar može usporiti, hodanje po pločicama. Ali ne bilo kakvim pločicama, već one moraju biti kvadratne, sa fugom debljine tri milimetra, zelene, mansne/masne, bolničke. Hodanje po takvim pločicama mora biti krajnje oprezno, da se parazitsko tijelo ne bi osjetilo napadnuto. Korak nikako ne smije biti veći od sedamdeset centimetara, jer onda nepotrebno razgibavamo tijelo i povećavamo napadnuti volumen. Za takvo hodanje najbolje su papuče. Tanke papuče, pamučne, kao kod bolesnika. Hodati treba oprezno, slijedeći precizne upute. Mimoilaženje s drugim ljudima na hodniku mora biti bez međusobnog gledanja u oči i bez razgovora. Uljez se treba na pločicama osjetiti usamljeno, izgubljeno.

Dok ti je proždrljivac u tijelu, pričanje treba biti svedeno na minimum. Pričati treba razgovijetno i tiho, pogotovo kada pričaš s onima koji ne znaju da si poprilično izgrižen. Vjeruje se da bi tvojim glasnim pričanjem

parazit mogao nekim slučajem prijeći na njih, iako je to medicinski nemoguće. Ipak, opreza nikada dosta.

A i njima je onda nekako lakše, ne znaju za rat koji se vodi unutar tvog tijela.

Posjete, ukoliko ih imaš, moraš primati u ležećem položaju. Na taj način on misli da si odustao, da je pobjeda nadohvat ruke. Preporučljivo je da s posjetiteljima pričaš o svakodnevnim stvarima, vremenu, politici, izlovu riba, jer takve teme ga zbunjuju.

Parazit na taj način misli da su posjetitelji površni poznanici, koji su došli onako, pred kraj. Pokušao sam jednom, iako to nisam nikome ispričao, odvesti uljeza i sebe u metaluršku radionicu. Došao sam ispred dva željezna lima, taman u trenutku kada je počelo njihovo međusobno spajanje, zavarivanje. Dugo sam gledao u taj strujni val, upijao sam promjene boja, silno zračenje, taljenje i ponovno spajanje. Mislio sam da će se uljez osjetiti napadnutim, kroz oči skočiti iz mene i utopiti se u novonastaloj leguri. Pokušaj je bio neuspješan.

Počinjem se ponovno hraniti laganim jelima, pritom se ne misli na njihovu masu, nego na brzinu raspadanja unutar mojeg želuca. Lagana jela se naravno raspadaju lakše, brže, dok onim teškim jelima treba silan pogon, energija, kovitlanje kiseline. Tako ponovno sve oko mene postaje tekuće, ljev-kasto i na žlicu. Kupaš se kako izvana tako i iznutra. Vjeruje se da je nametnik neplivač, tako ukoliko se unutar tijela uspije napraviti akumulacijsko jezero, šanse za njegovo preživljavanje su minimalne.

Akumulacijsko jezero dosta je teško napraviti, treba uložiti veliki trud, fizički i mentalni, a to u stanju konstantnog hodanja nije malo. A i čini mi se da nametnik nije neplivač,

jer svi koji se bace prvi put u more, nekako instinktivno započnu mlatarati rukama, i shvate da znaju plivati. Plivanje se zapravo ne uči, nego iskušava.

Ukoliko zlotvor uznapreduje prije vremena, prvo zaboraviš sva svoja plivačka iskustva. To znači da je naučio plivati i posrkao tvoje morske pokrete.

Tako sam prvo zaboravio kako roniti na dah. Kako izgleda onaj trenutak, kada mi je jedino glava, poput nekakve dinje, jedina iznad mora, a ja široko otvaram usta, zahvaćam sav zrak oko sebe i spuštam se dolje, u modrinu. Ritmičnim pokretima nogu, na kojima su velike peraje, napredujem dalje. Zatim u toj šumi koralja i morskih trava, pojavi se nekakva mesnata podmornica, riba, i ti je uhvatiš i spasonosno izranjaš, ne da bi udahnuo zrak, nego ponosno omogućio ribi da ga ona udahne. Kada bi parazit naučio tehniku ronjenja na dah, njegov trajni ostatak u tijelu bio bi neizbježan.

To, da sam počeo zaboravljati svoja plivačka iskustva nisam nikome rekao. Postoji velika vjerojatnost da ih ljudi oko tebe pokušaju rekonstruirati. To je davanje prednosti neprijatelju, jer bi glasno pričanje o plivanju natjeralo nametnika da svojevolarno skoči u akumulacijsko jezero.

Postoji više razloga da terapija hodanjem ne uspije. Na primjer, preozbiljno shvatiš svoje hodačko poslanje pa se preračunaš, izgubiš spontanost koraka. Brojanje koraka te zanese pa se nađeš u svome stanu, na tepihu. Stajanje na tepihu znači da više nisi na kvadratnim pločicama, terapije se ne odvija prema uputama, hodanje postaje beskorisno. Povratak natrag treba obaviti prijevoznim sredstvom, nikako hodanjem, to bi njega navelo na nekontrolirano mutiranje. Priča se

da je jedan Napadnuti toliko ozbiljno shvatio terapiju hodanjem, da je prvi dan krenuo hodati i obilaziti sva mjesta na kojima je bio. Posjećivao je sva ona mjesta koja bi mu njegov obrambeni mehanizam okrijepila nekakvim gustim, mednim sokom u kojem su pomiješani mirisi i sjećanja. Jedini problem je bio taj, da sva ta mjesta nisu imala kvadratne pločice. Neka opločenja su bila kamena, ugodna oku, teška rukama, neka su bila nedovršena, nekih nije bilo. Kako je terapija izgubila kontinuitet, parazit se proširio na sve vitalno i pobijedio domaćina. Svoju tajnu o zaboravljanju plivačkih iskustava nisam mogao dugo sakrivati. Svi su primijetili da ne znam više plivati, jer sam se skoro ugušio u infuziji, u njenim aktivnim i inaktivnim tvarima. Nakon tog nemilog događaja, gramzivo biće unutar mene se ohrabrilo i krenulo u završni napad. Dizanje iz kreveta i oblačenje specijalnih papuča postalo je nemoguće. Definitivno je naučio plivati.

To mu je, dok sam spavao, sigurno šapnuo netko od posjetitelja, pritom vjerojatno stižući moju ruku, šaljući kodirane tjelesne signale uljezu.

Zatim sam zaboravio sve o sebi i drugima. Istovremeno sam bio tu i nisam bio. On je širio pluća i usisavao, prvo ushićeno, zatim jednolično i sporo, ono malo žive tekućine u meni. **■**

DARKO ŠEPAROVIĆ (1987) odrastao je u Veloj Luci, na otoku Korčuli. Trenutno živi i studira u Zagrebu.

Marko Gregur, Sve što osjećam

Bog je dobio otkaz ima završen svemir ali ne može dobiti posao čak ni u čistilištu navodno je slab radnik i uopće nije On stvarao već si je samo pripisao zasluge a osim toga sklon je nepotizmu. prema predaji navodno je Isusu dao posao izrade stola za posljednju večeru bez javnog natječaja i namještao mu svadbe na kojima je pretvarao vodu u vino bez plaćanja pedevea. u procesu protiv Njega milijuni svjedoče da je uzeo mito u škrobicu a zatim im nije pomogao već se jednostavno prestao javljati na telefon. Bog je gol dobio je nogu i izgubio vjeru u sebe ima godine al' fali staža pa Mu jedino preostaje lutati prostranstvima

i čekati neku novu mirovinsku reformu.

13. siječnja 2011.

hrvati se znači: izgledati nimalo dostojanstveno omatati ruke oko protivnika loviti ga ispod pojasa srušiti ga pobijediti i zadovoljno ležati na njemu usred polja označenog granicom dok ekipa s tribina (daleko izvan granice) bulji u tvoju lasteksiranu euforičnu pobjedničku guzicu. ako imaš sreće pa si pobjednik onaj koji je gore.

Hrvati se znači: spominjati grčku i rim civilizirano ali i majku ovakvu ili onakvu uglavnom glagolašku.

Hrvati se to je srušiti, oboriti i zadovoljno hračnuti ostati sam unutar granica svojeg malog svemira.

Hrvati se znači: stalno paziti jaja.

20. siječnja 2011.

nekad je bio najvažniji pogled trenutak kad zastaneš pa raspršiš nebo u jezeru zaroniš u zeleni odraz šume. danas se sve uokviruje: pogled se hvata kamerom pa se kod kuće uživa u njemu (tek kod kuće) ili se u pogled nakalemi prozorski okvir plastična vrata antički stupovi

stavi se kuća s puno soba apartman za zimmer pa je više pogleda i sela su lijepa i netaknuta priroda kad se voziš autocestom pogled je lijep ali ne više ako gledaš iz ljepote a ne na nju. sve je manje mjesta ljepoti jer pritišćemo sa svih strana sa željom da se izborimo za što ljepši pogled a nekad najvažniji je bio trenutak kad zastaneš i raspršiš nebo u jezeru zaroniš u zeleni odraz šume netaknut promatračnicama masovnog i masivnog koje ruši zelene odraze kričavim peterkatnicama.

17. kolovoza 2010.

MARKO GREGUR rođen je 1982. godine u Koprivnici. Kratke priče i poeziju objavljivao je u više od dvadeset i pet zajedničkih zbirki poezije i kratke proze koje su nastale kao rezultati raznih natječaja, u časopisima *Kaj*, *Poezija*, *Odjek* (Sarajevo), *Knjigomat*, *Avangrad* (Novi Sad), *Re*, novinama *Večernji list*, *Vijenac*, *Zarez*, u zborniku mladih autora (do 27 godina) s područja bivše Jugoslavije *Rukopisi 32* i *Rukopisi 33*.

– nastavak sa stranice 2

osvojili nagradu festivala, a u zadnje vrijeme rijetko smo ih imali priliku vidjeti na repertoarima art-kina, ali i televizijskih programa. Utorcima, u razdoblju od 5. do 26. travnja prikazat će se *Crni orfej* Marcela Camusa, *Vrata pakla* Teinosukea Kinugase, *Pod suncem Sotone* Mauricea Pialata i *Sinova soba* Nannija Morettija. Program u Kino klubu četvrtkom donosi strast, tjeskobu i ludilo pod suncem američkog juga kroz ciklus filmova napravljenih po dramama Tennessee Williamsa. Riječ je o holivudskim adaptacijama majstorovih drama iz radionice velikana sedme umjetnosti od Johna Hustona do Josepha L. Mankiewitza. Filmovi koji će redom biti prikazani četvrtcima u mjesecu travnju su *Baby Doll* (1956., r. Elia Kazan), *Mačka na vrućem limenom krovu* (1956., r. Richard Brooks), *Iznenada prošlog ljeta* (1959., r. Joseph L. Mankiewicz) i *Noć iguane* (1964., r. John Huston). Sve projekcije oba ciklusa počinju u 21 sat, a ulaz je besplatan.

Manu Chao na turneji Balkanom

U travnju ove godine Manu Chao i njegov dvočlani prateći bend održat će koncertnu turneju pod Balkanu: 2. travnja nastupaju u Ljubljani, 4. travnja u Zagrebu, potom u Sarajevu, Novom Sadu, Prištini, Tirani, Sofiji i Bukureštu. Turneju završavaju koncertima u Istanbulu 18. i 19. travnja. Manu Chao, glazbenik prepoznatljivoga izričaja, već je nekoliko puta nastupao na ovim prostorima, ali u proširenom sastavu, s glazbenicima ujedinjenim u bendu Radio Bemba. Sada će nastupati s gitaristom Radio Bembe, Madjdom Fahemom te s legendarnim

perkusionistom Philippeom Theboulom Garbancitom, koji je bio udaraljaš u Manu Chao-ovom ranijem, kultnom bendu – Mano Negra. Manu Chao je poznat po izrazito energičnim i pomno razrađenim scenskim nastupima, a na njegovu molbu u Zagrebu neće održati stadionski, već manji koncert.

Suvremena poezija u Booksi

Od 12. do 14. travnja u prostorima klubova Kino Grič i Booksa održat će se 6. međunarodni festival suvremene poezije. Ove godine na Festivalu će biti predstavljeno sedam autora iz različitih zemalja, Brianna Colburn iz Sjedinjenih Američkih Država, Daniel Jonas iz Portugala, Els Moors iz Belgije, Alvin Pang iz Singapura, Lucija Stupica iz Slovenije, Sara Ventroni iz Italije te Irena Delonga iz Hrvatske. Festival će se službeno otvoriti 12. travnja u 21 sat, nastupom svih autora u kinu Grič. Autori će čitati na vlastitim jezicima, a prijevode će čitati glumci Ana Maras i Duško Modrić. Preostala dva dana festivala, 13. i 14. travnja, autori će nastupati u klubu Booksa u 19 sati, gdje će publika imati priliku pobliže upoznati pjesnike i njihovu poeziju. U srijedu 13. travnja nastupaju Brianna Colburn, Daniel Jonas i Lucija Stupica, a u četvrtak 14. travnja nastupaju Irena Delonga, Els Moors, Alvin Pang i Sara Ventroni. U sklopu festivala, Brutal će objaviti knjigu u kojoj će biti poezija svih sudionika u originalu i prijevodu inozemnih pjesnika na hrvatski i engleski jezik te hrvatskih pjesnika na engleski jezik.

Nisam vjernik

Gradanska inicijativa za sekularnost hrvatske države pod nazivom Nisam vjernik napominje da se u travnju 2011. godine u Republici Hrvatskoj održava popis stanovništva te da je jedna od rubrika u formularu predviđena za izražavanje po pitanju vjere. Na temelju popisa stanovništva radi se statistika o zastupljenosti različitih vjera u Republici Hrvatskoj, a postotak ljudi koji se izjasne kao katolici izravno utječe na odnos države

prema katoličkoj Crkvi, ali i odnos Crkve prema državi. Stoga, ova građanska inicijativa ima za cilj potaknuti građane Hrvatske koji se na popisima izjašnjavaju kao rimokatolici iz čisto tradicionalnih razloga da to prestanu raditi te potaknuti ljude koji ne vjeruju u nekog boga da se na popisu izjasne kao nevjernici. Više informacija o samoj inicijativi i ciljevima koje promovira može se naći na njihovoj stranici www.nisam-vjernik.org.

Europsko kazalište u ZKM-u

Slovensko mladinsko gledalište iz Ljubljane predstaviti će se u sklopu ciklusa Europsko kazalište u Zagrebačkom kazalištu mladih od 3. do 5. travnja s tri predstave. Gostovanje otvara *Paklena naranča*, rađena po tekstu Anthonija Burgessa, u režiji Matjaža Pograjca. *Vampir* u režiji Ivice Buljana, inspirirana je pjesmom ruske pjesnikinje Marine Cvetajev *Molodec*, napisana po motivima ruske narodne legende. Posljednjeg dana gostovanja SMG-a u Zagrebu bit će izvedena predstava uprizorena po romanu Fjodora Mihajloviča Dostojevskog *Zločin i kazna*, u režiji Diega de Bree u kojoj zajedno s glumačkom postavom redatelj istražuje emocionalna stanja, moć straha, tjeskobe i brige, izazovan život koji dovodi pojedinca preko granice dobra i zla. Zagrebačko kazalište mladih je 2006. godine pokrenulo ciklus Europsko kazalište u ZKM-u, koji predstavlja najzanimljivija europska i svjetska kazališna ostvarenja. Nakana projekta je da se zagrebačkoj publici omogući uvid u kretanja na recentnoj europskoj kazališnoj sceni.

Edukacija na Libertas Film Festivalu

Ovogodišnji će Libertas Film Festival okupirati Dubrovnik u proljetnom terminu od 11. do 17. travnja. U suradnji s međunarodnim filmskim i kulturno-obrazovnim organizacijama poput European Film Promotiona, NISI MASA-e, Nest Cultural Associationa i Hrvatskog filmskog saveza pored filmskog programa nudi i niz filmskih radionica: scenarijsku, animacijsku, filmsku fotografiju te radionicu filmske kritike. Scenaristi iz šire regije tako će imati priliku u sklopu scenarijske radionice intenzivno raditi s redateljicom i scenaristicom Jasmilom Žbanić, dok će sve zainteresirane polaznike procesu animacije podučavati istaknuta hrvatska animatorica iz škole animacije iz Čakovca Jasminka Bijelić Ljubić

te svjetski poznati veteran animacijske industrije Kelly Loosli iz SAD-a. Radionica za direktore fotografije održat će se u suradnji s talijanskom produkcijskom kućom NEST, a vodit će je Paolo Parisotto te Vanja Černjul. Posljednja u nizu radionica organizirana je u suradnji s mrežom NISI MASA, a za cilj ima potaknuti daljnji razvoj filmske kritike.

Muzički biennale Zagreb

Jedan od najvećih domaćih festivala, Muzički biennale Zagreb, ove godine slavi pedesetu obljetnicu. Program, koji će se na više zagrebačkih lokacija održavati od 7. do 17. travnja, stoga, među ostalim, nudi i svojevrsan pogled unatrag, s djelima osnivača festivala Kelemena i Maleca, ali i slavnih skladatelja koji su bili bijenalski gosti – Stravinskog, Stockhausena, Berija, Xenaxisa i Lutoslawskog. Krzysztof Penderecki će, pak, ponovno osobno posjetiti Biennale, na kojem će ravnati koncertom Zagrebačke filharmonije. Uz brojne solističke, komorne i simfonijske programe, posebno treba izdvojiti čak pet velikih glazbeno-scenskih projekata – u HNK-ovima u Osijeku, Rijeci i Splitu bit će praizvedene nove opere Sanje Drakulić, Ivana Josipa Skendera i Silvija Foretića, dok će na nacionalnim pozornicama u Varaždinu i Zagrebu biti postavljeni novi baleti Frane Đurovića i Krešimira Seltkovića. Još tri glazbeno-scenska projekta bit će, pak, predstavljena u Zagrebačkom plesnom centru. Već drugi put Biennale ugošćuje i Svjetske dane nove glazbe, u organizaciji Međunarodnog društva za suvremenu glazbu. Za razliku od 2005., ovom su prilikom programi dvaju festivala jasno odjeljeni, pri čemu se onaj mlađi održava od 10. do 15. travnja. Osim glazbenih događaja, sastavnim su dijelom Biennala i razne izložbe, instalacije i predavanja, a detaljan program moguće je pronaći na stranicama www.mbz.hr. **E**

NA NASLOVNOJ STRANICI: SANDRA VITALJIĆ RADNICE TVORNICE KAMENSKO

“Naslovnica je sastavljena od portreta bivših radnica bivše tvornice “Kamensko”, koje su u povodu 100. obljetnice međunarodnog obilježavanja Dana žena održale performans *Neraskidive niti: radnice u kulturi za radnice u tekstilnoj industriji*, u režiji Lenke Udovički, dramaturškoj suradnji Nataše Govedić i uz sudjelovanje brojnih umjetnica. U siječnju ove godine zabilježeno je 179.348 nezaposlenih žena. Tekstilne radnice jedna su od najugroženijih skupina. U posljednjih 20 godina oko 100.000 ljudi, većinom žena, izgubilo je radno mjesto u nekada jakoj tekstilnoj industriji. Nitko se na to nije obazirao dok na sebe nisu skrenule pažnju upravo radnice “Kamenskog”, štrajkajući gladu pred vlastitom tvornicom u kojoj su uredno odradivale svoju smjenu. Danas su nezaposlene i još čekaju isplatu zaostalih plaća.”

SANDRA VITALJIĆ je fotografkinja i izvanredna profesorica na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu. Doktorirala je iz područja povijesti i teorije fotografije na Filmskoj akademiji (FAMU) u Pragu. Dobitnica je ArtsLink i Fulbright stipendije. Izlaže u Hrvatskoj i izvan nje, kada ima priliku. www.issavitale.com

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 12-15h
nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Andrea Zlatar
glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Jelena Ostojić, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu grada Zagreba

SANDRA VITALJIĆ, RADNICE TVORNICE KAMENSKO